

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Gabijos Gustytės,

V kurso, viešųjų finansų ir mokesčių teisės

studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Socialinis draudimas ES, kai asmuo dirba daugiau, negu vienoje ES valstybėje
bei kai dirba ES ir ne ES valstybėse**

Vadovas: lekt. dr. Andrius Paulauskas

Recenzentas: prof. dr. Bronius Sudavičius

Vilnius

2018

TURINYS

ĮVADAS	3
1. SOCIALINIO DRAUDIMO KOORDINAVIMAS	8
1.1. Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo istorija ES.....	8
1.2. Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo samprata ir šio instrumento pagrindiniai tikslai.....	14
2. SOCIALINIS DRAUDIMAS ES, KAI DIRBAMA DAUGIAU NEGU VIENOJE ES VALSTYBĖJE.....	17
2.1. Laisvas darbuotojų judėjimas ES	17
2.2. Teisinis socialinių apsaugos sistemų koordinavimo pagrindas ir koordinavimo reglamentai	22
2.2.1. Materialinė socialinės apsaugos sistemų koordinavimo taikymo sritis ir pagrindiniai principai. Socialinių draudimo išmokų bendroji teikimo tvarka.....	25
2.2.2. Teritorinė ir asmeninė socialinės apsaugos sistemų koordinavimo taikymo sritis 33	
2.3. Taisyklės, kurių pagalba nustatoma, kurios ES valstybės narės socialinės apsaugos sistemos teisės aktai turi būti taikomi.....	35
2.3.1. Taisyklės, taikomos samdomiems darbuotojams, kurie dirba dviejose ar daugiau ES valstybių narių	36
2.3.2. Tam tikrų kategorijų darbuotojų veiklos ypatumai. Tarptautinių reisų transporto darbuotojams ir skrydžio įgulos bei salono įgulos nariams taikytina teisė50	
2.3.3. Savarankiškai dirbančių asmenų padėtis, dirbant ne mažiau kaip dviejose ES valstybėse narėse.....	53
2.3.4. Atvejai, kai asmuo vienoje ES valstybėje narėje dirba kaip samdomas darbuotojas, o kitoje - kaip savarankiškai dirbantis asmuo	55
2.4. Komandiravimo atskyrimas nuo tuo pačiu metu atliekamo darbo dviejose valstybėse narėse	57
3. SOCIALINIS DRAUDIMAS ES, KAI DIRBAMA ES IR NE ES VALSTYBĖSE .60	
3.1. ES ir trečiųjų šalių tarptautiniai susitarimai socialinės apsaugos srityje.....	60
3.2. Dvišalių tarptautinių sutarčių įtaka iš ES migruojančių darbuotojų socialinėms teisėms.....	65
IŠVADOS	69
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	71

SANTRAUKA.....	80
SUMMARY.....	82

IVADAS

Socialinis draudimas, kaip sudedamoji valstybių socialinių apsaugos sistemų dalis, išimtinai yra laikomas nacionalinės teisės kūrinium. Šiomis dienomis valstybės savo teisinėse sistemose įtvirtina socialinio draudimo išmokų klasifikaciją, socialinio draudimo išmokų skyrimo sąlygas ir tai atlieka savo nuožiūra. Valstybių socialinių apsaugos sistemų teisės aktų taikymo sritis dažniausiai apima jų teritorines ribas arba tam tikrą jų sritį. Toks ribotas nacionalinių socialinių apsaugos sistemų teisės aktų taikymas iškėlė nemažai problemų: valstybės savo socialinės apsaugos teisės aktais užtikrina vien tik savo piliečių teises į socialinio draudimo išmokas; socialinio draudimo išmokos suteikiamos tik asmenims, kurie gyvena atitinkamoje valstybės teritorijoje; įvykiai, į kuriuos atsižvelgiama suteikiant teises į socialinio draudimo išmokas, turi būti įvykę valstybių teritorijos ribose arba turi būti pripažįstami atitinkamos valstybės socialinės apsaugos teisės aktų. Susiduriame su situacija, kai teisė į tam tikros socialinio draudimo išmokos suteikimą varijuoja, tai priklauso nuo atitinkamos valstybės geografinių ribų bei jos socialinių apsaugos teisės aktų.

Laisvas darbuotojų judėjimas Europos Sąjungoje (toliau – ES) valstybių narių (toliau – VN) piliečiams šiandien suteikia galimybę gyventi, ieškoti darbo, įsidarbinti kitose VN. Nors tam tikros valstybės numato leidimų įgijimą ar kitas objektyviai pateisinamas procedūras tam, kad asmenys galėtų pasinaudoti šia teise, bendrasis principas leidžia teigti, jog ja gali vadovautis visi VN piliečiai ir visose VN. Pastaraisiais metais, tarp 16 mln. kitos VN pilietybę turinčių ES gyventojų, net 80,5 proc. užsiėmė darbine veikla ir šis rodiklis nuo 2008 m. pakilo 3,5 proc. Didžiausias darbo jėgos trūkumas 2016 m. buvo pastebimas Vokietijoje. Šioje VN minėtais metais buvo užfiksuotas didžiausias kitos ES valstybės pilietybę turinčių gyventojų skaičius, net 8,7 mln. Dideliu laisvų darbo vietų skaičiumi šiuo metu pasižymi ir Belgija, Čekija, taip pat, Jungtinė Karalystė. Dauguma ES VN pateikiamų laisvų darbo pasiūlymų nereikalauja papildomo išsilavinimo, pavyzdžiui, pardavėjai mėsinėje, tačiau galime aptikti ir darbo pasiūlymų, kuriems reikia tam tikros kvalifikacijos ar patirties, pavyzdžiui, laisva optinio pluošto techniko vieta Švedijoje. Asmenys, kurie pasirenka išvykti iš savo gimtosios šalies, pastaraisiais metais dažniausiai įsidarbina paslaugų sektoriuje ir šis rodiklis pirmąją vietą užima tarp visų VN. Antroje vietoje išsidėsčiusi pramonės srityje dirbančių asmenų migracija, dar mažiau asmenų migruoja tam, kad darbine veikla užsiimtų statybų sektoriuje. Tikslų skaičių asmenų, kurie dėl darbo pasirenka išvykti į trečiąsias valstybes,

įvardinti sunku, nes pasitaiko atvejų, kai jie nedeklaruoja savo išvykimo, trečioji valstybė nepateikia jokių duomenų apie atvykusiuosius ir jų šalyje įsidarbinusius asmenis. Didelė dalis asmenų, kurie pasirenka išvykti į trečiąsias valstybes, yra aptinkama ES valstybėse, kurios ribojasi su trečiosiomis valstybėmis. Pavyzdžiui, iš visų asmenų, kurie 2016 m. emigravo iš Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos (toliau – LR), 25 proc. pasirinko išvykti į trečiąsias valstybes. Tais pačiais metais iš visų asmenų, kurie emigravo iš Estijos Respublikos, 10 proc. pasirinko išvykti į trečiąsias valstybes.

Egzistuojanti darbo pobūdžių įvairovė, besikeičiantys migracijos srautai vis dažniau leidžia aptikti kintančius darbo modelius, tarp kurių - tuo pačiu metu, pakaitomis, įprastai pagal darbo sutartį dirbamas ar užsiimant savarankiška veikla dviejose ar daugiau ES, ar ES ir ne ES valstybėse vykdomas darbas. Neįprastas darbo modelis, kai dirbama ne vienoje valstybėje, verčia asmenis svarstyti: kuriai valstybei reikia mokėti socialinio draudimo įmokas; iš kurios valstybės jie gali tikėtis socialinių draudimo išmokų; kurios valstybės socialinės apsaugos sistemos dalyviais jie gali save laikyti atitinkamu gyvenimo periodu; ar bus išsaugotos jų teisės į socialinio draudimo išmokas, jei jie pasirenks dirbti dviejose ar daugiau VN, ar VN ir trečiojoje valstybėje?

Darbuotojai, kurie migruoja dėl darbo, norėdami pareikšti teises į socialinio draudimo išmokas, atsižvelgiant į savitas valstybių socialines apsaugos sistemas, atsiduria nepalankioje padėtyje. Minimalių draudimo (darbo) stažo, gyvenimo laikotarpių nesukaupimas, kurių reikalauja tam tikros valstybės nacionaliniai socialinės apsaugos teisės aktai, gali panaikinti asmenų teises reikalauti socialinio draudimo išmokų arba jos gali būti sumažinamos. Siaura valstybių socialinių apsaugos teisės aktų taikymo sritis neužtikrina darbuotojų teisės reikalauti socialinio draudimo išmokų, jei teisės į jas yra įgytos trečiojoje valstybėje. Asmenys neturi teisės šių išmokų eksportuoti, susumuoti su įgytosiomis kompetentingoje VN. Susiduriame ir su tokiomis situacijomis, kai asmenys lieka iš viso neapdrausti arba socialinio draudimo įmokas yra priversti mokėti dviejose VN ir/ar trečiosiose valstybėse. Dalis šių problemų gal ir gali būti išspręstos tobulinant nacionalinius socialinius apsaugos teisės aktus, tačiau tikruosius sprendimus išvardintoms kliūtims pasiekti padeda ES socialinių apsaugos sistemų koordinavimas, tarptautiniai (dvišaliai ir daugiašaliai) ES ir VN susitarimai socialinės apsaugos srityje.

Nagrinėjamos temos aktualumas. Rašto darbas yra aktualus LR teisės teorijai. Šiuo metu tarp egzistuojančių mokslinės literatūros darbų lietuvių kalba negalime rasti susistemintos informacijos, kurioje būtų išsamiai aptariamos taikytinos teisės nustatymo taisyklės darbuotojams migrantams, jei jie dirba ne mažiau kaip dviejose ES valstybėse, su šių

taisyklių pasirinkimu kylančios problemos, taip pat pagrindinės kliūtys, su kuriomis susiduria asmenys, pasirinkę dirbti ES ir trečiojoje valstybėje, tarp kurių: įgytų teisių į socialines draudimo išmokas išsaugojimas, jų eksportavimas, sumavimas; nediskriminavimas pilietybės atžvilgiu dirbinantis. Rašto darbas yra aktualus LR teisės praktikai. Jame pateikiami pagrindiniai Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) sprendimai, kurie yra susiję su darbu dviejose ar daugiau ES VN. Tai turėtų padėti LR teismams aiškinti ir taikyti ES priimtuose reglamentuose įtvirtintas taisykles, kurios padeda nustatyti dviejose ar daugiau VN dirbantiems asmenims taikytiną teisę.

Rašto darbo tikslas. Atsižvelgiant į ES reglamentuose, koordinuojančiuose socialinės apsaugos sistemas, įtvirtintas taikytinos teisės nustatymo taisykles darbuotojams, dirbantiems dviejose ar daugiau VN, tarptautinius susitarimus socialinės apsaugos srityje, tinkamai nustatyti valstybę, kurios socialinės apsaugos sistemos dalyviu dėl savo darbinių veiklų asmuo gali būti laikomas, įvardinti teisių į socialinio draudimo išmokas išsaugojimo kliūtis ir jų galimas panaikinimo priemonės, kai dirbama ne tik ES, o ir trečiosiose valstybėse.

Rašto darbo uždaviniai. Atskleisti socialinių apsaugos sistemų koordinavimo raidą ES; išsiaiškinti, kodėl ES yra koordinuojamos socialinių apsaugos sistemos, kam to reikia bei kokią naudą koordinavimo nuostatų įtvirtinimas suteikia asmenims, kurie yra pasirinkę dirbti bent dviejose VN; išanalizuoti pagrindinius principus ir taisykles, kuriais vadovaujantis dviejose ar daugiau valstybių dirbantiems asmenims yra suteikiamos, išsaugomos, eksportuojamos, sudedamos skirtingose valstybėse įgytos socialinio draudimo išmokos; aptarti dvišalių tarptautinių susitarimų sampratą, jų pagrindines problemas ir įtaką socialinių draudimo išmokų suteikimui asmenims, kurie dirba ne mažiau kaip dviejose ES valstybėse, ar ES ir trečiosiose valstybėse; išanalizuoti ES institucijų ir trečiųjų valstybių priimtus susitarimus socialinės apsaugos srityje, aptarti jų įtaką darbuotojams migrantams bei jų teisėms į socialinio draudimo išmokų išsaugojimą.

Rašto darbo tyrimo objektas. Rašto darbe siekiama išanalizuoti ES socialinių apsaugos sistemų koordinavimo reglamentuose įtvirtintas teisinės priemones dėl taikytinos teisės nustatymo, kai dirbama dviejose ar daugiau ES valstybių, išsiaiškinti veikimą nuostatų, leidžiančių įgyti, išsaugoti, eksportuoti bei susumuoti socialinio draudimo išmokas su kitose VN įgytomis išmokomis. Siekiant išanalizuoti asmenų, kurie dirba ne tik ES, bet ir trečiosiose valstybėse, teisių į socialinio draudimo išsaugojimą galimybes, aptariami egzistuojantys tarptautiniai ES ir VN dvišaliai ir daugiašaliai susitarimai socialinės apsaugos srityje.

Rašto darbo tyrimo metodai. Istoriniu metodu atskleista socialinių apsaugos sistemų koordinavimo istorija ES. Vadovaujantis lyginamuoju metodu vertinta, kaip pasikeitė ES socialinių apsaugos sistemų koordinavimo nuostatos, jose įtvirtintos taisyklės, dėl taikytinos teisės nustatymo, dviejose ar daugiau VN dirbantiems asmenims. Pagrindinis šio rašto darbo tyrimo metodas - sisteminis. Juo nuosekliai išanalizuoti ES socialines apsaugos sistemas koordinuojantys reglamentai, juose įtvirtintos taisyklės, leidžiančios nustatyti taikytiną teisę asmenims, jei jie dirba bent dviejose VN, aptarti ES institucijų ir ES VN priimti tarptautiniai teisės aktai bei susitarimai, įtvirtinantys nuostatas dėl VN piliečių teisių į socialines draudimo išmokas išsaugojimo, kai jie dirba ne tik ES, bet ir trečiojoje valstybėje.

Rašto darbo originalumas. LR per paskutiniuosius penkerius metus galime aptikti mokslinių, magistro darbų, disertacijų, iš dalies atskleidžiančių nagrinėjamą rašto darbo temą. Juose analizuota socialinių apsaugos sistemų koordinavimo samprata ES, tačiau išsamiai nesiaiškinta, kokios priemonės padeda išsaugoti socialinio draudimo išmokas, jei dirbama bent dviejose ES VN, ar ES ir trečiosiose valstybėse. Nenagrinėtos tokį darbo modelį pasirinkusiems asmenims taikomos socialinės apsaugos sistemos nustatymo taisyklės, atvejai, kai taikytiną teisę nustatyti sunku. Darbas yra originalus, nes jame analizuojamos ne tik socialinės apsaugos sistemos nustatymo taisyklės, dirbant dviejose ar daugiau ES valstybių, tačiau siekiama išsiaiškinti, kokią apsaugą tarptautiniai dvišaliai VN susitarimai bei ES institucijų tarptautiniai susitarimai su trečiosiomis valstybėmis turi asmenų teisėms į socialinių draudimo išmokų išsaugojimą.

Šaltiniai. Rašto darbe remiamasi ES pirminėje teisėje įtvirtintomis sutartimis, ES antrinės teisės aktais, tarp kurių ES institucijų priimtos direktyvos, komunikatai, sprendimai. Analizuojant teisių į socialines išmokas išsaugojimo galimybes, dirbant ne tik ES, vertinamos dvišalės tarptautinės sutartys bei ES institucijų priimti tarptautiniai susitarimai. Pagrindiniai rašto darbo teisės norminiai aktai yra ES institucijų priimti, socialines apsaugos sistemas koordinuojantys reglamentai. Jie padėjo atskleisti taikytinos teisės nustatymo taisykles dviejose ar daugiau VN dirbantiems asmenims. Rašto darbe remiamasi LR bei užsienio autorių specialiaisiais literatūros šaltiniais: magistro darbais, straipsniais, knygomis, kurių pagrindinis – prof. *Frans 'o Pennings 'o* knyga *European Social Security Law*, kurioje aptariami kriterijai, turintys lemiamą reikšmę nustatant taikytiną socialinės apsaugos sistemą, dirbant ne mažiau kaip dviejose ES valstybėse. Svarbią vietą rašto darbe užima ESTT praktika, leidžianti geriau suprasti probleminius taikytinos teisės nustatymo atvejus, atkreipianti dėmesį į aspektus, į kuriuos privalu

atsižvelgti, nustatant kompetentingą VN, kai dirbama pasirinkus aptariamąjį darbo modelį. Rašto darbe remiamasi ES institucijų oficialių svetainių pateikiamais duomenimis, jų leidiniais, statistika, kurie padėjo aptarti ankstesnius socialinių apsaugos sistemų koordinavimo reglamentus ir juose įtvirtintas taisykles, taikytas darbuotojams, dirbantiems bent dviejose VN, susisteminti darbuotojų migracijos srautų rodiklius tarp ES VN, nustatyti pagrindines darbo sritis, kuriose trūksta darbo jėgos.

1. SOCIALINIO DRAUDIMO KOORDINAVIMAS

1.1. Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo istorija ES

ES socialinių apsaugos sistemų koordinavimo istorija siekia 60 metų, tačiau pirmosios socialinių apsaugos sistemų koordinavimo užuomazgos aptinkamos dar prieš Europos Ekonominės Bendrijos (toliau – EEC) įkūrimą – pirmaisiais XX a. metais, kai buvo pasirašytas pirmasis dvišalis tarptautinis susitarimas tarp dabartinių ES valstybių. 1904 m. tarp Prancūzijos ir Italijos sudaryta socialinės apsaugos sutartis, kuria buvo siekiama užtikrinti migruojančių Italijos piliečių socialinę apsaugą, jiems pasirinkus dirbti Prancūzijoje (atitinkamos socialinės apsaugos teisės suteiktos ir kitos susitariančios valstybės piliečiams).¹

ES Taryba, jau praėjusio amžiaus viduryje atkreipė dėmesį į daugiašalių susitarimų socialinės apsaugos srityje pranašumą. Jos nuomone, priešingai nei dvišaliuose susitarimuose, daugiašaliai susitarimai nustato bendrus standartus ir taisykles, užkertant kelią diskriminacijai tarp darbuotojų migrantų, jei jie yra kilę iš skirtingų valstybių. Institucijos teigimu, vadovaujantis vien dvišaliais susitarimais, darbuotojams migrantams suteikiamos skirtingos socialinės apsaugos teisės, susijusios su socialinio draudimo išmokomis. Dėl šių priežasčių ES Taryba svarstė, ar nevertėtų visoms VN priimti vieno daugiašalio susitarimo, kuris ES valstybėms sudarytų sąlygas savo socialinės apsaugos teisės aktus pritaikyti kitų valstybių piliečiams. Kitaip tariant, tai buvo pirmasis siūlymas įtvirtinti vienodas socialines apsaugos teises visų VN piliečiams. Kadangi buvo nuspręsta, kad šis projektas užimtų labai daug laiko, nutarta pasirašyti 2 laikinus daugiašalius susitarimus. 1953 m. ES Taryba priėmė du teisės aktus dėl socialinių apsaugos sistemų, vienas kurių sprendė su senatve, invalidumu ir maitintojo netekimu susijusius klausimus², antrasis – klausimus, nesusijusius su anksčiau išvardintomis socialinio draudimo rūšimis³. Susitarimai numatė dvi pagrindines funkcijas: 1) užtikrinti diskriminacijos draudimą

¹ TALAČKAITĖ, E. *Vieningo Europos socialinio modelio link: Europos Sąjungos socialinės apsaugos valdysenos koordinavimas*: magistro baigiamasis darbas. Socialiniai mokslai, politika ir diplomatija (01S). Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2013.

² European Interim Agreement ETS No. 012 on Social Security Schemes Relating to Old Age, Invalidity and Survivors, adopted on 11 December 1953 by the Committee of Ministers of the Council of Europe [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016800637b7>.

³ European Interim Agreement ETS No. 013 on European Interim Agreement on Social Security other than Schemes for Old Age, Invalidity and Survivors, adopted on 11 December 1953 by the Committee of Ministers of the Council of Europe [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016800637bc>.

susitariančių šalių piliečiams; 2) išplėsti dvišalių ir daugiašalių susitarimų nuostatas, kurios anksčiau aptartos ir pasirašytos tarp susitariančių šalių, visiems laikino daugiašalio susitarimo valstybių piliečiams. Nors šie tarptautiniai dokumentai kartu su protokolais ir aiškinamosiomis ataskaitomis ES Tarybos ministrų komiteto priimti kaip oficialūs dokumentai, nei vienas iš jų tiesiogiai neįpareigojo susitariančių šalių taikyti skirtingose valstybėse įgytų socialinių draudimo išmokų sumavimo, vienos VN teisės aktų taikymo ar įgytų teisių į socialinio draudimo išmokas eksportavimo principų. Atkreiptinas dėmesys, kad šie principai tarp šalių turėjo būti taikomi, jei tarpusavyje buvo sudaryti atskiri dvišaliai ar daugiašaliai susitarimai dėl socialinės apsaugos.

Teisės tyrinėtojai išskiria VN socialių apsaugos sistemų koordinavimo skirstymą, kuris sudarytas remiantis ES istoriniais įvykiais. Jame teigiama, kad pirmojo koordinavimo periodo pradžia sutampa su 1957 m. EEC įkūrimu. Pastarasis koordinavimo periodas tęsiasi iki 1993 m., kai buvo pasirašyta Mastrichto sutartis, kuria buvo sukurta Ekonominė ir Pinigų Sąjunga.⁴ Antrasis ES socialinių apsaugos sistemų koordinavimo periodas, nuo Ekonominės ir Pinigų Sąjungos įkūrimo, tęsiasi iki dabar.⁵ Teisės mokslininkai, pateikę šią klasifikaciją, nurodo kiekvieno išskiriamo koordinavimo periodo bruožus. Periodas, prasidėjęs nuo EEC įkūrimo, pasižymėjo tuo, kad socialinių apsaugos sistemų koordinavimas buvo suprantamas tik, kaip tarp valstybių judančių darbuotojų nevaržomo judėjimo užtikrinimo palaikymas, o antrasis yra sietinas su socialine apsauga, kaip viena iš pagrindinių priemonių, kuri stiprina visos Europos socialinę gerovę.⁶ Šis skirstymas leidžia teigti, kad pirmuoju periodu socialinė apsauga ES, jos institucijų plėtojama politika šioje srityje nesudarė ženklios dalies, atsižvelgiant į kitas prioritetines sritis, tačiau nuo 1993 m., įkūrus EEC, padidėjus darbuotojų migracijai dėl darbo, socialinės apsaugos koordinavimas įsitvirtino tarp prioritetinių ES siekiamų tikslų.

Pirmuoju koordinavimo periodu, Romos sutartis, įkūrusi EEC, įtvirtino tikslus, kurių turi siekti Bendrija.⁷ Vienas iš šioje sutartyje numatytų tikslų, kurio ES institucijos,

⁴ Treaty on European Union, adopted on 7 February 1992 by the Council of the European Communities and Commission of the European Communities [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

⁵ ROGOWSKI, R.; KAJTAR, E. The European Social Model and Coordination of Social Policy. An overview of policies, competences and new challenges at the EU level. From *Quality in Labour Market Transitions: A European Challenge*: TLM.NET Conference. Amsterdam, 2004, p. 12.

⁶ *Ibid.*

⁷ European Union consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European community (2002), adopted on 25 March 1957 by the six Member States [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12002E/TXT>.

priimdamos teisės aktus turi laikytis, tai - laisvas darbuotojų judėjimas. Tuometiniame ES teisiniame reguliavime buvo nustatyta, kad Bendrija socialinės apsaugos srityje imasi priemonių tam, kad būtų pasiektas šis tikslas. Šiuo metu ES institucijų priemonės, kurių jos turi imtis tam, kad būtų užtikrintas laisvas darbuotojų judėjimas, įtvirtintos Sutarties dėl ES veikimo suvestinės redakcijos (toliau – SESV) 48 straipsnyje.⁸ Pirmieji veiksmai, kurių, įgyvendindama šį tikslą nutarė imtis Bendrija, buvo 1958 m. Reglamentas Nr. 3 ir Reglamentas Nr. 4, migruojantiems darbuotojams, kurie dirba pagal darbo sutartį, pensininkams ir jų išlaikomiems asmenims užtikrinęs socialines apsaugos teises.⁹ Siekis priimti šiuos reglamentus buvo aiškus. ES VN skirtingai užtikrino darbuotojų migrantų socialines teises, teises į medicininę priežiūrą. ES institucijos jau anuomet suvokė, kad sukurti bendrą sistemą, kuri nustatytų vienodus socialinės apsaugos standartus, yra nepasiekiamas užduotis vien dėl to, kad VN, skirstant jas pagal išsivystymą, ekonominę padėtį, yra nesugretinamos. Šiuos reglamentus paskatino priimti darbuotojų migrantų negalėjimas išsaugoti kitoje VN dėl darbinės veiklos išmokamų socialinio draudimo išmokų, atvejai, kai asmuo socialinio draudimo įmokas yra priverstas mokėti dviejose VN, situacijos, kai asmuo nėra laikomas nei vienos socialinės apsaugos sistemos dalyviu bei kitos panašios priežastys.

Tam, kad asmenims būtų suteiktos platesnės socialinės apsaugos teisės, 1971 m. birželio 14 d. priimtas Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje¹⁰ (toliau – Reglamentas Nr. 1408/71) ir 1972 m. kovo 21 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 574/72 nustatantis Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką (toliau – Reglamentas Nr. 574/72)¹¹. Reglamento Nr. 1408/71 3 straipsnyje įtvirtinta asmeninė taikymo sritis apėmė sandomus darbuotojus ir savarankiška veikla užsiimančius asmenis, studijuojančius asmenis, kuriems yra ar buvo taikomi vienos ar daugiau VN teisės aktai, jei jie yra vienos iš VN piliečiai, taip pat asmenis be pilietybės arba pabėgėlius, kurių gyvenamoji vieta yra

⁸ 2012 m. spalio 26 d. sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL, 2012 C 326, p. 1.

⁹ Europos Parlamentas. Socialinė apsauga kitose ES valstybėse narėse [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą:

http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.3.4.html.

¹⁰ 1971 m. birželio 14 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. OL, 1971 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 35.

¹¹ 1972 m. kovo 21 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 574/72 nustatantis Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką. OL, 1972 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 83.

VN teritorija. Reglamentas 1408/71 buvo taikomas ir anksčiau išvardytų asmenų šeimos nariams bei maitintojo netekusiems asmenims, jei jie yra samdomų darbuotojų, savarankiška veikla užsiimančių asmenų ar studentų išlaikytiniai, neatsižvelgiant į pastarųjų asmenų pilietybę, jei jie yra vienos iš VN piliečiai.¹² 1998 m. ES išplėtė Reglamento Nr. 1408/71 taikymą specialioms socialinės apsaugos sistemoms, kurios taikomos valstybės tarnautojams.

Reglamentas Nr. 1408/71 įtvirtino taikytinos teisės nustatymo taisyklę, kuri nurodė, kad asmeniui yra taikomi darbo vietos teisės aktai. Kitaip tariant, aptariamasis reglamentas nustatė, kad turi būti taikomas *lex loci laboris* principas:

- 1) dirbant samdomą darbą ar savarankiška veikla užsiimant vienoje ES valstybėje, nepriklausomai nuo to, kad gyvenamoji VN ar darbdavio registruota buveinė yra kita valstybė, taikomi darbo vietos teisės aktai;
- 2) dviejuose ar daugiau ES valstybių samdoma darbine veikla užsiimančiam asmeniui, taikomi gyvenamosios vietos teisės aktai, jeigu dirbama gyvenamojoje ES valstybėje arba tos valstybės teisės aktai, kurioje yra įsisteigusi darbdavio buveinė, jei darbuotojas negyvena nei vienoje ES valstybėje, kurioje dirba;
- 3) asmeniui, kuris vienoje ES valstybėje dirba samdomu darbuotoju, o kitoje užsiima savarankiška darbine veikla, taikomi tos ES valstybės teisės aktai, kurioje dirbama pagal darbo sutartį.¹³

Materialinė Reglamento Nr. 1408/71 taikymo sritis apėmė: ligos ir motinystės; invalidumo; senatvės; nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų; bedarbio; šeimos; maitintojo netekimo; mirties atveju išmokamas socialinio draudimo išmokas.¹⁴ Analizuojant šį sąrašą negalime aptikti socialinės paramos išmokų, o tai reiškia, kad aptariamojo reglamento materialinė taikymo sritis išimtinai buvo susijusi su socialinio draudimo išmokomis.

Reglamentas Nr. 574/72 yra pirmasis ES teisės aktas, kuris įtvirtino socialinių apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinamąsias nuostatas, viena kurių nustatė Administracinės Komisijos atsakomybę už Reglamente Nr. 1408/71 ir Reglamente Nr. 574/72 nurodytų dokumentų paruošimą bei atsakingo asmens skyrimą. Pastarojo asmens

¹² 1971 m. birželio 14 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. OL, 1971 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 35

¹³ *Ibid.*, 13 straipsnis, 14 straipsnis.

¹⁴ *Ibid.*, 4 straipsnis.

pareigos buvo susijusios su informacijos suinteresuotiems asmenims teikimu, dėl jų galimų įgyti socialinių teisių bei procedūrų, kurių jie turi laikytis tam, kad įgytų šias teises. Įgyvendinamasis Reglamentas Nr. 574/72 nustatė, kad VN valdžios institucijos, kurioms suteikta teisė veikti socialinės apsaugos srityje, turi teisę naudotis informacija, kurią parengia Administracinė Komisija, be to, turi teisę savo valstybių kompetentingoms įstaigoms suteikti įgaliojimus, kurie joms leistų dalintis informacija su kitų ES valstybių kompetentingomis įstaigomis. Čia galime išvelgti dabartinį socialinių apsaugos sistemų koordinavimo principą, tai yra, gero administravimo tarp VN kompetentingų įstaigų principą. Priešingai nei dabartiniuose ES institucijų reglamentuose, kurie koordinuoja socialinės apsaugos sistemas, Reglamente Nr. 574/72 buvo numatyta, kad VN įstaigos savo teisinius dokumentus, parengtus raštus ar kitus pranešimus asmenims, kurių gyvenamoji ar buvimo vieta nėra šios įstaigos VN teritorija, perduoda registruotu laišku pasirašytinai.¹⁵ Atkreipiant dėmesį į įgyvendinamojo Reglamento Nr. 574/72 priėmimo metus, tokios nuostatos įtvirtinimas suprantamas. Tuo metu, toks dokumentų perdavimo būdas buvo patikimas ir neturintis konkurencijos. Galime tik svarstyti, ar tokios nuostatos įtvirtinimas sukėlė perdėtai ilgą laukimą asmenims, siekiantiems gauti socialinio draudimo išmokas.

Aptartose Reglamento Nr. 1408/71 nuostatose buvo pastebimas ne vienas trūkumas. Jis nebuvo taikomas neaktyviems asmenims, išskyrus šeimos narius, studentus ir kitus asmenis, kurie nustojo dirbti. Materialinė reglamento taikymo sritis buvo apibrėžta ir siaura. Buvo ir kitų priežasčių, kurios lėmė aptariamo reglamento pakeitimą. Tai - socialinė globalizacija, kintantys ekonominiai VN rodikliai, darbuotojų migrantų judėjimo besikeičiantys srautai, plėtojama ESTT precedentų teisė, atnaujinami VN teisės aktai socialinės apsaugos srityje. ES institucijų priimti reglamentai tapo per daug komplikuoti, sunkiai prisitaikantys prie pasikeitusių aplinkybių, o toks antrinės ES teisės aktų nepritaikomumas sukėlė daug problemų. Sunku buvo užtikrinti vieno iš pagrindinių ES principų – laisvo asmenų judėjimo palaikymą, darbuotojų, dirbančių daugiau negu vienoje ES valstybėje, įgytų teisių išsaugojimą. Stengiantis, kad būtų užtikrintas šio principo veikimas, nutarta pakeisti socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentuose įtvirtintas taisykles.

Pirmieji žingsniai buvo žengti priėmus 2003 m. gegužės 14 d. Tarybos Reglamentą (EB) Nr. 859/2003, išplečiantį Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 ir Reglamento (EEB) Nr.

¹⁵ 1972 m. kovo 21 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 574/72 nustatantis Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką. OL, 1972 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 83.

574/72 nuostatų taikymą trečiųjų šalių piliečiams, kuriems jos dar netaikomos dėl jų pilietybės¹⁶ (toliau – Reglamentas Nr. 859/2003). Tarp dar neaptartų šio reglamento priėmimo priežasčių galime įvardinti ES siekį trečiųjų valstybių piliečiams (toliau – TCN), legaliai gyvenantiems ES, užtikrinti tapačias sąlygas, kurios suteikiamos ir ES valstybių piliečiams, išvengti nevienodo ES piliečių ir TCN traktavimo darbinantis, skiriant jiems socialinio draudimo išmokas. Apskritai, šio reglamento priėmimu buvo siekiama suvienodinti VN piliečius su TCN, tiek suteikiamų socialinių teisių į išmokas prasme, tiek su šiomis teisėmis susijusių pareigų prasme. Taigi, trečiųjų šalių piliečiams, taip pat jų šeimos nariams bei pastarųjų asmenų išlaikytiniams nuo Reglamento Nr. 859/2003 priėmimo, pradėtos taikyti ES Reglamentas Nr. 1408/71 ir Reglamentas Nr. 574/72 taisyklės, jeigu jie legaliai gyvena VN teritorijoje ir jų padėtis nėra susijusi su viena ES valstybe.¹⁷

ES koordinavimo reglamentų nuostatos pradėtos taikyti ir Islandijos, Lichtenšteino bei Norvegijos piliečiams. Ši teisė jiems suteikta vadovaujantis Europos Ekonominės Erdvės susitarimu¹⁸. Pastarųjų valstybių piliečiams, kadangi jų valstybės nėra VN, vadovaujantis ES Tarybos ir Komisijos sprendimu, suteikta teisė naudotis bendrosiomis rinkos laisvėmis. Vadovaujantis 2002 m. birželio 1 d. susitarimu tarp ES valstybių narių bei Šveicarijos Konfederacijos, daugelis nuostatų, kurios buvo įtvirtintos Reglamente Nr. 1408/71 ir Reglamente Nr. 574/72, pradėtos taikyti santykiuose ir su Šveicarijos Konfederacija.¹⁹ Tai reiškia, kad nuo šių susitarimų pasirašymo, susitariančių ne ES valstybių piliečiai turi teisę laisvai įsidarbinti bet kurioje VN ir darbinantis jiems turi būti suteiktos tapačios sąlygos, tokios pat, kaip ir ES valstybių piliečiams.

Vis dėl to, aptarti socialinių apsaugos sistemų koordinavimo reglamentai nesugebėjo išspręsti naujai iškylančių problemų, socialinę apsaugą suteikė tik tiems asmenims, kurie darbine veikla užsiėmė ES teritorijoje. Dėl šių priežasčių ES institucijos, siekdamos patobulinti socialines apsaugos sistemas koordinuojančias teises priemones bei jų pritaikomumą platesniam asmenų ratui, išvengti situacijų, kai asmenys negali įgyti socialinių draudimo teisių ar jas išsaugoti, priėmė naujus reglamentus: Reglamentą Nr.

¹⁶ 2003 m. gegužės 14 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 859/2003 išplečiantį Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 ir Reglamentas (EEB) Nr. 574/72 nuostatų taikymą trečiųjų šalių piliečiams, kuriems jos dar netaikomos dėl jų pilietybės. OL, 2003 specialusis leidimas, 4 tomas, 5 skyrius, p. 317.

¹⁷ *Ibid.*, 1 straipsnis., 2 punktas.

¹⁸ 1993 m. gruodžio 13 d. Tarybos ir Komisijos sprendimas dėl Europos ekonominės erdvės sutarties sudarymo tarp Europos Bendrijų, jų valstybių narių ir Austrijos Respublikos, Suomijos Respublikos, Islandijos Respublikos, Lichtenšteino Kunigaikštystės, Norvegijos Karalystės, Švedijos Karalystės ir Šveicarijos Konfederacijos. OL, 1994 specialusis leidimas, 19 tomas, 11 skyrius, p. 146.

¹⁹ 2009 m. gruodžio 31 d. Europos Bendrijos bei jos valstybių narių ir Šveicarijos Konfederacijos susitarimas dėl laisvo asmenų judėjimo. OL, 2009 L 353, p. 71.

883/2004, Reglamentą Nr. 987/2009, Reglamentą Nr. 1231/2010 ir Reglamentą Nr. 465/2012. Šių teisinių priemonių nuostatos bei jų įtaka asmenų, darbine veikla užsiimančių daugiau nei vienoje ES ar ES ir ne ES valstybėse, socialinėms teisėms į išmokų išsaugojimą, bus aptariama antrojoje rašto darbo dalyje.

1.2. Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo samprata ir šio instrumento pagrindiniai tikslai

Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo taisyklės yra įtvirtintos tam, kad būtų sureguliuotos skirtingos socialinių apsaugos sistemų nuostatos. Jomis siekiama reguliuoti klausimus tarp valstybių, siekiant apsaugoti asmenų socialines teises situacijose, kai jų padėtis nėra susijusi su viena valstybe. Koordinavimo samprata neapsiriboja vien nacionaliniais teisės aktais, apima ir tarptautinius susitarimus. Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo santykis su tarptautiniais susitarimais gali būti patvirtinamas atsižvelgiant ne tik į ES socialines apsaugos sistemas koordinuojančius reglamentus, bet, pavyzdžiui, į tam tikras konvencijas, tarptautines dvišales sutartis, kurios gali numatyti koordinavimo nuostatas, apimančias tuos pačius asmenims, kuriems taikomos nacionalinių socialinių apsaugos sistemų taisyklės.

Svarbu atskirti nuostatas, kurios yra priskiriamos koordinavimui, nuo tų, kurios patenka į harmonizavimo sritį. Harmonizavimo atveju, valstybės savo nacionalinės teisės nuostatas įsipareigoja derinti su nustatytaisiais reikalavimais. Skirtumas tarp harmonizavimo ir koordinavimo yra toks, kad koordinavimo atveju nacionalinės valstybių sistemos lieka tarsi nepaliestos. Tai reiškia, kad koordinuojant valstybių socialines apsaugos sistemas, tarp valstybių išlieka skirtingos socialinių draudimo išmokų suteikimo sąlygos, asmenims suteikiamos teisės į socialinio draudimo išmokas, priskiriamos pareigos, kurios yra susijusios su socialinio draudimo išmokomis.²⁰ Socialinių apsaugos sistemų koordinavimas užkerta kelią tam tikroms valstybėms savo socialinėse apsaugos sistemose numatyti nepalankias ar sunkiai įvykdomas sąlygas darbuotojams migrantams tam, kad jie įgytų teises į socialinio draudimo išmokas.

Harmonizavimo taisyklės, priešingai nei koordinavimo, pakeičia nacionalinius valstybių teisės aktus ir toks jų pakeitimas nėra taikomas vien darbuotojams migrantams,

²⁰ NAGEL, S.; KESSLER, F. *Social Security Law, Council of Europe*. The Netherlands: Kluwer Law International BV, 2010.

o apima visus asmenis, kuriems yra taikoma tos valstybės teisė. Toliau pateikiamas šių dviejų instrumentų atskyrimo pavyzdys. Tam, kad asmeniui būtų suteikta teisė į socialinio draudimo išmoką, jis turi būti apdraustas 11 metų laikotarpiui. Tam, kad būtų pasiektas šis laiko periodas, koordinavimo taisyklės nustato galimybę atsižvelgti į laikotarpius, kurie yra įgyti kitose valstybėse. Neturi reikšmės tai, kad vienoje valstybėje reikalaujama įgyti 11 metų, kitoje – 2, dar kitoje – 4 metų draudimo (darbo) stažo ar gyvenimo laikotarpius. Su priešinga situacija susiduriame harmonizavimo atveju, kurio taisyklė gali numatyti, kad visose valstybėse reikalaujama įgyti vienodus draudimo (darbo) stažo laikotarpius. Taigi, be koordinavimo taisyklių, vargu, ar asmuo galėtų pretenduoti į socialinio draudimo išmokos suteikimą.

ES socialines apsaugos sistemas koordinuojantys reglamentai, SESV nepateikia aiškios koordinavimo sampratos. Dėl šios sąvokos apibrėžimo nėra pasisakęs net ESTT. Viename savo sprendimų ESTT išaiškino, kad ES socialines apsaugos sistemas koordinuojantys reglamentai VN suteikia teisę savo nuožiūra nuspręsti dėl socialinių draudimo išmokų, suteikiamų apdraustiesiems, sąrašo patvirtinimo, taip pat dėl išmokų suteikimo sąlygų nustatymo.²¹ Kitame savo sprendime ESTT konstatavo, kad ES koordinavimo reglamentai VN valdžios institucijoms negali uždrausti nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įtvirtintų skirtumus tarp suteikiamų socialinių draudimo išmokų ir jų suteikimo sąlygų.²² Šiuo pasisakymu Teismas koordinavimo sampratą išimtinai sieja su SESV 48 straipsniu, kuris įtvirtina ES institucijų pareigą užtikrinti laisvą darbuotojų judėjimą Bendrijoje. Šie ESTT sprendimai leidžia teigti, kad valstybės yra laisvos pasirinkti, kokios socialinio draudimo išmokos jų socialinėse apsaugos sistemose turėtų būti suteikiamos, tai yra, joms yra palikta teisė savo nuožiūra nusistatyti socialinių draudimo išmokų sąrašą, sąlygas, kurios turi būti įvykdytos tam, kad atitinkama išmoka būtų suteikta, draudimo (darbo) stažo laikotarpius, gyvenimo laikotarpius, kurie turi būti įgyti tam, kad būtų suteikta socialinio draudimo išmoka.

Kadangi socialinių apsaugos sistemų koordinavimu yra siekiama užtikrinti darbuotojams migrantams suteikiamas socialines apsaugos teises į išmokas, galime išskirti keletą šio instrumento uždavinių:

- 1) siekiama panaikinti situacijas, kuriose susiduriama su nacionalinių socialinių apsaugos teisės aktų kolizija;

²¹ Judgment of the Court of 15 July 1986 *Pietro Pinna / Caisse d'allocations familiales de la Savoie* C-41/84, EU:C:1986:1.

²² Judgment of the Court of 13 July 1977 *Fonds national de retraite des ouvriers mineurs / Giovanni Mura* C-22/77, EU:C:1977:154.

- 2) stengiamasi, kad būtų uždrausta bet kokia diskriminacija pilietybės atžvilgiu;
- 3) turėtų būti išspręstos tokios situacijos, kai vienoje iš socialinių apsaugos sistemų galime aptikti socialinio draudimo išmokų suteikimą nustatančių teisės aktų spragų, kurios darbuotojui, darbine veikla užsiimančiam daugiau nei vienoje valstybėje, užkerta kelią patenkinti visas nustatytas sąlygas, kurios turi būti įgyvendintos tam, kad socialinio draudimo išmoka būtų suteikta ar nustato nepalankias sąlygas išmokų dydžio apskaičiavimui;
- 4) asmenims turėtų būti suteikta galimybė gauti socialinio draudimo išmokas, jei jie gyvena kitoje valstybėje nei ta, kuri yra atsakinga už socialinių draudimo išmokų suteikimą.²³

Taigi, socialinių apsaugos sistemų koordinavimas gali būti apibūdinamas, kaip tiek pirminėje, tiek antrinėje teisėje įtvirtintų teisinių nuostatų ir principų rinkinys, kuriuo siekiama pašalinti visas socialinės apsaugos kliūtis ES, trukdančias nevaržomai judėti darbuotojams. Skirtingų nacionalinių socialinių apsaugos sistemų koordinavimu nėra pasirinkta keisti nacionalinių socialinių apsaugos sistemų, verčiau siekiama užtikrinti, kad valstybės sudarytų tinkamas sąlygas ir užtikrintų socialines teises migruojantiems savo šalies darbuotojams bei jų šeimų nariams, taip pat kitų VN piliečiams bei trečiųjų valstybių piliečiams, kurie teisėtai gyvena ir dirba jų valstybėse. Galime tik svarstyti, kokia socialinių apsaugos sistemų koordinavimo samprata būtų plėtojama ESTT, jei Bendrijos įstatymų leidėjas pasirinktų išplėsti socialinių apsaugos sistemų koordinavimo tikslus.

²³ PENNINGGS, F. *European Social Security Law*. 6th edition. United Kingdom: Intersentia, 2015.

2. SOCIALINIS DRAUDIMAS ES, KAI DIRBAMA DAUGIAU NEGU VIENOJE ES VALSTYBĖJE

2.1. Laisvas darbuotojų judėjimas ES

Sparčiai besivystančiame pasaulyje susiklosto situacijų, kai asmenys dėl klestinčio nedarbo jų valstybėse, egzistuojančių laisvų darbo pasiūlymų kitose ir kitų gyvenimiškų aplinkybių yra priversti ieškoti darbo svetur, o galbūt įprastai, tuo pačiu metu ar pakaitomis dirbti keliose valstybėse. Taip pasielgti asmenys gali remdamiesi teise laisvai judėti. Ši teisė ES piliečiams yra įtvirtinta SESV 45 straipsnyje²⁴ ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje²⁵ (toliau - CFR). Ši pirminėje ES teisėje įtvirtinta teisė asmenims suteikia teisę: ieškoti darbo kitoje VN; sutikti su darbo pasiūlymu įsidarbinti kitoje VN; užsiimti joje darbine veikla be darbo leidimo; gyventi kitoje VN ieškantis darbo; likti priimančioje valstybėje, jei nutraukiami su darbine veikla susiję santykiai.

Tuometinis Europos Bendrijų Pirmosios instancijos teismas viename iš sprendimų išaiškino, kad darbuotojais, kurie naudojami laisvo asmenų judėjimo teise tarp VN, turėtų būti pripažįstami asmenys, kurių darbinė veikla realiai egzistuoja ir yra efektinga, neatitinka pagalbinės darbinės veiklos požymių, taip pat mažareikšmės veiklos kriterijų.²⁶ Tai reiškia, kad asmuo realiai turi vykdyti darbinę veiklą, ji neturi būti fiktyvi.

Oficialiais Eurostato duomenimis, 2016 m. sausio 1 d. ES VN gyveno 16 mln. žmonių, turinčių kitos ES valstybės pilietybę. Daugiausia ES gyvenančių kitų VN piliečių buvo Vokietijoje (8,7 mln.), Jungtinėje Karalystėje (5,6 mln.), Italijoje (5,0 mln.).²⁷ 80,5 proc. visų asmenų, gyvenančių kitoje ES valstybėje, užsiėmė darbine veikla ir nuo 2008 m. šis rodiklis pakilo 3,5 proc.²⁸ Remiantis šiais duomenimis galime teigti, kad darbuotojų migrantų, kurie naudojami teise laisvai įsidarbinti kitose VN, skaičius didėja.

Vadovaujantis laisvo darbuotojų judėjimo teise, VN piliečiams, remiantis jų turima kvalifikacija, turėtų būti suteikia teisė kitoje ES valstybėje užsiimti darbine veikla,

²⁴ 2012 m. spalio 26 d. sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL, 2012 C 326, p. 1.

²⁵ 2012 m. gruodžio 26 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. OL, 2012 C 326, p. 391.

²⁶ Judgment of the Court of 3 July 1986 *Lawrie-Blum/Land Baden Wurttemberg* C-66/85, EU:C:1986:284.

²⁷ Eurostat. Migracijos ir gyventojų migrantų statistika [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 8 d.].

Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics/lt.

²⁸ Eurostat. Migrant integration statistics – labour market indicators [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migrant_integration_statistics_%E2%80%93_labour_market_indicators.

atitinkančia darbuotojų išsilavinimą. Kadangi priimančiose VN yra nustatomi tam tikri vidaus reikalavimai, kurie yra taikomi tam tikrų kategorijų darbuotojams, siekiant, kad vis daugiau skirtingas profesijas įgijusių asmenų galėtų įsidarbinti priimančiose valstybėse, pertvarkyta profesinių kvalifikacijų pripažinimo sistema, kuri skatina automatinį jų pripažinimą, įvestas profesinis pažymėjimas bei tarp VN vykstantis nustatytų profesijų vertinimas.²⁹ Šios priemonės įtvirtintos tam, kad būtų praplėsta tarp VN egzistuojanti darbo rinkos pasiūla. Dar viena priemonė ES piliečių, EEE valstybių bei Šveicarijos piliečių darbo migracijai padidinti - EURES (Europos užimtumo tarnybų tinklas). Ši platforma, gerindama savo elektroninį tinklą, įvedė darbo siekiančių surasti asmenų ir laisvų darbo vietų sugretinimo mechanizmą.³⁰ Šiuo būdu VN užimtumo tarnybai teikia informaciją apie laisvas darbo vietas, o pastaroji jas, su jomis susijusias sąlygas skelbia savo oficialiame tinklalapyje, taip prisidedama prie laisvo darbuotojų judėjimo skatinimo. Šiuo metu, EURES Lietuva pateikiamais duomenimis, daugiausiai darbo pasiūlymų yra pateikusi Vokietija. Dauguma jų yra susiję su nekvalifikuotu, papildomo išsilavinimo, išskyrus kalbą, nereikalaujančiu darbu, pavyzdžiui: pardavėjai mėsinėje, tačiau galime aptikti ir darbo pasiūlymų, kuriems reikia tam tikro išsilavinimo ar patirties, pavyzdžiui, nurodytas laisvas darbo pasiūlymas optinio pluošto technikui Švedijoje.

Iš darbo kitoje VN ieškančių asmenų negali būti reikalaujama ją palikti, jei pateikiami faktiniai duomenys ar dokumentai, kad vis dar ieškomasi darbo, lankomasi darbo pokalbiuose.³¹ Per 6 mėnesius nesusiradus darbo ir neįrodžius, kad egzistuoja realios galimybės jį susirasti ar užsiimti savarankiška veikla, iš darbuotojo yra pareikalaujama išvykti iš priimančios valstybės.³² Šiuo metu ši teisė darbuotojams migrantams yra įtvirtinta 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje.³³ Minėtos socialinės apsaugos teisės suteikiamos ir

²⁹ 2013 m. lapkričio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/55/ES, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2005/36/EB dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo ir Reglamentas (ES) Nr. 1024/2012 dėl administracinio bendradarbiavimo per Vidaus rinkos informacijos sistemą (IMI reglamentas) Tekstas svarbus EEE. OL, 2013 L 354, p. 132.

³⁰ EURES Lietuva [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ldb.lt/eures/DarboPasiulymai/Puslapiai/Sarasas.aspx>,

³¹ BLAUBERGER, M.; and SHMIDT, S. *Welfare migration? Free movement of EU citizens and access to social benefits* [interaktyvus]. Austria/Germany: Creative Commons CC-BY, 2014 [žiūrėta 2018 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053168014563879>.

³² Judgment of the Court of 26 February 1991 *The Queen / Immigration Appeal Tribunal, ex parte Gustaff Desiderius Antonissen* C-292/89, EU:C:1991:80.

³³ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB tekstas svarbus EEE. OL, 2004 specialusis leidimas, 5 tomas, 5 skyrius.

asmenims, kurie pirmąjį kartą ieškosi darbo, nors jie dar nėra įgiję darbuotojo statuso.³⁴ Tuo atveju, kai darbuotojas įgyja teisę nuolat gyventi bet kurioje VN, jam nebėra taikomi jokie reikalavimai, pavyzdžiui, stabilios finansinės būklės palaikymo.

Asmenys, kurie stengiasi įsidarbinti kitoje VN, turėtų būti traktuojami kaip lygiaverčiai kandidatai į darbinės pozicijas, lyginant su valstybės piliečiais, kurioje darbinamasi. Jiems turėtų būti suteikiamos tokios pačios socialinės garantijos, pavyzdžiui, teisė iš valstybės, kurioje jie ieško darbo, užimtumo tarnybų reikalauti pagalbos, kuri suteikiama ir užimtumo tarnybos valstybės piliečiams. Tokiu būdu yra panaikinama bet kokia darbuotojų diskriminacija vien dėl jų pilietybės. Šis draudimas yra viena sudėtinių laisvo asmenų judėjimo teisės dalių. Jis užtikrina, kad darbdaviai darbuotojus vertins ne pagal jų pilietybę, o išanalizavę jų patirtį, įgūdžius, kitus reikalavimus, kurie keliami atitinkamam darbui. Kitų VN piliečiams turi būti suteiktos sąlygos gauti lygiaverčius atlyginimus, jiems turi būti taikomos tokios pačios darbo sąlygos, kaip ir priimančios valstybės piliečiams. Diskriminacija pilietybės atžvilgiu yra draudžiama visų darbuotojų, atvykusių iš kitų VN atžvilgiu. Šio draudimo taikymui įtakos neturi aplinkybės: darbo sutarties trukmė, jos pobūdis.

Aptariamasis diskriminacijos pilietybės atžvilgiu draudimas nėra taikomas darbuotojams, kurie laikinai yra siunčiami dirbti į kitą valstybę. Laisvo asmenų judėjimo principo suteikiamomis teisėmis šiuo atveju naudojasi asmenys, kurie siunčia darbuotojus į kitą VN. Principo taikymo išimtis įtvirtinta tam, kad būtų apsaugoti priimančiose ES valstybėse paslaugas teikiantys asmenys. Vis dėlto darbuotojų, kurie yra siunčiami į kitą VN, socialinės teisės yra apsaugotos vadovaujantis 1996 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/71/EB dėl darbuotojų komandiravimo paslaugų teikimo sistemoje, įtvirtinant privalomas darbo sąlygas, kurias turi būti suteikiamos pagal priimančios valstybės teisės aktus.³⁵ Komandiravimo atveju asmenims nereikia rūpintis darbo leidimu, profesinės kvalifikacijos pripažinimu, išskyrus, kai asmuo yra siunčiamas dirbti iš Kroatijos į Austriją, kuri savo teisinėje sistemoje riboja darbuotojų migrantų, galinčių įsidarbinti tam tikruose sektoriuose, kiekį.

Egzistuoja ir kitų laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje išimčių. Jos gali būti susijusios su darbuotojo kalbų žiniomis, jei darbdavys įrodo kalbos būtinybę atitinkamai

³⁴ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2004 m. kovo 23 d. sprendimas *Brian Francis Collins / Secretary of State for Work and Pensions* C-138/02, EU:C:2004:172.

³⁵ 1996 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/71/EB dėl darbuotojų komandiravimo paslaugų teikimo sistemoje. OL, 1997 specialusis leidimas, 2 tomas, 5 skyrius.

darbo pozicijai tam, kad būtų užtikrintas priimančios valstybės piliečių saugumas ir visuomenės rimtis. Pastaroji išimtis taikoma tik tuomet, kai asmuo kelia realų pavojų priimančios valstybės interesams. SESV 45 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad laisvas darbuotojų judėjimas ES ribojamas VN kompetentingoms institucijoms darbo vietas viešajame sektoriuje patikint tik savo valstybių piliečiams.³⁶ Ši laisvo darbuotojų judėjimo išimtis gali būti taikoma tik pareigybėms, kurios yra susijusios su viešosios valdžios įgaliojimais, viešojo valstybės intereso užtikrinimu³⁷. VN įgaliotos institucijos išleisdamos teisės aktus gali numatyti, kad tam tikras darbo pozicijas, pareigybes, kurios yra susijusios su valstybės valdymu, gali užimti tik jos piliečiai.

Savarankišką veiklą vykdančioms asmenims, norintiems įsidarbinti kitoje VN, nereikia įgyti darbo leidimų. Su kitokia situacija susiduria asmenys, kurie yra samdomi darbuotojai. Nuo naujos valstybės įstojimo į ES, vadovaujantis pereinamojo laikotarpio nuostatomis, ES valstybės ne ilgiau kaip 7 metus naujosios VN piliečiams gali įvesti ribojimus įsidarbinti jų valstybių teritorijose, reikalaujamos darbo leidimų. Šiuo metu tokius ribojimus nuo 2013 m. liepos 1 d. Kroatijos įstojimo į ES vis dar taiko ir iš Kroatijos piliečių darbo leidimų reikalauja Austrija, Malta, Nyderlandai, Slovėnija ir Jungtinė Karalystė. Šiais draudimais taip pat gali pasinaudoti ir Kroatija. Šiuo metu ji darbo leidimų reikalauja iš ES valstybių, kurios taiko ribojimus jos valstybės piliečiams. VN šiuo pagrindu taikydamos draudimus įsidarbinti jų šalyje, nustato skirtingas sąlygas. Jos gali būti taikomos iki 2020 m. birželio 30 d.³⁸

Laisvas darbuotojų judėjimas galimas ne tik ES VN, tačiau ir Europos ekonominės erdvės šalyse: Islandijoje, Lichtenšteine, Norvegijoje.³⁹ Lichtenšteine egzistuoja kvotų sistema, kurios pagrindu yra ribojamas šalyje galinčių dirbti ir gyventi ES VN, Islandijos ir Norvegijos piliečių skaičius. 2011 m. sausio 18 d. Europos Sąjungos ir Šveicarijos jungtinio komiteto sprendimu dėl Europos bendrijos bei jos valstybių narių ir Šveicarijos Konfederacijos susitarimo dėl laisvo asmenų judėjimo, patvirtinta Šveicarijos Konfederacijos piliečių teisė dirbti ir gyventi bet kurioje VN. ES, Islandijos Norvegijos,

³⁶ 2012 m. spalio 26 d. sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL, 2012 C 326, p. 1.

³⁷ Judgement of the Court of 26 May 1982. *Commission of the European Communities/Kingdom of Belgium* C-149/79, EU:C:1982:195.

³⁸ 2015 m. gegužės 29 d. Komisijos ataskaita Tarybai Nr. COM(2015) 233 final dėl laisvo darbuotojų iš Kroatijos judėjimo pereinamojo laikotarpio nuostatų veikimo (pirmasis etapas: 2013 m. liepos 1 d. – 2015 m. birželio 30 d.) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2015:0233:FIN>.

³⁹ 1993 m. gruodžio 13 d. Tarybos ir Komisijos sprendimas dėl Europos ekonominės erdvės sutarties sudarymo tarp Europos Bendrijų, jų valstybių narių ir Austrijos Respublikos, Suomijos Respublikos, Islandijos Respublikos, Lichtenšteino Kunigaikštystės, Norvegijos Karalystės, Švedijos Karalystės ir Šveicarijos Konfederacijos. OL, 1994 specialusis leidimas, 19 tomas, 11 skyrius, p. 146.

Lichtenšteino piliečiai gali atvykti į Šveicarijos Konfederaciją su tikslu ieškoti darbo. Jie gali apsistoti šioje valstybėje iki 3 mėnesių neįgiję jokio leidimo. Jei darbo paieška užtrunka ilgiau nei 3 mėnesius, minėtų valstybių piliečiai turi įgyti laikiną leidimą gyventi, kuris galioja 3 mėnesius ir gali būti įgytas tik tokiu atveju, kai darbo ieškantis asmuo gali apmokėti savo pragyvenimo išlaidas priimančioje šalyje. Su kitokia situacija susiduria Kroatijos piliečiai, norintys dirbti Šveicarijos Konfederacijoje. Prieš atvykstant į Šveicarijos Konfederaciją, Kroatijos piliečiai turi įgyti galiojantį leidimą dirbti. Leidimas turi būti įgytas prieš pradėdant dirbti ir yra būtinas nepaisant to, kad numatoma darbo trukmė yra trumpesnė kaip 3 mėnesiai.

Kartu su kitoje VN gyvenančiu ir ten dirbančiu samdomu darbuotoju, komandiruojamu darbuotoju, savarankiškai dirbančiu asmeniu teisę gyventi, nepriklausomai nuo jų pilietybės, išsaugo jų sutuoktiniai; registruoti partneriai, kai naujoji VN, kurioje dirbama, registruotą partnerystę prilygina santuokai; jaunesni nei 21 metų asmenys; išlaikomi asmenys; šeimos nariai, kuriais reikia rūpintis dėl jų rimtų sveikatos problemų. Išimtiniais atvejais teisė gyventi kartu su VN dirbančiu asmeniu suteikiama neregistruotam partneriui, jei jis įrodo nenutrūkstamą ryšį su dirbančiuoju partneriu. Jeigu darbine veikla bet kurioje VN užsiimančių asmenų sutuoktiniai, vaikai, anūakai, tėvai nėra ES piliečiai, jie, priimančioje valstybėje išgyvenę ilgiau negu tris mėnesius, turi pasirūpinti leidimu gyventi šalyje.

Tam, kad darbuotojai pasinaudotų laisvo judėjimo teise Bendrijoje, ES institucijoms reikėjo imtis veiksmų, kurie padėtų užtikrinti ne tik darbuotojų, bet ir jų šeimos narių socialinę apsaugą. Darbuotojai šiandieninėje visuomenėje vertinami ne tik kaip pagalbina gamybos elementai, padedantys pasiekti bendrosios rinkos užsibrėžtus tikslus, tačiau kaip ES piliečiai, turintys teises, kuriomis jie gali pasiremti prieš valstybę, kurioje dirba.⁴⁰ Šį požiūrį pasiekti padėjo modernizuotos ES institucijų koordinavimo nuostatos.

⁴⁰ BARNARD, C. *Europos Sąjungos materialinė teisė. Keturios laisvės. 2 knyga. Laisvas asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 47.

2.2. Teisinis socialinių apsaugos sistemų koordinavimo pagrindas ir koordinavimo reglamentai

Pirmojoje rašto darbo dalyje buvo užsiminta, kad vienas iš pagrindinių socialinių apsaugos sistemų koordinavimo tikslų ES yra panaikinti bet kokį darbuotojų diskriminavimą judant Bendrijoje, nepriklausomai nuo jų gyvenamųjų valstybių socialinių sistemų nuostatų ir decentralizuoti nacionalinių socialinių apsaugos sistemų nuostatų taikymą tam, kad būtų užtikrintas laisvas asmenų ir darbuotojų judėjimas ES⁴¹. Dėl šio užsibrėžto tikslo socialinių apsaugos sistemų koordinavimas gali būti laikomas vienu iš esminių laisvo asmenų judėjimo teisės papildinių. Tam, kad būtų pasiektas šis tikslas, apsaugotos asmenų, judančių Bendrijoje, socialinės teisės ir yra priimti teisės aktai, koordinuojantys skirtingas nacionalines socialines apsaugos sistemas.

Bendrijos įsipareigojimas užtikrinti laisvą darbuotojų judėjimą yra įtvirtintas SESV 48 straipsnyje, kuris numato, kad Europos Parlamentas (toliau – EP) ir Taryba imasi priemonių užtikrinti laisvą darbuotojų judėjimą. Siekdamos šio tikslo, šios institucijos priima nuostatas, kaip migruojantiems samdomiems ir savarankiškai dirbantiems darbuotojams ir jų išlaikytiniams užtikrinti:

- 1) pagal keleto valstybių įstatymus nustatomų visų prilyginamųjų laikotarpių sudėtį, kad jie įgytų ir išlaikytų teisę į socialines išmokas ir kad būtų galima apskaičiuoti tų išmokų dydį;
- 2) socialinių išmokų mokėjimą asmenims, gyvenantiems VN teritorijose.⁴²

Šis EP ir Tarybos įsipareigojimas yra teisinis pagrindas koordinuoti socialinę apsaugą. ES institucijoms yra draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris trukdytų įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, numatytus šiame straipsnyje, taip pat ir SESV 45 straipsnyje⁴³, kuris užtikrina laisvą darbuotojų judėjimą Bendrijoje.

⁴¹ Policy Department A: Economic and scientific policy. *Coordination of Social Security Systems in Europe* [interaktyvus]. Brussels, 2017 [žiūrėta 2018 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <https://publications.europa.eu/lt/publication-detail/-/publication/efb5b3ab-e6d3-11e7-9749-01aa75ed71a1/language-en>.

⁴² 2012 m. spalio 26 d. sutarties dėl Europos sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL, 2012 C 326, p. 1.

⁴³ *Ibid.*, 45 straipsnis.

ES valstybių socialinių apsaugos sistemų koordinavimo nuostatos šiuo metu yra įtvirtintos:

1. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamente (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai),⁴⁴ (toliau – Reglamentas Nr. 883/2004), juo pakeistas Reglamentas Nr. 1407/71;
2. 2009 m. rugsėjo 16 d. priimtame Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (EB) Nr. 987/2009, nustatančiame Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai),⁴⁵ (toliau – Reglamentas Nr. 883/2004), juo pakeistas Reglamentas Nr. 574/72;
3. 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (EB) Nr. 988/2009, kuris iš dalies keičia Reglamentą (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir nustatantis jo priedų turinį (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai)⁴⁶;
4. 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės,⁴⁷ (toliau – Reglamentas Nr. 1231/2010);
5. 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (ES) Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką. Tekstas svarbus EEE ir ES–Šveicarijos susitarimui,⁴⁸ (toliau – Reglamentas Nr. 465/2012).

⁴⁴ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁴⁵ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

⁴⁶ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 988/2009, iš dalies keičiantis Reglamentą (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir nustatantis jo priedų turinį (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 43.

⁴⁷ 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės. OL, 2010 L 344, p. 1.

⁴⁸ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką. Tekstas svarbus EEE ir ES–Šveicarijos susitarimui. OL, 2012 L 149, p. 4.

Reglamente Nr. 883/2004, kuris pakeitė Reglamentą Nr. 1408/71, pastebima daug nuostatų, kurios išliko nepakitusios, pavyzdžiui, išsaugoti ankstesniajame reglamente įtvirtinti koordinavimo principai, socialinio draudimo išmokų suteikimo būdai. Reglamento Nr. 883/2004 priėmimu siekiama koordinavimo reglamentų nuostatas padaryti ne tokias komplikuotas, sukurti glaudesnį kompetentingų VN įstaigų komunikavimo mechanizmą, pasiekti našesnę keitimąsi informacija apie apdrauštuosius, jų šeimos narius. Reglamente Nr. 883/2004 ir jo įgyvendinimo nuostatas įtvirtinančiame Reglamente Nr. 987/2009 įvestos naujos taisyklės: išplėsta asmeninė taikymo sritis, koordinavimo nuostatas pradėta taikyti platesniam asmenų ratui, tarp kurių – neaktyvūs asmenys.⁴⁹ Priešpensinėmis socialinio draudimo išmokomis bei tėvystės išmokomis papildyta materialinė koordinavimo taikymo sritis.⁵⁰ Nauju gero administravimo principo įvedimu VN socialinio draudimo įstaigos teikia viena kitai informaciją, siekdamas apsaugoti VN piliečių socialines teises į socialinio draudimo išmokas. Reglamento Nr. 987/2009 priėmimu skatinamas elektroninių duomenų siuntimas, kuris sparčiau VN įstaigoms leis perduoti duomenis apie apdrauštuosius, jų šeimos narius. Šiuo metu yra kuriamas naujas mechanizmas – EESSI (elektroniniai socialinės apsaugos informacijos mainai), suteikiantis galimybę VN kompetentingoms įstaigoms saugiai keistis informacija. Ši priemonė dar nėra iki galo įgyvendinta. Planuojama jos įgyvendinimo data - 2019 m. antroji pusė.⁵¹ Šių nuostatų įvedimas labai svarbus, nes valstybių kompetentingoms institucijoms naudojantis šiomis priemonėmis, bus geriau užtikrinami konfidencialūs darbuotojų, migruojančių į/iš VN, duomenys.

Reglamento Nr. 1231/2010 priėmimas svarbus TCN, nes nuo jo priėmimo, koordinavimo nuostatos pradėtos taikyti ir jiems. Nei Reglamente Nr. 883/2004, nei Reglamente Nr.987/2009 negalime aptikti nuostatų, kurios įtvirtintų TCN suteikiamas socialinės apsaugos teises, jiems apsistojus, laikinai būnant VN. Juose tik užsimenama, kad TCN lieka galioti Reglamentas Nr. 859/2003.⁵² Įtvirtinti nuostatas, TCN užtikrinančias socialines apsaugos teises buvo būtina. Vadovaujantis Eurostato oficialiai pateikiamais duomenimis, ES VN gyvena didelis kiekis TCN piliečių. 2017 m. sausio 1 d.

⁴⁹ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁵⁰ *Ibid.*, 4 straipsnis.

⁵¹ Europos Parlamentas. Socialinė apsauga kitose valstybėse narėse [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą:

http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.3.4.html.

⁵² 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1

28 ES VN gyveno 21,6 mln. gyventojų, kurie turi trečiosios valstybės pilietybę. Tuo metu tai sudarė 4,2 proc. visų ES VN populiacijos.⁵³ Reglamentu 465/2012 atnaujintos koordinavimo nuostatos asmenims, kurie dirba dviejose ar daugiau VN, patikslinta savarankiška veikla užsiimančių bedarbių pasienio darbuotojų padėtis ir jiems suteikiamos teisės į socialinio draudimo išmokas.

Taigi, ES VN socialinės apsaugos sistemos šiandien yra koordinuojamos atnaujintais reglamentais, kuriuos paskatino priimti ne tik ES, bet ir trečiojoje valstybėje vykstantys socialinės globalizacijos procesai, ekonominių rodiklių svyravimai, pasikeitę darbuotojų judėjimo iš/į VN srautai, vis dažniau pastebimi pasikeitę darbo modeliai, kai tuo pačiu metu dirbama dviejose ar daugiau VN ar VN ir trečiojoje valstybėje. Stengiantis užtikrinti toliau aptariamų socialinių draudimo išmokų suteikimą, jų išsaugojimą, įgytų teisių į jas eksportavimą, diskriminacijos draudimą Bendrijoje judantiems darbuotojams ir buvo priimti šie naujieji koordinavimo reglamentai.

2.2.1. Materialinė socialinės apsaugos sistemų koordinavimo taikymo sritis ir pagrindiniai principai. Socialinių draudimo išmokų bendroji teikimo tvarka

Materialinės koordinavimo reglamentų taikymo srities išsiaiškinimas yra svarbus, nes tik tokiu atveju galime sužinoti, kurioms socialinės apsaugos išmokoms, skirtingai įtvirtintoms VN socialinės apsaugos sistemose, yra taikomos ES koordinavimo reglamentų nuostatos. Atsižvelgiant į Reglamento Nr. 883/2004 3 straipsnio, 2 dalį, jo taikymo sričiai neturi reikšmės tai, ar socialinio draudimo išmokos yra finansuojamos iš socialinio draudimo įmokų ar bendrųjų mokesčių⁵⁴. Koordinavimo nuostatos yra taikomos bendrosioms ir specialiosioms socialinio draudimo sistemoms, neatsižvelgiant į tai, kas moka socialinio draudimo įmokas, tai daro pats darbine veikla užsiimantis asmuo, jo darbdavys, laivo savininkas ar kiti asmenys.

⁵³ Eurostat. Migration and migrant population statistics [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą:

http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics.

⁵⁴ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

Reglamento Nr. 883/2004 3 straipsnis nustato, kad jis yra taikomas šioms socialinėms apsaugos išmokoms:

- 1) ligos išmokoms;
- 2) motinystės ir lygiavertės tėvystės išmokoms;
- 3) invalidumo (netekto darbingumo);
- 4) senatvės išmokoms;
- 5) maitintojo netekimo išmokoms;
- 6) nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų išmokoms;
- 7) išmokoms mirties atveju;
- 8) nedarbo (bedarbio) išmokoms;
- 9) išankstinės pensijos (priešpensinėms) išmokoms;
- 10) šeimos išmokoms.⁵⁵

Šis sąrašas yra sudarytas remiantis 1952 m. birželio 4 d. Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos Nr. 102 dėl minimalių socialinės apsaugos standartų⁵⁶ dvasia. Tam, kad asmenims, judantiems Bendrijoje, pasirinkusiems neįprastą darbo modelį – darbą dviejose VN, būtų suteiktos ir išsaugomos socialinio draudimo išmokos, yra nustatytos taisyklės, susijusios su kiekviena materialinėje koordinavimo taikymo srityje aptarta socialinio draudimo išmoka:

- 1) *Ligos, motinystės ir lygiavertės tėvystės išmokos.* Socialinio draudimo išmokos pinigais, atstojančios prarastą atlyginimą, kuris buvo gaunamas atliekant darbinę veiklą, yra mokamos pagal tos VN teisės aktus, kurioje asmuo gyvena.⁵⁷ Neturi reikšmės tai, kurioje valstybėje asmuo yra apdraustas ir tai, kad darbas atliekamas dviejose ar daugiau VN. Asmeniui gyvenamojoje VN turi būti suteikiamos tokios pačios socialinio draudimo išmokos natūra, kaip ir VN, kurioje gyvenama, piliečiams. Tam, kad jam būtų suteikiamos šios išmokos, remiantis savo gyvenamąja vieta, asmuo turi užsiregistruoti sveikatos priežiūros įstaigoje.
- 2) *Invalidumo (netekto darbingumo) išmokos.* Šių socialinių draudimo išmokų suteikimas gali būti skirstomas į dvi grupes.⁵⁸ Remiantis pirmosios grupės

⁵⁵ *Ibid.*, 3 straipsnis.

⁵⁶ 1952 m. birželio 4 d. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 102 dėl minimalių socialinės apsaugos standartų [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/1770_konv_del_minim_soc_aps_standartu_102.pdf.

⁵⁷ Europos Komisija. Liga, motinystė ir tėvystė [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=859&langId=lt>.

⁵⁸ Europos Komisija. Invalidumas [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=861&langId=lt>.

taisyklėmis, teisė į vienodo dydžio netekto darbingumo pensiją asmeniui suteikiama, neatsižvelgiant į draudimo (darbo) stažo laikotarpius. Valstybėms, pasirinkusioms taikyti šią sistemą svarbu tik tai, kad draudiminio įvykio metu asmuo būtų apdraustas. Tokį netekto darbingumo pensijos suteikimą šiuo metu taiko Jungtinė Karalystė, Švedija, Čekija, Estija, Airija, Graikija, Latvija ir Suomija.⁵⁹ Antruoju atveju pensijos suteikimas yra siejamas su draudimo (darbo) stažo laikotarpiu. Asmeniui, kuriam tam tikros VN socialiniai apsaugos teisės aktai buvo taikomi ilgesnį laiko tarpą, suteikiama didesnė netekto darbingumo pensija. Ji suteikiama net ir tuo atveju, kai draudiminio įvykio metu asmuo nėra apdraustas. Asmeniui, kuris buvo apdraustas keliose ar daugiau VN, kurios yra pasirinkusios netekto darbingumo pensiją mokėti pagal pirmosios grupės nuostatas, pensija mokama pagal tos VN teisės aktus, kurios sistemos dalyviu jis buvo laikomas įvykus draudiminiam įvykiui, jeigu ši VN yra įtraukta į Reglamento Nr. 883/2004 VI priede pateiktą sąrašą.⁶⁰ Dirbusiam ne mažiau kaip dviejose VN, kurios pasirinkusios taikyti antrosios grupės netekto darbingumo pensijos mokėjimo būdą, mokamos atskiros netekto darbingumo pensijos, atsižvelgiant į draudimo (darbo) stažo laikotarpius kiekvienoje VN. Ir galiausiai – užsiėmus darbine veikla keliose ar daugiau VN, kurių vienoje ar keliose aptinkamas pirmasis, o kitoje ar kitose antrasis netekto darbingumo pensijų mokėjimo būdas, mokama viena pensija ir VN moka atitinkamą procentinę invalidumo pensijos dalį.

- 3) *Senatvės išmokos*. Jeigu asmuo buvo laikomas kelių VN socialinių apsaugos sistemų dalyviu, kiekviena iš jų turi fiksuoti atitinkamus draudimo (darbo) stažo laikotarpius ir saugoti juos iki tol, kol, remiantis jos socialiniais apsaugos teisės aktais, asmuo pasiekia amžių, kai gali reikalauti senatvės pensijos.⁶¹ Tai reiškia, kad VN, kurios socialinės apsaugos sistemos dalyviu asmuo buvo laikomas, pasibaigus draudiminiam laikotarpiui, iš karto neišmoka asmeniui senatvės pensijos, neperduoda jos kitos šalies kompetentingai įstaigai. Jeigu asmuo bent 1 metus buvo laikomas VN socialinės apsaugos sistemos dalyviu, ši valstybė asmeniui turi mokėti pensiją. Jei valstybės kelios, atitinkamai gaunamos kelios pensijos. Kiekvienos VN mokamas senatvės pensijos dydis priklauso nuo

⁵⁹ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁶⁰ *Ibid.*, VI priedas.

⁶¹ Europos Komisija. Pensijos [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=860&langId=lt>.

laikotarpių, kuriais pagal atitinkamos VN socialinės apsaugos teisės aktus asmuo mokėjo socialinio draudimo įmokas. Pensija asmeniui išmokama nepriklausomai nuo to, kad jis gyvena kitoje VN nei ta, kurioje buvo mokamos pensinės socialinio draudimo įmokos. Susiklosčius situacijai, kai tuo pačiu metu ar pakaitomis dirbama dviejose ar daugiau VN kompetentinga VN atsižvelgia į draudimo (darbo) stažo laikotarpius, įgytus kitose VN ir senatvės pensijos išmokos suma, įgyta kitoje (kitose) VN, apskaičiuojama proporcingai ten išdirbtam laikui. Dirbus keliose VN, dėl pensijos skyrimo asmuo turėtų kreiptis į gyvenamosios vietos kompetentingą įstaigą, o jei joje nedirbo, į VN, kurioje dirbo paskiausiai, kompetentingą įstaigą. VN turi suteikti galimybę gauti pensijas ir ne pagal pagrindines pensijų sistemas.

- 4) *Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų išmokos.* Susiklosčius tokioms aplinkybėms, kai darbo metu įvyksta nenumatytas draudiminis įvykis, jo metu pirmą kartą pastebimi profesinės ligos požymiai, vertėtų kreiptis į kompetentingą socialinio draudimo įstaigą. Gyvenamosios vietos VN, jei joje asmuo yra apdraustas, jam susidūrus su aptartomis aplinkybėmis, teikia sveikatos priežiūros paslaugas. Tokiu atveju, kai asmuo nėra gyvenamosios VN socialinės apsaugos sistemos dalyvis, iš kompetentingos VN įstaigos jis turi pareikalauti pažymos, kurioje nurodyta asmens profesinė liga arba nelaimingas atsitikimas. Pažymą pateikus gyvenamosios vietos kompetentingai įstaigai, jos VN teritorijoje jam suteikiamos socialinio draudimo išmokos.⁶² Socialinio draudimo išmokas pinigais moka ta VN, kurios socialinės apsaugos sistemos dalyviu asmuo yra laikomas. Asmeniui pageidaujant gauti medicininį gydymą kitoje ES VN arba kitose valstybėse, kurioms taikomos socialinių apsaugos sistemų koordinavimo nuostatos (Šveicarijos Konfederacijoje, Norvegijoje, Lichtenšteine arba Islandijoje), VN, kurios socialinės apsaugos sistemos dalyviu asmuo yra laikomas, kompetentinga įstaiga negali neišduoti leidimo vykti gydytis į kitą šalį, jei kompetentingoje VN asmuo negali gauti reikalingo sveikatos paslaugų suteikimo per protingą laiką.
- 5) *Nedarbo (bedarbio) išmokos.* Asmeniui, netekusiui darbo, apie šį įvykį reikia pranešti kompetentingai įdarbinimo institucijai, kuri nustatoma pagal paskutiniąją darbo vietą, išskyrus atvejus, kai bedarbis gyvena kitoje VN, Šveicarijos Konfederacijoje, Islandijoje, Lichtenšteine ar Norvegijoje ir į ją sugrįžta kiekvieną

⁶² Europos Komisija. Nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=864&langId=lt>.

dieną arba bent 1 sykį per 7 kalendorines dienas.⁶³ Šiuo atveju, bedarbio išmokas moka gyvenamosios VN kompetentinga įstaiga. Susiklosčius situacijai, kai nuolat gyvenama kitoje VN, kuri nėra buvusios darbovietės VN, tačiau į ją negrįžtama ne rečiau kaip 1 kartą per 7 kalendorines dienas, asmuo savo nuožiūra gali pasirinkti, iš kurios VN reikalauti bedarbio pašalpos: buvusios darbo vietos VN ar nuolatinės gyvenamosios vietos VN kompetentingos įstaigos. Jei asmuo yra iš dalies bedarbis, nedarbo socialinio draudimo išmoka suteikiama pagal tos VN socialinės apsaugos teisės aktus, kurioje vis dar dirbama. Įdarbinimo institucijos, skirdamos asmeniui bedarbio pašalpas, turi atsižvelgti į kitoje VN įgytus draudimo (darbo) stažo laikotarpius. Svarbu paminėti, kad asmuo, kuris stengiasi susirasti darbą, tai gali daryti ne tik gyvenamojoje VN, o ir VN, kurioje anksčiau užsiėmė darbine veikla.

- 6) *Šeimos išmokos*. Pagrindinis kriterijus, kuriuo remiantis mokamos šios socialinio draudimo išmokos yra darbinė veikla. Šios išmokos suteikiamos pagal tos VN teisės aktus, kuriose šeimos nariai socialinio draudimo išmokas gauna dėl savo darbinės veiklos. Susiklosčius aplinkybėms, kai teisė gauti šeimos socialinio draudimo išmokas asmeniui atsiranda dviejose ar daugiau VN, nes jose jisai atlieka darbinės veiklas, šios išmokos suteikiamos toje VN, kurioje gyvena jo vaikai. Ši taisyklė taikoma tik tuomet, jei vaiko gyvenamojoje VN darbine veikla užsiima vienas iš jo tėvų.⁶⁴ Jeigu pastaroji sąlyga nėra įgyvendinta, šeimos išmokas moka ta VN, pagal kurios socialinės apsaugos teisės aktus jos yra didžiausios. Jeigu pirmuoju atveju VN mokant šeimos išmokas jos yra mažesnės nei tos, kurios būtų mokamos kitoje VN ir asmuo, remiantis šios valstybės socialinės apsaugos teisės aktais turėjo teisę gauti šeimos išmokas, pastaroji VN asmeniui išmoka dalį, lygią antrosios ir pirmosios VN skiriamų šeimos išmokų skirtumui. Tokiu atveju, kai teisė į šeimos išmokas galima dviejose valstybėse, dėl pagal jų teisės aktus mokamų senatvės išmokų, išmokas šeimai moka ta VN, kurioje gyvena asmens vaikai su sąlyga, jog toji VN asmeniui moka senatvės išmoką. Visomis likusiomis situacijomis išmokas šeimai moka ta VN, kurios socialinės apsaugos sistemos dalyviu asmuo yra laikomas arba toji VN, kurioje jo gyvenamoji vieta yra ilgiausią laiko tarpą.

⁶³ Europos Komisija. Nedarbas [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=862&langId=lt>.

⁶⁴ Europos Komisija. Šeimos išmokos [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=863&langId=lt>.

Nuo 2010 m. socialinės apsaugos išlaidos ES padidėjo nuo 28,6 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP) iki 29 proc. 2015 m.⁶⁵ Remiantis šiais duomenimis, ES socialinei apsaugai skiria beveik vieną trečdalį visų savo išlaidų. Tai leidžia teigti, kad ES socialinių apsaugos sistemų koordinavimas yra būtinas. Oficialiais Eurostato duomenimis, 2014 m. 28 ES valstybėse daugiausiai socialinių draudimo išmokų suteikta skiriant pensijas (38,7 proc.), ligos išmokas (28,1 proc.), išmokas šeimai (8,2 proc.), mažiausiai – nedarbo išmokas (2 proc.), socialinės atskirties mažinimui skirtas išmokas (1,8 proc.).⁶⁶ Šie duomenys leidžia teigti, kad beveik visose VN socialinių draudimo išmokų didžiąją dalį sudaro pensinės išmokos bei išmokos ligos atveju. Siekiant užtikrinti, kad didesnė visuomenės dalis užsiimtų darbine veikla, būtų mažinama visuomenės atskirtis, užtikrintas nevaržomas darbuotojų judėjimas VN, kompetentingoms VN institucijoms reikėtų persvarstyti skiriamas socialinio draudimo išlaidas.

Pasak tuometinio Europos Bendrijų pirmosios instancijos teismo, jeigu kuri nors socialinės apsaugos išmoka nepatenka į šį sąrašą, ji negali būti laikoma socialine draudimo išmoka, net jei garantuoja teisę naudoti gavėjui gauti išmoką, atitinka bendrąją socialinės apsaugos sąvoką.⁶⁷ Kitoje byloje Europos Bendrijų pirmosios instancijos teismas yra išaiškinęs, kad išmoka gali būti priskiriama socialinėms apsaugos sistemai tik tuo atveju, jei ji yra suteikta be jokio individualizuoto ir diskrecinio asmeninių poreikių vertinimo ir patenka į Reglamento Nr. 883/2004 nustatytą socialinių išmokų sąrašą ar į jo prieduose aptariamą nacionalines VN socialinių išmokų schemas.⁶⁸ Taigi, atsižvelgiant į tuometinio Europos Bendrijų pirmosios instancijos teismo praktiką, galima teigti, kad socialinio draudimo išmokų mokėjimas negali būti pagrįstas ES koordinavimo reglamentų taisyklėmis, jei nepatenka į anksčiau išdėstytą ar jo prieduose įtvirtintą socialinių draudimo išmokų sąrašą, ir tuomet, kai jų suteikimas vienodomis aplinkybėmis ir sąlygomis dėl diskriminacinio požiūrio suteikiamas vienam iš dviejų toje pačioje socialinėje grupėje esančių ir tokią pačią socialinę riziką patyrusių asmenų.⁶⁹ Galime

⁶⁵ European Komisija. Eurostat newsrelease. *Almost one – third of EU GDP spent on social protection* [interaktyvus]. Eurostat Press Office, 2015 [žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8510280/3-08122017-AP-EN.pdf/d4c48fca-834b-4b08-bdec-47aaa226a343>.

⁶⁶ Eurostat. Structure of social protection expenditure [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą:

[http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=File:Structure_of_social_protection_expenditure_EU-28_2014_\(%25_of_total_expenditure\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=File:Structure_of_social_protection_expenditure_EU-28_2014_(%25_of_total_expenditure)_YB17.png).

⁶⁷ Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 11 July 1996 *Siegfried Otte/Bundesrepublik Deutschland* C-25/95, EU:C:1996:295.

⁶⁸ Judgment of the Court (Grand Chamber) of 18 December 2007 *Doris Habelt/Deutsche Rentenversicherung Bund* C-396/05, EU:C:2007:810.

⁶⁹ POLTL, M.; and SPIEGEL, B. Arbitration under International Social Security Instruments. *Intertax*, t. 42, p. 194-201.

teigti, kad socialinių išmokų suteikimo sąlygos ir tikslai yra labai svarbūs, siekiant nustatyti jų faktinę klasifikaciją ir kiekvienu atveju į šiuos kriterijus reikia atsižvelgti tam, kad būtų išvengta situacijų, kuriose socialinės apsaugos tikslų siekiama vadovaujantis vien tik formaliais reikalavimais.

Reglamentas Nr. 883/2004, siekdamas palengvinti vienodą taisyklių taikymą visose VN nustato, kad Socialinė apsaugos sistemų koordinavimo administracinė komisija, kurioje yra atstovaujamos visos VN, yra atsakinga už bet kokių abejonių dėl koordinavimo reglamentų taikymo panaikinimą. Nors šios komisijos sprendimai VN institucijoms nėra privalomi, ESTT, aiškindamas ir plėtodamas ES teisę, atsižvelgia į komisijos paaiškinimus ir sprendimus.⁷⁰ Galime tik numanyti, kad toks Administracinės komisijos sprendimų rekomendacinis pobūdis sukelia nemažai bendradarbiavimo problemų tarp susijusių VN institucijų. Dėl nacionalinių valstybių socialinės apsaugos sistemų skirtumo ir nuolatinės jų reglamentavimo kaitos Administracinei komisijai neretai yra sunku surasti paprastą išmokų apibrėžtį ar priskyrimą joms ir tai vis dar išlieka sudėtingu uždaviniu.

Siekiant išvengti konfliktų dėl skirtingų nacionalinių socialinės apsaugos sistemų nuostatų, diskriminacijos vien dėl asmenų pilietybės, užtikrinti nevaržomą darbuotojų judėjimą Bendrijoje, Reglamentas ES koordinavimo reglamentai numato 6 principus:

- 1) *Draudimo vienoje valstybėje principas*. ES valstybių piliečiams, taip pat kitiems asmenims, kurie patenka į koordinavimo reglamentų *ratione personae* sritį, yra taikomi tik vienos VN socialinės apsaugos sistemos teisės aktai.⁷¹ Šio principo įvedimas turi aiškią paskirtį. Jo įtvirtinimas padeda išvengti situacijų, kai asmuo, kuriam taikomos koordinavimo reglamentų nuostatos, tuo pačiu metu yra draudžiamas pagal dviejų VN teisės aktus (pozityvioji įstatymų kolizija) arba lieka išvis neapdraustas nei pagal vienos VN socialinės apsaugos sistemos teisės aktus (negatyvioji įstatymų kolizija).
- 2) *Lygių galimybių (nediskriminavimo) principas*. ES piliečiams ir visiems kitiems asmenims, kuriems taikomas Reglamentas Nr. 883/2004, turi būti suteikiamos tokios socialinės teisės, skiriamos pareigos, kaip ir kompetentingos VN

⁷⁰ Judgment of the Court (First Chamber) of 14 May 1981. *Giuseppe Romano/Institut national d assurance maladie-invalidite* C-98/80, EU:C:1981:104.

⁷¹ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

piliečiams⁷². Šis principas gali būti laikomas pagrindiniu valstybių socialinių apsaugos sistemų koordinavimo principu. Atsižvelgiant į SESV 45 straipsnio nuostatas, kurios užtikrina laisvą darbuotojų judėjimą Bendrijoje, šis principas peržengia tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl pilietybės sampratą, naikina kliūtis laisvam asmenų judėjimui ir tarpvalstybinei prieigai prie VN socialinių apsaugos sistemų⁷³. Tuometinis Europos Bendrijų Pirmosios instancijos teismas viename iš savo sprendimų pasisakė, jog turi būti uždrausta ne tik diskriminacija dėl pilietybės, bet ir bet kokios kliūtis trukdančios asmenims judėti Bendrijoje⁷⁴. Lygių galimybių principas yra taikomas visiems asmenims ir socialinės apsaugos išmokoms, kurios numatytos Reglamente Nr. 883/2004. Principo taikymas numatytas ir Reglamente Nr. 492/2011, kurio 9 skyriuje įtvirtintas vienodų darbo sąlygų suteikimas darbuotojams⁷⁵.

- 3) *Vienodo išmokų, pajamų, faktų ir įvykių vertinimo principas*. Jei socialinių išmokų ar kitų pajamų gavimas bet kurioje kompetentingoje VN turi teisinės pasekmes, šios valstybės teisės aktai taikomi ir tais atvejais, kai tokios pačios išmokos ar pajamos yra gaunamos ne pagal kompetentingos valstybės teisės aktus. Tai reiškia, kad susiklosčius situacijai, kai teisinės pasekmės kompetentingoje VN atsiranda dėl tam tikrų faktų ar nutikusių įvykių, tai kompetentinga VN atsižvelgia į kitoje nekompetentingoje VN įvykusius įvykius ar faktus, tartum jie būtų atsiradę kompetentingos valstybės teritorijoje⁷⁶.
- 4) *Laikotarpių sumavimo principas*. Kai teisės į išmoką įgijimas, išsaugojimas, pratęsimas ar atgavimas, teisės aktų taikymas, galimybė apsidrausti bet kurios rūšies draudimu arba būti atleistam nuo jo priklauso nuo draudimo, gyvenimo, darbo pagal darbo sutartį ar savarankiško darbo laikotarpių, kompetentinga įstaiga įskaito šiuos laikotarpius, jei jie įgyti bet kurioje kitoje ne kompetentingoje VN, tarsi jie būtų įgyti kompetentingoje valstybėje.⁷⁷
- 5) *Įgytų teisių išsaugojimo principas*. Bet kurios VN piliečiai turi teisę gauti išmokas, kurias jie įgijo kitose VN, net jei šiuo metu jų gyvenamoji vieta yra kita VN. Asmenys gali būti ramūs dėl savo sumokėtų socialinio draudimo įmokų, nes

⁷² *Ibid.*, 4 straipsnis.

⁷³ 2012 m. spalio 26 d. sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL, 2012 C 326, p. 1.

⁷⁴ Judgment of the Court of 26 January 1999 *Terhoeve/Inspecteur van de Belastingdienst Particulieren, Ondernemingen buitenland* C-18/95, EU:C:1999:22.

⁷⁵ 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje Tekstas svarbus EEE. OL, 2011 L 141, p. 1.

⁷⁶ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁷⁷ *Ibid.*, 6 straipsnis.

jos niekur nedingsta, yra eksportuojamos.⁷⁸ Dėl asmenų ar jo šeimos narių persikėlimo gyventi į kitą VN, įgytų išmokų dydis negali būti keičiamas, išmokų mokėjimas negali būti panaikinamas, pats išmokos dydis negali būti sumažinamas.

- 6) *Gero administravimo principas*. Tam, kad užtikrintų ES piliečių ir kitų asmenų, kuriems taikomas Reglamentas Nr. 883/2004, teisėtų interesų įgyvendinimą bei teises, VN turi bendradarbiauti viena su kita, padėti viena kitai, keistis reikalinga informacija⁷⁹. Šis principas yra aktualus nagrinėjamos temos kontekste - dirbant dviejose ar daugiau valstybių narių. Tokiu atveju, gyvenamosios valstybės įstaiga, naudodama struktūrizuotus elektroninius dokumentus (SED), apie asmeniui taikytinus teisės aktus praneša kompetentingoms valstybių įstaigoms, kuriose asmuo vykdo veiklą, yra darbdavio registruota buveinė ar veiklos vieta.

Klasikiniai koordinavimo metodai, kurie remiasi vienodu išmokų, pajamų, faktų ir įvykių vertinimo, laikotarpių sumavimo, įgytų teisių išsaugojimo principais, gali būti vertinami kaip apimantys lygių galimybių principą. Nors tik laikotarpių sumavimo ir įgytų teisių išsaugojimo principų požymius galime rasti SESV 48 straipsnyje, nuostata dėl vienodų išmokų, pajamų, faktų ir įvykių vertinimo užima svarbią vietą ilgametėje ESTT praktikoje, kuri tiesiogiai remiasi pagrindiniu lygių galimybių (nediskriminavimo) principu.⁸⁰ Iš to galime daryti išvadą, kad koordinavimo principai įtvirtinti ne tik socialinę apsaugą koordinuojančiuose reglamentuose, bet ir pirminėje ES teisėje, plėtojamoje ESTT praktikoje.

2.2.2. Teritorinė ir asmeninė socialinės apsaugos sistemų koordinavimo taikymo sritis

Svarbu išsiaiškinti teritorinę ir asmeninę koordinavimo reglamentų taikymo sritį. Teritorinė socialinių apsaugos sistemų taikymo sritis nustato geografines šių teisės aktų taikymo ribas. Asmeninė – socialinių apsaugos įmokų taikymo sferos atskyrimą nuo socialinių apsaugos išmokų taikymo sferos.⁸¹ Atsižvelgiant į teritorinę Reglamento Nr. 883/2004 taikymo sritį, jis yra taikomas ES VN piliečiams, Islandijai, Lichtenšteinui,

⁷⁸ *Ibid.*, 7 straipsnis.

⁷⁹ *Ibid.*, 76 straipsnis.

⁸⁰ Judgment of the Court of 22 November 1995. *Ioannis Vougioukas/Idryma Koinonikon Asfalisseon (IKA)* C-443/93, EU:C:1995:394.

⁸¹ PIETERS, D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 12.

Norvegijai ir Šveicarijai. Šių šalių piliečiai jame išdėstytais taisyklėmis gali vadovautis su sąlyga, kad jiems yra ar buvo taikomi vienos ar daugiau VN teisės aktai, bei jų šeimos nariams ir maitintojo netekusiems asmenims ir asmenų, kuriems buvo taikomi vienos ar daugiau VN teisės aktai, maitintojo netekusiems asmenis, nepaisant tokių asmenų pilietybės, jeigu maitintojo netekę asmenys yra vienos iš VN piliečiai arba asmenys be pilietybės arba pabėgėliai, gyvenantys vienos iš VN teritorijoje.⁸² Tai asmeninė taikymo sritis. Ji buvo supaprastinta, lyginant su buvusio Reglamento Nr. 1408/71 *ratione personae* taikymo srities nuostatomis, nes Reglamento Nr. 883/2004 2 straipsnis⁸³ bendrai apibrėžia jo taikymą visiems VN piliečiams, nepriklausomai nuo to, jie yra ekonomiškai aktyvūs darbo rinkoje kaip samdomi darbuotojai ar savarankiškai dirbantys asmenys. Minėtas reguliavimo įtvirtinimas gali būti laikomas esminiu ES pilietybės papildymu.

Vadovaujantis Reglamento Nr. 1231/2010, 1 straipsniu, galime nustatyti, kad TCN koordinavimo nuostatos taikomos tik tuomet, jei jie yra laikomi teisėtais daugiau nei vienos VN gyventojais, ar jiems yra ar buvo taikomi daugiau nei vienos VN teisės aktai.⁸⁴ Egzistuoja šios taisyklės taikymo išimčių – koordinavimo nuostatų taikymo praplėtimas TCN nėra taikomas Islandijai, Lichtenšteinui, Norvegijai, Šveicarijai ir Danijai. Su keista padėtimi šiuo metu susiduria Jungtinė Karalystė, nes jai nėra taikomas Reglamentas Nr. 1231/2010. Jungtinė Karalystė yra priėmusi Reglamentą Nr. 859/2003⁸⁵, kurį taikydama TCN susiaurino *ratione personae*, nes, lyginant su Reglamento Nr. 883/2004 taikymo sritimi, šis reglamentas taikomas tik darbuotojams, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams.

⁸² 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁸³ *Ibid.*, 2 straipsnis.

⁸⁴ 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės. OL, 2010 L 344, p. 1.

⁸⁵ 2003 m. gegužės 14 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 859/2003 išplečiantį Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 ir Reglamento (EEB) Nr. 574/72 nuostatų taikymą trečiųjų šalių piliečiams, kuriems jos dar netaikomos dėl jų pilietybės. OL, 2003 specialusis leidimas, 4 tomas, 5 skyrius p. 317.

2.3. Taisyklės, kurių pagalba nustatoma, kurios ES valstybės narės socialinės apsaugos sistemos teisės aktai turi būti taikomi

Viena iš dažniausiai pasitaikančių problemų, kuri yra susijusi su socialinių apsaugos sistemų koordinavimo taisyklėmis, tai taikytinos teisės nustatymas. Taisyklės, kuriomis nustatoma taikytina teisė, yra reikalingos tam, kad būtų išsiaiškinta, kuriai valstybei asmuo turi mokėti socialinio draudimo įmokas ir kuri valstybė yra kompetentinga teikti socialinio draudimo išmokas. Tiksliau, šios taisyklės nustato, kurios socialinės apsaugos sistemos teisės aktai turėtų būti taikomi, kai vienos VN pilietis dirba ne toje VN, kurioje gyvena, dirba dviejose ar daugiau VN. Anksčiau buvo užsiminta, kad vienu metu asmeniui gali būti taikomi tik vienos VN teisės aktai. Vadovaujantis šiuo principu, Reglamento Nr. 883/2004 2 skyriaus 11-16 straipsniuose yra įtvirtintos taisyklės, kuriomis nustatoma vienintelė socialinės apsaugos sistema.⁸⁶

Kai asmuo tampa apdraustas vienoje iš socialinės apsaugos sistemų, jis įgyja jos suteikiamas teises ir privalo mokėti įmokas. Jei asmuo yra apdraustas remiantis tos valstybės socialinės apsaugos teisės aktų nustatyta tvarka, įvykus draudimui įvykiui, dėl išmokų skyrimo jis turi kreiptis į tą pačią valstybę, kurioje yra apdraustas. Egzistuoja šios taisyklės išimčių, kai kompetentinga valstybė, kuri turi mokėti socialinio draudimo įmokas, yra kita, ne toji, kurioje asmuo yra apdraustas. Pavyzdžiui, visiškiems bedarbiams pasienio darbuotojams yra taikomi gyvenamosios valstybės socialinės apsaugos teisės aktai. Bedarbio išmokos, atsižvelgiant į kompensacinį valstybių susitarimą, gyvenamojoje valstybėje mokamos nepriklausomai nuo to, kad ankstesnė valstybė, kurioje asmuo dirbo, buvo kompetentinga asmens atžvilgiu.⁸⁷

Visų pirma, pagrindinė taisyklė, kuria reikia vadovautis, nustatant taikytinus teisės aktus, yra darbo vietos taisyklė.⁸⁸ Priežastis, dėl kurios pasirinkta taikyti darbo vietos teisės aktus yra akivaizdi. Visų pirmausia, *lex loci laboris* principas numato, kad asmenys, kurie dirba tam pačiam darbdaviui, yra tos pačios socialinės apsaugos sistemos dalyviai. Darbdaviai neturi galimybės įdarbinti užsienio darbuotojų blogesnėmis sąlygomis, nei savo valstybės piliečių. Iš kitos pusės, mokant mažesnes įmokas už

⁸⁶ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁸⁷ *Ibid.*, 65 straipsnis.

⁸⁸ VERSCHUEREN, H. Cross-Border Workers in the European Internal Market: Trojan Horses for Member States' Labour and Social Security Law? *The International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 2008, t. 24/2, p. 167-199.

užsienio darbuotojus ir/ar įtvirtinant galimybę jiems jas mokėti valstybėje, iš kurios jie atvyko, privestų prie išvados, kad šie darbuotojai yra prastesni, jie būtų įdarbinami didesniu mastu. Tokių situacijų įgalinimas nacionalines socialinės apsaugos sistemas priverstų nustatyti mažesnes įmokas ir socialines išmokas.⁸⁹ Apskritai, būtų galima teigti, kad tai privestų prie socialinių išmokų sistemos nuosmukio, o tai visiškai nesuderinama su socialinės pažangos idėja, kuri numatyta pirminėje ES teisėje. Taigi, galima būtų teigti, kad nuo tada, kai socialinių apsaugos sistemų koordinavimo taisyklės išplėstos ir pradėtos taikyti visiems VN piliečiams, neatsižvelgiant į tai, ar jie užsiima ekonomiškai aktyvia veikla, darbo vietos principas tapo daug labiau komplikuočiau, tačiau vis dar išlieka pagrindinis.

Prieš pradėdant analizuoti taisykles, kurios turi būti taikomos asmenims, kurie dirba daugiau negu vienoje VN, būtina aptarti šių taisyklių taikymo poveikį. Anksčiau buvo užsiminta, kad dirbančiajam asmeniui vienu metu gali būti taikomos tik vienos valstybės socialinės apsaugos sistemos teisės aktai. Todėl nustatymas, kad konkrečiu atveju asmeniui turėtų būti taikomi Valstybės „A“, o ne Valstybės „B“ socialinės apsaugos sistemos teisės aktai reiškia, kad asmuo yra susijęs tik su Valstybe „A“ ir yra draudžiamas tik joje. Valstybė „A“ socialinės apsaugos teisės aktus taiko, remdamasi savo socialinės sistemos taisyklėmis, atsižvelgdama į veiklą ir pajamas, gautas iš darbinės veiklos, aiškinasi, ar darbinė veikla nebuvo vykdoma kitose VN (ne kompetentingose valstybėse). Kitaip tariant, Valstybės „A“ įmokinės taisyklės yra taikomos visoms pajamoms, kurios yra uždirbtos kitose valstybėse, o įmokos mokamos būtent Valstybėje „A“.

2.3.1. Taisyklės, taikomos samdomiems darbuotojams, kurie dirba dviejose ar daugiau ES valstybių narių

Šiandieninėje visuomenėje vis dažniau pasitaiko atvejų, kai asmenys pasirenka dirbti ne tik vienam darbdaviui ar vienoje valstybėje. Laisvas darbuotojų judėjimas asmenims suteikia teisę dirbti ne tik gyvenamojoje valstybėje. Susiduriame su situacijomis, kai asmenys pasirenka dirbti ir gyvenamojoje VN ir kaimyninėje. Egzistuojanti darbo modelių ir pobūdžių įvairovė ir paskatino priimti taisykles, nustatančias taikytiną socialinės apsaugos sistemą. Prieš pradėdant išsiaiškinti pagrindinius jos probleminius aspektus, aptarkime situacijas, kurioms egzistuojant, galime laikyti, kad asmuo dirba ne

⁸⁹ PENNING, F. *European Social Security Law*. 6th edition. United Kingdom: Intersentia, 2015.

mažiau kaip dviejose VN. Taigi, taikant Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnio 1 dalį⁹⁰, kuri nustato taikytinos teisės nustatymo taisykles dirbant dviejose arba daugiau VN, asmeniu, kuris paprastai yra samdomas darbuotojas ne mažiau kaip dviejose VN, yra laikomas:

- 1) Asmuo, kuris nenutraukdamas veiklos vienoje VN tuo pačiu metu vykdo kitą, atskirą veiklą (papildomą/antraeilę) vienoje ar daugiau VN, neatsižvelgiant į kitos atskiros veiklos trukmę ir pobūdį.⁹¹ Kitoje VN arba keliuose VN darbinė veikla yra atliekama pagal tą pačią, tačiau gali būti atliekama ir pagal skirtingas darbo sutartis. Ši veikla atliekama per apmokamas atostogas, savaitgaliais, dirbant ne pilną darbo dieną. Jeigu dirbama dviem skirtingiems darbdaviams, dviejų skirtingų rūšių darbo veikla gali būti vykdoma tą pačią dieną. Tuo pačiu metu dviejose arba daugiau VN vykdomos veiklos pavyzdys galėtų būti parduotuvių tinklo vadovo pagal darbo sutartį darbo dienomis vykdoma darbinė veikla vienoje VN, savaitgaliais – kitoje, užsiimant bet kokios rūšies veikla pagal darbo sutartį. Tuo pačiu metu dviejose ar daugiau valstybių dirbančiais asmenimis yra laikomi tarptautinių reiso transporto darbuotojai, kurie darbo tikslais važiuoja per kelias skirtingas VN tam, kad pristatytų vežamus krovinius. Tarp skirtingose VN vykdomų veiklų negalime aptikti jokių pertraukų, jos tarsi sutampa ir toks darbo pobūdis yra įprasta dalis to kaip asmuo vykdo savo darbinę veiklą.
- 2) Asmuo, kuris nuolat, pakaitomis, dviejose ar daugiau VN vykdo skirtingų rūšių veiklą, išskyrus labai nedidelės apimties veiklą, neatsižvelgiant į vykdomos darbinės samdomos veiklos rūšies keitimo dažnumą ir pakartotinumą.⁹² Šiuo atveju, dviejose ar daugiau valstybių dirbantis asmuo savo darbinės veiklos neatlieka tuo pačiu metu, vienos rūšies veikla yra vykdoma tik tuomet, kai pasibaigia prieš tai buvusiosios darbinės veiklos vykdymas. Stengiantis įvertinti, ar darbinė veikla atliekama vienas po kito einančiais laikotarpiais, vertėtų nustatyti, kiek tęsis būsimosios darbinės veiklos, taip pat šių darbinių veiklų rūšį. Atliekami darbai gali būti keičiami, tačiau jų kitimas turi būti įprastas. Pakaitomis, dviejose ar daugiau VN vykdomos darbinės veiklos pavyzdys galėtų būti

⁹⁰ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁹¹ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

⁹² *Ibid.*, 14 straipsnis, 5 dalis.

kiekvienais metais bendrovės ryšių su visuomene specialisto vykimas į kitą VN 8 mėnesiams pristatyti įmonės veiklos, kitus 4 mėnesius dirbant gyvenamojoje VN.

Reglamente Nr. 987/2009 įtvirtintomis nuostatomis norima užtikrinti, kad būtų atsižvelgta į visas galimas darbinės veiklos situacijas, kuriose aptinkamas bent dviejų VN egzistavimas. Siekiama užtikrinti, kad pastoviai kelių VN teritorijose vykdoma darbinė veikla būtų atribojama nuo išimtinumo tvarka ir laikinai atliekamos darbinės veiklos. Taigi, susiduriame su skirtingomis situacijomis. Vienoje iš jų asmuo, kaip samdomas darbuotojas, įprastai vykdo darbinę veiklą dviejose ar daugiau VN. Ši situacija yra panaši, tačiau skiriasi nuo tų, kuriose asmuo, dviejose ar daugiau VN tuo pačiu metu ar pakaitomis, tai pačiai įmonei ar darbdaviui arba skirtingoms įmonėms ir darbdaviams vykdo vieną ar kelias atskiras darbinės veiklas.

Aptariamame Reglamente Nr. 987/2009 įtvirtintos nuostatos nenustato darbo trukmės, kurios metu samdomas darbuotojas turi užsiimti šiomis veiklomis. Darbo trukmė taip pat nėra nustatyta, kai darbuotojas įprastai dirba samdomu darbuotoju keliose VN, nekreipiant dėmesio į darbinės veiklos pakartotinumą, ar rūšies keitimą. Šiuos klausimus nagrinėjo ESTT. Vienoje iš bylų, kurioje darbuotojas buvo siunčiamas atlikti statybos darbų skirtingose VN, Europos Komisija, keletas VN ir Generalinis advokatas pasiūlė terminus, kuriems egzistuojant asmuo gali būti laikomas tuo pačiu metu dirbančiu keliose VN. Siūlomas periodas buvo 12 mėnesių.⁹³ ESTT atsisakė aiškiai paminėti laiko tarpą, kuriuo turėtumėme vadovautis ir pažymėjo, kad vertinant aplinkybes, kurios turi reikšmės socialinės apsaugos sistemos pasirinkimui ir taikytinos teisės nustatymui, kompetentingos valstybių institucijos turėtų vertinti ne tik dabartinius sutartinius darbuotojo ir darbdavio santykius įforminančius dokumentus, tačiau turėtų atsižvelgti ir į ankstesnius darbo sutarties sudarymo būdus bei jų įgyvendinimą praktikoje, į aplinkybes, kurios nulėmė darbo sutarties pasibaigimą. Minėtoje ESTT byloje darbuotojas VN dirbo ganėtinai ilgai. Vienoje iš jų - apie 10 mėnesių. Teismas, atsižvelgdamas į anksčiau aptartus požymius bei darbuotojo darbo laikotarpius, išaiškino, jog negalima būtų teigti, kad darbuotojas tuo pačiu metu skirtingose VN dirbo samdomą darbą. Taigi, galime teigti, kad nustatant ar asmuo dviejose ar daugiau valstybių vykdo darbinę veiklą, ar vienu metu dirba tik vienoje VN, numanoma asmens darbinė veikla bent dviejose VN turėtų apimti šių valstybių teritorijose ne mažiau kaip 2 kartus vykdomą darbinę veiklą pagal darbo sutartį. Toks darbinės veiklos pobūdis turi išlikti nepakitęs bent 12 mėnesių. Jei vienoje VN dirbamas

⁹³ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. spalio 4 d. sprendimas *Format*. C-115/11, EU:C:2012:606.

darbas yra sezoninis, svarbu atsižvelgti į kitoje VN vykdomo darbo pastovumą, ar darbo sąlygos su kitos valstybės darbdaviu yra aptartos, įformintos, jeigu ne, ar per paskutiniuosius 12 mėnesių galėjome išvelgti asmens darbinių veiklų pasikartojimą. Svarbu, kad darbinės veiklos atlikimas dviejose valstybėse būtų įprastas asmeniui be neplanuotų darbo sutarties nutrūkimų ar pertraukų. Jei darbas dviejose VN neatitinka anksčiau išvardytų požymių, atitinkamai taikomi darbo vietos valstybių teisės aktai, neatsižvelgiant į Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnį⁹⁴. Reikėtų paminėti, kad yra šios taisyklės taikymo išimčių. Šiandieninėje visuomenėje asmenys dėl įvairių priežasčių susiduria su situacijomis, kuomet yra priversti keisti savo įprastą darbo ritmą. Susiklosčius aplinkybėms, kai kompetentinga VN institucija nustato nereguliarų asmens darbinių veiklų vykdymą keliose VN, iš karto negalima daryti išvados, kad asmuo nevykdo darbinės veiklos dviejose ar daugiau VN. Kompetentingai VN įstaigai nustačius, kad darbas keliose VN yra įprastas asmeniui, tačiau dėl susiklosčiusių tam tikrų aplinkybių matoma padaryta neilga pertrauka tarp keliose VN vykdomų darbinių veiklų, pavyzdžiui, laikinos pertraukos dėl darbdavio reorganizacijos, kuri numatyta darbo grafike, tai nekeičia įprasto darbo modelio, asmuo vis dar laikomas dirbančiu dviejose VN.

Šiuo metu galiojančiame Reglamente Nr. 883/2004 galime rasti nuostatą, kurioje teigiama, kad asmenys, kurie gauna išmokas pinigais dėl savo darbinės veiklos, traktuojami kaip atliekantis minėtą darbinę veiklą.⁹⁵ Tokios nuostatos įtvirtinimas leidžia daryti išvadą, kad asmenys, kurie vienoje VN gauna trumpalaikę išmoką dėl šios darbinės veiklos, o kitoje – užsiima kita darbine veikla, gali būti laikomi atliekantis darbinę veiklą dviejose VN. Priešingai yra kitu atveju: kai asmuo gauna ilgalaikę išmoką vienoje VN, pavyzdžiui, maitintojo netekties pensiją, o kitoje VN tuo pačiu metu vykdo darbinę veiklą. Tokiu atveju darbuotojas negali būti laikomas dirbančiu dviejose VN. ES valstybės bendru sutarimu yra nusprendusios, kaip vertinti tokias situacijas, kai asmenys, kurie vienoje VN gauna bedarbio pašalpą ir tuo pačiu metu ne visą darbo dieną kitoje VN atlieka darbinę veiklą. Šie asmenys laikomi tos valstybės socialinės apsaugos sistemos

⁹⁴ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

⁹⁵ *Ibid.*

dalyviais, kurioje mokamos bedarbio išmokos, atsižvelgiant į tos valstybės teisės aktus, sumokėtas įmokas ir kitus kriterijus.⁹⁶

Taigi, galime teigti, kad darbas dviejose ar daugiau VN negali būti apibūdinamas vienareikšmiškai, šiandieninėje visuomenėje dėl darbo rūšių ir pobūdžių įvairovės, kintančio gyvenimo ritmo ir kitų priežasčių galime susidurti su skirtingomis situacijomis. Vienu atveju, darbas dviejose VN yra įprasta dalis to, kaip asmuo atlieka savo darbinę veiklą, kitu - darbą dviejose VN jis gali atlikti tuo pačiu metu, nepertraukdamas savo įprastinio darbo, laikydamasis grafiko arba vykdydamas darbinę veiklą pakaitomis.

Pradedant analizuoti taikytinos teisės nustatymo taisykles dirbant bent dviejose VN, reikėtų atsižvelgti į ankstesnį Reglamentą Nr. 1408/71, kuris nustatė, kad samdomiems darbuotojams, dirbantiems dviejose ar daugiau valstybių, turėtų būti taikomi gyvenamosios valstybės teisės aktai, jeigu joje jie atlieka dalį savo darbinės veiklos.⁹⁷ Nebuvo nustatyta jokių minimalių darbinės veiklos reikalavimų, kurie turėtų būti atlikti/išdirbti gyvenamojoje valstybėje tam, kad ji būtų pripažinta kompetentinga ir asmuo būtų apdraustas pagal jos socialinės apsaugos teisės aktus. Darbuotojai gyvenamojoje valstybėje galėjo užsiimti darbine veikla dėl vienintelio tikslo – gyvenamosios valstybės socialinės apsaugos sistemos teisės aktų taikymo. Toks darbuotojų pasirinkimas galėjo kilti dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, nenoro būti apdraustiems taikant ne gyvenamosios valstybės teisės aktus, didesnių socialinių draudimo įmokų darbo vietos valstybėse, mažiau patrauklios ne gyvenamosios valstybės socialinės apsaugos sistemos, nenoro keisti nusistovėjusią tvarką. Galima būtų teigti, kad toks Reglamento Nr. 1407/71 reguliavimas suteikė galimybę lengvai išvengti darbo vietos principo taikymo. Koordinuojant socialinės apsaugos sistemas Reglamentu Nr. 1407/71, galima buvo aptikti situacijų, kai asmuo, net nenorėdamas išvengdavo darbo vietos valstybės socialinės apsaugos sistemos teisės aktų taikymo. Taip atsitikdavo, kai asmuo užsiimdavo labai mažos apimties darbine veikla gyvenamojoje valstybėje. Galime įsivaizduoti tokios situacijos pavyzdį: dėstytojo studentų rašto darbų taisymas namuose (gyvenamojoje valstybėje) vieną darbo dieną per savaitę, kai kitu metu jis dirba universitete, darbo vietos valstybėje. Galima prezumpcija, kad apie tokią situaciją po ilgo laiko sužinojus dėstytojo darbdaviui, iškiltų konfliktų, nes socialinės draudimo įmokos

⁹⁶ 2009 birželio 12 d. Administracinės komisijos sprendimas Nr. U1 dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 987/2009 54 straipsnio 3 dalies dėl bedarbio išmokų padidinimo dėl išlaikomų šeimos narių (Tekstas svarbus EEE ir EB bei Šveicarijos susitarimui). OL, 2010 C 106, p. 42.

⁹⁷ 1971 m. birželio 14 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. OL, 1971 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 35.

visą laiką buvo mokamos gyvenamojoje VN, užsiimant nedidelės apimties darbine veikla. Reglamentas Nr. 883/2004 nustato šiek tiek kitokias taisykles tam, kad būtų nustatyta, kuri socialinės apsaugos sistema turėtų būti taikoma.

Priėmus Reglamentą Nr. 883/2004, jame buvo numatyta sudėtinga sistema, kuri buvo sukonstruota išskiriant 2 skirtingus atvejus dirbant dviejose valstybėse. Pirmuoju atveju nustatytas santykių reguliavimas, kai asmuo turi vieną darbdavį, kitu – asmeniui turint daugiau nei vieną darbdavį. Jei asmuo turėjo vieną darbdavį ir dirbo dviejose valstybėse, jam buvo taikomi gyvenamosios valstybės teisės aktai tik tuo atveju, jei jis gyvenamojoje VN užsiėmė esmine darbine veikla, tai yra, gyvenamojoje valstybėje atliko žymią savo veiklos dalį. Šis reguliavimas buvo nustatytas tam, kad būtų išvengta situacijų, kai darbuotojas, dirbdamas tam tikram darbdaviui gyvenamojoje VN, lengvai priversdavo jį įdarbinti kelioms valandoms per savaitę vien tam, kad nebūtų taikomi kitos valstybės (darbo vietos valstybės) socialinės apsaugos sistemos teisės aktai. Jei asmuo turėjo daugiau negu vieną darbdavį, Reglamentas Nr. 883/2004 nustatė, kad asmeniui dirbant gyvenamojoje VN, jis laikomas apdraustu pastarojoje VN, net jei darbinė veikla toje valstybėje nebuvo žymi/esminė.

Vien dėl to, kad anksčiau aptartos taisyklės, nustatytos Reglamente Nr. 1408/71 ir Reglamente 883/2004, leisdavo darbuotojui daryti įtaką savo teisiniam statusui, reguliavimas buvo pakeistas nustatant, kad didelės/žymios veiklos kriterijus būtų taikomas įvairesnėse situacijose. Šis reguliavimas įtvirtintas Reglamente Nr. 465/2012⁹⁸.

Reglamento Nr. 465/2012 13 straipsnio 1 dalis nustato, kad asmuo, kuris paprastai dviejose ar daugiau VN vykdo veiklą kaip samdomas darbuotojas, turėtų būti laikomas tos VN socialinės apsaugos sistemos dalyviu, kurioje yra jo gyvenamoji vieta, jei joje jis vykdo didelę (esminę) dalį savo visos vykdomos darbinės veiklos.⁹⁹ Priešingai nei Reglamente Nr. 883/2004, ši taisyklė taikoma nepriklausomai nuo darbdavių skaičiaus. Reglamento Nr. 987/2009 14 straipsnio, 8 dalyje nustatyta, kaip reikėtų suprasti didelės (esminės) veiklos kriterijų. Jame nustatyta, kad taikant Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnio 1 ir 2 dalį, paprastai pagal darbo sutartį arba VN užsiimant savarankiška veikla vykdoma didelė veiklos dalis turi būti suprasta kaip ten atliekama kiekybiškai didelė visos pagal darbo sutartį ar savarankiškai dirbančio asmens veiklos dalis, tačiau ji nebūtinai turi

⁹⁸ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką Tekstas svarbus EEE ir ES–Šveicarijos susitarimui. OL, 2012 L 149, p. 4.

⁹⁹ *Ibid.*, 13 straipsnis, 1 dalis.

būti pagrindinė šios veiklos dalis.¹⁰⁰ Reglamentas Nr. 987/2009 nustato dar kelis esminius kriterijus, kuriais remiantis galime nustatyti, ar VN yra vykdoma didelė veiklos dalis. Jame nustatyta, kad dalis VN vykdomos veiklos negali būti laikoma didele, jei ji užima mažiau kaip 25 proc. visos darbuotojo apyvartos, darbo laiko ar darbo užmokesčio. Šios nuostatos nenustato tikslų taisyklių, o tik nurodo kriterijus, kuriais remiantis galime teigti, jog darbuotojo VN vykdoma darbinės veiklos dalis gali būti laikoma didele. Toks kriterijų įtvirtinimas įgalina skirtingai vertinti didelės darbo dalies apibrėžimą. Kitaip tariant, reikėtų nustatyti aiškiai apibrėžtas taisykles, kada darbinės veiklos dalis turėtų būti laikoma didele (esmine). Tai nesudarytų prielaidų skirtingai vertinti panašias situacijas. Šiuo metu, atsižvelgiant į anksčiau aptartus kriterijus, VN yra palikta vertinti, ar konkrečiu atveju darbinė veikla gali būti laikoma didele (esmine). Dabartinis šių kriterijų įtvirtinimo poveikis gali skirtis priklausomai nuo to, ar vertinant konkrečią asmens darbinę veiklą taikysime juos visus ar ne, taip pat nuo pačios darbinės veiklos pobūdžio. VN kompetentingos institucijos bendrai sutaria, kad darbuotojams, kurie dirba visą darbo dieną, vieną iš jų - gyvenamojoje valstybėje, o likusias dienas – darbo vietos valstybėje, toks darbo paskirstymas yra nepakankamas taikyti gyvenamosios valstybės socialinės apsaugos teisės aktus. Atkreiptinas dėmesys, kad stengiantis nustatyti, kurios VN teisės aktai turėtų būti taikomi, reikėtų vadovautis būsima tikėtina asmens padėtimi ateinančiais 12 mėnesių.¹⁰¹ Sprendžiant dėl didelės veiklos vykdymo kriterijaus gyvenamojoje VN, kai sunku numatyti būsimą darbuotojo padėtį per ateinančius 12 mėnesių, galima ir praėjusių 12 mėnesių darbuotojo veiklos analizė. Išimtiniais atvejais, pavyzdžiui, dėl neseniai įsisteigusių įmonių, galima vertinti ir trumpesnę nei 12 mėnesių laikotarpį. Taigi, 12 mėnesių terminas yra svarbus vertinant, ar darbuotojas didelę (esminę) savo darbinės veiklos dalį vykdo gyvenamojoje VN. Nuo to priklauso, ar galime taikyti gyvenamosios valstybės teisės aktus.

Jei susiduriama su tokia situacija, kai negalima taikyti anksčiau aptartos taisyklės, darbuotojui didžiąją veiklos dalį atliekant gyvenamojoje VN, taikomos šios taisyklės:

- 1) kai asmuo dirba vienoje įmonėje ar vienam darbdaviui, jis yra laikomas tos VN socialinės apsaugos sistemos dalyviu, kurioje yra registruota darbdavio buveinė, ar yra įmonės, kurioje asmuo dirba veiklos vieta;

¹⁰⁰ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

¹⁰¹ *Ibid.*, 14 straipsnis, 10 dalis.

- 2) kai darbuotojas yra laikomas dviejų ar daugiau darbdavių / įmonių samdomu darbuotoju, kurie savo registruotas buveines ar veiklos vietas yra įsisteigę vienoje VN, jis yra laikomas apdraustu toje VN, kurioje yra šių darbdavių registruotos buveinės ar įmonių veiklos vietos;
- 3) jei asmuo yra samdomas darbuotojas dviejose įmonėse ar dirba dviem skirtingiems darbdaviams, kurių registruotos buveinės ar veiklos vietos yra skirtingose VN, iš kurių viena yra darbuotojo gyvenamoji VN, darbuotojas laikomas apdraustu ne gyvenamojoje VN, kurioje yra registruota darbdavio ar įmonės buveinė ar kur yra darbdavio ar įmonės veiklos vieta. Ši taisyklė įtvirtinta Reglamente Nr. 465/2012, turint tikslą išvengti situacijų, kai vėl taikomi gyvenamosios valstybės teisės aktai, kuriose darbdavys, kurio registruota buveinė ar įmonės veiklos vieta yra gyvenamojoje VN ir darbuotojas joje vykdo nedidelę (tačiau ne labai nedidelę) veiklos dalį;
- 4) kai asmuo yra samdomas darbuotojas dviejose ar daugiau įmonių ar yra įsidarbinęs pas du ar daugiau darbdavių, iš kurių bent du savo registruotas buveines ar veiklos vietas yra įsisteigę skirtingose VN, kurių nei viena nėra gyvenamoji darbuotojo VN, darbuotojas tokiu atveju yra laikomas savo gyvenamosios valstybės socialinės apsaugos sistemos dalyviu ir apdraustu savo gyvenamojoje VN¹⁰².

Įgyvendinamasis Reglamentas Nr. 987/2009 nustato, kad į labai nedidelės apimties veiklą neturėtų būti atsižvelgiama, taikant anksčiau aptartas Reglamento Nr. 883/2004 nustatytas taisykles.¹⁰³ Šios nuostatos įtvirtinimas yra logiškas ir suformuotas tam, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo atvejų taikant Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnį¹⁰⁴. Nedidelės apimties veikla galėtų būti apibūdinama kaip pastovi, tačiau pajamos iš šios veiklos yra labai mažos, palyginus jas su visomis uždirbamomis asmens pajamomis. Darbo laikas, kuriuo yra užsiimama šia veikla, sudaro labai nedidelę dalį viso asmens dirbamo darbo laiko. Siekiant nustatyti, ar veikla gal būti apibūdinama kaip labai nedidelės apimties veikla, didelę reikšmę turi ir vykdomos darbinės veiklos pobūdis.

¹⁰² 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką Tekstas svarbus EEE ir ES–Šveicarijos susitarimui. OL, 2012 L 149, p. 4.

¹⁰³ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

¹⁰⁴ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

Antraeilė veikla, kuri nėra savarankiška, yra atliekama ne įprastoje darbo vietoje tam, kad būtų pasiruošta pagrindinės darbinės veiklos vykdymui, gali būti traktuojama kaip labai nedidelės apimties veikla. Taigi, tokiu atveju, kai vienoje VN asmuo užsiima labai nedidelės apimties veikla, o kitoje dirba pagal darbo sutartį, nėra laikoma, kad jis tuo pačiu metu dirba dviejose VN. Tokiam asmeniui nėra taikomas Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnis¹⁰⁵.

Reglamentas Nr. 987/2009 taip pat įtvirtina procedūrą, kuri padeda išsiaiškinti, kokių veiksmų reikia imtis, kai dirbama dviejose ar daugiau VN ir kada sprendimas, nustatantis taikytinus teisės aktus dviejose ar daugiau VN, dirbančiam darbuotojui yra galutinis. Reglamento Nr. 987/2009 16 straipsnis nustato, kad asmuo, kuris užsiima darbine veikla ne mažiau nei dviejose VN, turi informuoti savo gyvenamosios valstybės kompetentingą instituciją.¹⁰⁶ Ši institucija turi nuspręsti, kurios valstybės teisės aktai turėtų būti taikomi. Pirminis kompetentingos institucijos sprendimas dažniausiai yra laikinas. Po šio sprendimo, kuriuo ji nustato, kuriose valstybėse yra atliekama darbinė veikla ir kurios iš jų teisės aktai turi būti taikomi, ji apie savo sprendimą privalo pranešti šių valstybių kompetentingoms institucijoms. Gyvenamosios VN sprendimas tampa galutinis praėjus 2 mėnesiams nuo informuotų kompetentingų VN institucijų pranešimo, kad jos buvo informuotos apie šį gyvenamosios valstybės institucijos sprendimą, išskyrus atvejus, kai taikytina teisė jau buvo nustatyta galutinai arba VN institucijos, kurių teritorijose yra atliekama darbinė veikla, per 2 mėnesius nuo informacijos iš gyvenamosios kompetentingos institucijos gavimo praneša jai, jog kitaip vertina asmens darbinės veiklos vykdymą ir negali sutikti su gyvenamosios valstybės kompetentingos institucijos sprendimu dėl taikytinos teisės nustatymo. Susiklosčius tokiai situacijai, kai neaišku, kurios VN teisės aktai turi būti taikomi, tolesni kompetentingų institucijų veiksmai turėtų vesti prie bendradarbiavimo ir taikytina teisė asmeniui turėtų būti nustatoma bendru šių institucijų susitarimu. Jeigu VN kompetentingos institucijos iš karto susitaria, kurios VN teisės aktai turi būti taikomi, nereikia priimti laikino sprendimo, jis nuo pat pradžių yra galutinis. Šios procedūros įtvirtinimas leidžia teigti, kad ne visais atvejais taikytina teisė nustatyti lengva. Dažnai pastebi atvejai, kai po ilgų svarstymų, aplinkybių aiškinimosi, kompetentingoms valstybių įstaigoms taikytiną teisę nustatyti vis tiek sunku.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 13 straipsnis.

¹⁰⁶ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

Bet kuriuo atveju, gyvenamosios valstybės kompetentinga institucija, į kurią kreipėsi dviejose ar daugiau VN dirbantis asmuo, išduodama asmeniui A1 formos dokumentą, kuris patvirtina, kuri teisė taikytina dviejose ar daugiau valstybių dirbančiam asmeniui, turi atsižvelgti į visas aplinkybes, įvertinti, ar jos tikrai egzistuoja.¹⁰⁷ Tik tokiu atveju išduotas A1 formos dokumentas gali būti teisėtas. Aplinkybių vertinimas visų pirma susideda iš konstatavimo, kad dviejose ar daugiau VN dirbantis asmuo per ateinančius 12 mėnesių vykdys pakaitinę darbinę veiklą ir toks jos kitimas yra įprasta dalis to, kaip asmuo pastoviai dirba. Valstybių kompetentingos institucijos turi išanalizuoti darbo sutartyje nurodytą darbo pobūdį, atsižvelgti į ankstesnes to paties darbdavio ir darbuotojo sudarytas darbo sutartis, taip pat į tai, ar darbo sutartyje įtvirtinta, kuriose VN asmuo vykdys savo darbinę veiklą. Svarbu atsižvelgti ir į darbdavio atsakomybes ir įsipareigojimus. Jeigu kompetentingoms institucijoms atliekant faktinį aplinkybių vertinimą tampa žinoma, kad jos neatitinka darbo sutartyje nurodytų aplinkybių, institucijos turi vadovautis faktinėmis aplinkybėmis, o ne darbo sutartimi.¹⁰⁸ Nustačius minėtus neatitikimus, kai A1 formos dokumentas jau buvo išduotas, jis turi būti anuliuotas ir svarstoma dėl naujo dokumento išdavimo. Naujasis dokumentas turi atitikti tikrąsias faktines aplinkybes. Pasikeitus asmens darbo grafikui, gyvenamajai vietai ar darbdaviui, darbuotojas arba darbo vietos kompetentinga institucija praneša gyvenamosios vietos valstybės kompetentingai institucijai. Pastaroji įvertina pasikeitusią asmens padėtį, jos įtaką taikytinų teisės aktų nustatymui, tačiau kitos valstybės socialinės apsaugos teisės aktai gali būti nustatyti tik būsimajam 12 mėnesių laikotarpiui, esamas teisės aktų taikymas nėra keičiamas. Taigi, kiekvienu konkrečiu atveju kompetentinga VN institucija, atsižvelgdama į taikytinos teisės nustatymo taisyklės darbuotojams, užsiimantiems darbine veikla dviejose ar daugiau VN, turi įvertinti faktinę darbuotojo padėtį, nustatyti darbuotojo gyvenamąją vietą, darbdavių skaičių, darbo sutarties sąlygas, darbo pobūdį, šių aplinkybių polinkį kisti tam, kad vadovaujantis ES socialinių apsaugos sistemų koordinavimo nuostatomis, kurios įtvirtintos reglamentuose, darbuotojas būtų priskiriamas teisingai socialinės apsaugos sistemai.

¹⁰⁷ Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 30 March 2000 *Barry Banks and Others/Theatre Royal de la Monnaie* C-178/97, EU:C:2000:169.

¹⁰⁸ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. spalio 4 d. sprendimas *Format* C-115/11, EU:C:2012:606.

Analizuojant taikytinos teisės nustatymo taisyklės darbuotojams, dirbantiems dviejose ar daugiau VN, svarbu aptarti registruotos buveinės, įmonės veiklos vietos bei gyvenamosios vietos nustatymo kriterijus. Jie turi itin didelę reikšmę sprendžiant dėl taikytinos teisės nustatymo:

Registruota buveinė, įmonės veiklos vieta. Reglamente Nr. 987/2009 galime rasti nuostatą, kuri teigia, jog asmuo dviejose ar daugiau VN darbinę veiklą vykdo kaip darbdavio samdomas darbuotojas, o darbdavys yra registruotas už ES ribų. Toks asmuo veikia darbdavio vardu, gyvena VN, joje nevykdo didelės apimties veiklos, tačiau vis tiek yra laikomas jos socialinės apsaugos sistemos dalyviu.¹⁰⁹ Ši nuostata leidžia teigti, kad registruota buveinė ar veiklos vieta nebūtinai turi būti ES teritorija. Reglamentas Nr. 883/2004 tiksliai neįtvirtina, ką reikėtų laikyti įmone arba darbdaviu. Toks šių sąvokų neapibrėžtumas gali sukelti nesusipratimų, pavyzdžiui, 2 atskiroms įmonėms įdarbinus tą patį asmenį ir vėliau paaiškėjus, kad abu juridiniai asmenys yra tos pačios įmonės dukterinės kompanijos. Tokiomis ir panašiomis dirbtinėmis situacijomis siekiama, kad darbuotojas būtų apmokestintas toje socialinėje apsaugos sistemoje, kurioje darbdaviui tai padaryti pigiau. Tam, kad būtų išvengta tokių situacijų, Reglamente Nr. 465/2012 yra apibrėžtos registruotos buveinės ir darbo vietos sąvokos. Registruota buveinė ar veiklos vieta yra suprantama kaip vieta, kurioje yra priimami svarbiausi įmonės sprendimai ir atliekamos jos centrinės administracijos funkcijos.¹¹⁰ Vienoje iš ESTT bylų išaiškinta, kad nustatant įmonės veiklos vietą, vertėtų atkreipti dėmesį į registruotą buveinę, centrinės administracijos vietą, įmonės vadovų posėdžių vietą bei vietą, kurioje sprendžiama dėl įmonės veiklos plano. Neatmetami ir kiti kriterijai, kurie gali būti svarbūs nustatant įmonės ekonominę veiklos vietą, pavyzdžiui, įmonėms vadovaujančių asmenų gyvenamosios vietos, įmonės akcininkų susirinkimų vietos, administracinių dokumentų priėmimo, vykdomų pagrindinių banko operacijų vietos.¹¹¹ Gyvenamosios valstybės kompetentinga įstaiga, sprendama, ar tam tikroje valstybėje yra įsisteigusi įmonės registruota buveinė, turi atsižvelgti ne tik į formalius reikalavimus, kurie dažniausiai įgyvendinami tik tam, kad darbuotojai būtų draudžiami minėtoje valstybėje. Atsakinga įstaiga turėtų atkreipti dėmesį į tai, ar seniai yra registruota įmonės buveinė, į

¹⁰⁹ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

¹¹⁰ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką Tekstas svarbus EEE ir ES–Šveicarijos susitarimui. OL, 2012 L 149, p. 4.

¹¹¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2007 m. birželio 28 d. sprendimas *Planzer Luxembourg Sarl/ Bundeszentralamt für Steuern C-73/06*, EU:C:2007:397.

įmonėje dirbančių įvairių kategorijų darbuotojų skaičių, į VN, kurioje yra pasirašoma daugiausiai su įmonės veikla susijusių sandorių. Tik įvertinus visas šias aplinkybes ir nustatčius, kad VN registruotos įmonės buveinė neatlieka vien tik formalių administracinių funkcijų bei nėra įsteigta tam, kad įmonėje dirbančių asmenų socialinis draudimas ir su juo susijusios įmokos būtų mokamos registruotos buveinės VN, galima teigti, kad šioje VN yra registruota įmonės buveinė. Priešingu atveju, asmeniui turėtų būti taikomi tos valstybės teisės aktai, kurioje yra įsikūrusi ne tik formalūs reikalavimus atitinkanti registruota buveinė ir/ar su kuria registruota buveinė labiausiai susijusi darbo veiklos rezultatų požiūriu.¹¹² Taigi, apibendrinus galime teigti, kad registruota buveinė arba veiklos vieta gali būti suprantama kaip vieta, kurioje asmuo yra įdarbinamas ir su kuria asmenį sieja nenutrūkstamas ryšys. Kompetentingoms VN įstaigoms yra pavestas svarbus uždavinys: nustatyti ne formalūs reikalavimus atitinkančią registruotą buveinę. To turi būti siekiama, kad būtų išvengta fiktyvių ir savavališkų taikytinos teisės pasirinkimo atvejų.

Gyvenamoji vieta. Reglamento Nr. 883/2004 1 straipsnyje nustatyta, kad gyvenamoji vieta turėtų būti suprantama kaip vieta, kurioje asmuo paprastai gyvena.¹¹³ Tai reiškia, kad gyvenamoji vieta nėra susijusi su laikinu buvimu tam tikroje VN, taip pat ji negali būti siejama tik su asmens registruota gyvenamąja vieta, nes joje asmuo gali ir negyventi. Gyvenamoji vieta nebūtinai turi būti reglamentų nustatytoje teritorinėje taikymo srityje, tai gali būti ir trečioji valstybė.¹¹⁴ Tai laidžia teigti, kad asmenims, vykdančioms veiklą dviejose ar daugiau VN ir reguliariai grįžtantiems į savo nuolatinę gyvenamąją vietą, yra taikomos ES koordinavimo nuostatos. ESTT vienoje iš savo bylų yra išaiškinęs gyvenamosios VN sąvoką. Jis ją apibrėžė kaip valstybę, kurioje yra nustatytas joje paprastai gyvenančių asmenų interesų centras.¹¹⁵ Prieš pradėdant analizuoti interesų centro sąvoką, svarbu paminėti, kad Reglamentas Nr. 883/2004 nustato, jog reikalinga nustatyti tik vienintelę asmens gyvenamąją vietą, nors asmuo turėtų jų ir kelias. Šį klausimą taip pat nagrinėjo ESTT. Vienoje iš bylų buvo keliamas klausimas, ar teisėta asmeniui tuo pačiu metu skirtingose VN turėti kelias nuolatinės gyvenamąsias vietas vien

¹¹² Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 25 February 1999 *Robin Swaddling/Adjudication Officer* C-90/97, EU:C:1999:96.

¹¹³ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

¹¹⁴ Judgment of the Court of 12 July 1973 *Anciens Etablissements D. Angenieux fils aine et Caisse primaire centrale d'assurance maladie de la region parisienne/Willy Hakenberg* C-13/73, EU:C:1973:92

¹¹⁵ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. kovo 15 d. sprendimas *Heiko Koelzsch/Etat du Grand-Duché de Luxembourg* C-29/10, EU:C:2011:151.

dėl to, kad būtų pasirinkta taikytina socialinės apsaugos sistema.¹¹⁶ Šioje byloje buvo nustatyta, kad kilus ginčui, nacionaliniams teismams yra palikta spręsti, kurioje VN yra nuolatinė asmens gyvenamoji vieta ir interesų centras. Būtina pažymėti, kad šioje byloje ieškovė dirbo Lenkijoje. Darbo vietos valstybėje pareiškėja palaikė šeimyninius ryšius. Atsižvelgiant į nuo 1990 m. sumokėtas socialinio draudimo įmokas Lenkijoje, pareiškėjai buvo suteikta senatvės pensija. 2009 m. ji teismui pareiškė, kad jos gyvenamoji vieta buvo Vokietijoje. Toks pareiškėjos teiginys neatitiko faktinių aplinkybių vien dėl to, kad nuo 2008 m., kai mirė pareiškėjos vyras, jos interesų centras pasikeitė ir išimtinai tapo susietas tik su viena valstybe – Lenkija. Teismas išaiškino, kad asmens gyvenamoji vieta yra suvokiama kaip jungiamasis veiksnys, kuris padeda nuspręsti, kurios VN teisės aktai turėtų būti taikomi. Teismo teigimu, negalima pritarti dviejų nuolatinių gyvenamųjų vietų skirtingose VN turėjimui vien dėl to, kad būtų pasirinkta taikytina socialinės apsaugos sistema. Teismas byloje laikėsi nuomonės, kad asmens nuolatinėje gyvenamojoje vietoje, priešingai negu gyvenamojoje vietoje, egzistuoja asmens interesų centras. Atsižvelgiant į šiuos išaiškinimus, svarbiausieji kriterijai, reikalingi nustatyti nuolatinę asmens gyvenamąją vietą, buvo įtvirtinti Reglamente Nr. 987/2009. Jame nustatyta, kad jeigu dviejų ar daugiau VN kompetentingos institucijos nesutaria dėl asmens, kuriam taikomos Reglamento Nr. 883/2004 nuostatos, gyvenamosios vietos nustatymo, jos tai padaro bendru sutarimu, atlikdamos turimos informacijos bendrą įvertinimą, išsiaiškindamos, kur yra asmens interesų centras. Interesų centro buvimo vieta nustatoma, atsižvelgiant į visus veiksnys, kurie gali turėti įtakos darbuotojo faktinės gyvenamosios vietos nustatymui.

Aplinkybės, į kurias atsižvelgia VN kompetentingos institucijos, bendru sutarimu nustatydamos asmens gyvenamąją vietą, yra šios:

- 1) buvimo tam tikrų VN teritorijoje trukmė ir nepertraukiamumas;
- 2) vykdomos veiklos pobūdis ir vieta, kurioje paprastai vykdoma tokia veikla, darbo sutarties trukmė;
- 3) asmens šeimyninė padėtis ir ryšiai;
- 4) neapmokamos veiklos vykdymas;
- 5) studentų pajamų šaltinis;
- 6) asmens būsto sąlygos ir būsto pastovumas;
- 7) VN, kurioje gyvenančiu asmuo laikomas mokestiniais tikslais;

¹¹⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. spalio 4 d. sprendimas *Format* C-115/11, EU:C:2012:606.

8) aplinkybės, dėl kurių asmuo pakeitė savo nuolatinę gyvenamąją vietą.¹¹⁷

Susiklosčius situacijai, kai kompetentingoms VN įstaigoms asmens faktinės gyvenamosios vietos nepavyksta nustatyti remiantis aukščiau išvardytu aplinkybių sąrašu, atsižvelgiama į asmens ketinimus.¹¹⁸ Asmens intencijos dėl nuolatinės gyvenamosios vietos turi būti pagrindžiamos realiai egzistuojančiais faktais. Vien pareiškimai, nepateikiant jokių realių įrodymų, neturi jokios įrodomosios reikšmės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šis kriterijų sąrašas nėra baigtinis. VN savo teisės aktuose gali nusistatyti mažiau kriterijų tam, kad jų valstybių teritorijose būtų pripažinta tam tikro asmens gyvenamoji vieta, taip pat numatyti ankstesniame sąrašė neįtrauktas aplinkybes, kurios gali turėti įtakos nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymui. Aišku viena, kad nepriklausomai nuo to, kokius kriterijus VN savo teisinėse sistemose įtvirtina, jie turi atitikti ES teisę. Šis reikalavimas yra suprantamas ir atitinkantis bendrą socialinių apsaugos sistemų koordinavimo sampratą. Aptariama VN suteikta teisė koreliuoja su kita jų išimtinė teise - socialinio draudimo išmokų skyrimo sąlygų, jų suteikimo tvarkos nustatymu. Pastarąsias teises VN gali įgyvendinti savo nuožiūra, nes, kaip ir minėta anksčiau, ES valstybių ir kitų šalių, kurioms taikomi koordinavimo reglamentai, socialinės apsaugos sistemos nėra derinamos, o tik koordinuojamos.

Taigi, atsižvelgiant į ESTT praktiką bei Reglamento Nr. 987/2009 nuostatas, galime teigti, kad asmuo socialinės apsaugos sistemos teisės aktų taikymo tikslais gali turėti tik vieną nuolatinę gyvenamąją vietą, ją nustato kompetentingos valstybės įstaigos, o kilus ginčui tarp dviejų kompetentingų VN įstaigų – jos tai padaro bendru sutarimu, atsižvelgiant į įgyvendinamojo Reglamento Nr. 987/2009 gyvenamosios vietos nustatymo kriterijus. Kiekvienu konkrečiu atveju, nustatant darbuotojo įprastą nuolatinę gyvenamąją vietą ir jo interesų centrą joje, VN kompetentingos įstaigos turi išanalizuoti visas prieinamas objektyvias aplinkybes. Negalime aptikti, kad Reglamente Nr. 987/2009 įtvirtintas ir ESTT plėtotas gyvenamosios vietos nustatymo kriterijų sąrašas nustatytų vieną esminį kriterijų, kuriuo reikėtų vadovautis. Priklausomai nuo darbuotojo padėties ir objektyvių aplinkybių visumos gali kisti pasirenkamos aplinkybės, kurias, stengiantis nustatyti darbuotojo gyvenamąją vietą, vertina VN kompetentingos įstaigos.

¹¹⁷ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

¹¹⁸ *Ibid.*, 11 straipsnis, 2 dalis.

2.3.2. Tam tikrų kategorijų darbuotojų veiklos ypatumai. Tarptautinių reisų transporto darbuotojams ir skrydžio įgulos bei salono įgulos nariams taikytina teisė

Reglamente Nr. 1408/71 įtvirtintos specialios taisyklės, nustačiusios taikytinos teisės taisyklės tarptautinių reisų transporto darbuotojams, nebuvo perkeltos į Reglamentą Nr. 883/2004. Šios kategorijos darbuotojams, kaip ir kitiems dviejose ar daugiau VN dirbantiems asmenims, yra taikomos bendrosios taisyklės, įtvirtintos Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnyje.¹¹⁹ Šioje srityje dirbantiems asmenims, taip pat yra taikomas didelės veiklos dalies kriterijus gyvenamojoje VN, tačiau jį ne visada lengva nustatyti. Šią darbinę veiklą kiekvienoje VN patogiausia įvertinti, atsižvelgiant į vykdomos veiklos grafikus, kelyje praleistas darbo valandas. Tokia veikla užsiimantis asmuo, kuris yra suinteresuotas dėl taikytinų teisės aktų nustatymo, kompetentingai valstybės institucijai turėtų pateikti kelionės maršrutus su datomis, kitus dokumentus, kurie parodo, kiek darbuotojas laiko praleidžia gyvenamojoje VN, o kiek kitose valstybėse. Darbinės veiklos dalis, vykdoma gyvenamojoje VN ir kitose valstybėse, gali būti įvertinama ne tik valandomis, o ir procentine išraiška, nes pirmuoju atveju tai padaryti dažniausiai sunku, atsižvelgiant į nepastovų šios kategorijos darbuotojų darbo pobūdį. Pasitelkus pastarąjį būdą būtina nepamiršti, kad nustatant socialinės apsaugos sistemos teisės aktus, kurie turėtų būti taikomi asmeniui, reikėtų atsižvelgti į būsimą 12 mėnesių darbuotojo darbo grafiką dviejose ar daugiau valstybių narių, o prireikus ir į ankstesnį 12 mėnesių laiko periodą, kai tarptautinių reisų transporto darbuotojas vykdė veiklą dviejose arba daugiau VN.

Neįprastas kriterijus dėl taikytinų socialinės apsaugos teisės aktų nustatymo yra aptinkamas Reglamente Nr. 465/2012 ir priskiriamas skrydžio įgulos ir keleivių salono įgulos nariams.¹²⁰ Akivaizdu, kad šią veiklą vykdyti pasirinkusių asmenų įprastas darbo modelis beveik visada yra susijęs su daugiau nei dviejomis VN. Lemiamą įtaką dėl taikytinų teisės aktų nustatymo šios kategorijos darbuotojams daro pagrindinė buvimo vieta. Ši sąvoka yra išaiškinta 1991 m. gruodžio 16 d. Tarybos Reglamente (EEB) Nr. 3922/91 dėl techninių reikalavimų ir administracinės tvarkos suderinimo civilinės

¹¹⁹ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

¹²⁰ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką Tekstas svarbus EEE ir ES–Šveicarijos susitarimui. OL, 2012 L 149, p. 4.

aviacijos srityje. Jame nustatyta, kad pagrindinė buvimo vieta yra operatoriaus ar oro transporto bendrovės įgulos nariui paskirta vieta, iš kurios jis paprastai pradeda ir užbaigia savo darbo laiką seką ir kurioje operatorius nėra atsakingas už įgulos nario apgyvendinimą.¹²¹ Galime teigti, kad su šia vieta skrydžio įgulos ar salono įgulos narys yra labiausiai susaistytas darbinės veiklos požiūriu.

Patvirtinimą dėl taikytinų teisės aktų nustatymo šios kategorijos darbuotojams išduoda kompetentinga pagrindinės buvimo vietos įstaiga, jeigu asmuo turi vieną pagrindinę buvimo vietą ir jeigu ji nekinta.¹²² Tokiu atveju, kai šios kategorijos darbuotojas turi daugiau nei vieną pagrindinę buvimo vietą, keliose VN vykdo neilgas, viena po kitos skiriamas darbinės veiklas ir manytina, kad per būsimojus ateinančius 12 mėnesių keis pagrindines buvimo vietas (tai gali patvirtinti ankstesnis arba ateinantis 12 mėnesių laikotarpiai), taikytinus teisės aktus nustato gyvenamosios VN institucija, vadovaudamasi taisyklėmis dėl taikytinų teisės aktų nustatymo, dirbant dviejose ar daugiau VN (šios taisyklės aptariamos 2.3.1. skirsnyje). Pateikime šios situacijos pavyzdį. Salono įgulos narė gyvena Latvijos Respublikoje. Įmonė, kuri ją įdarbino yra registruota Lenkijos Respublikoje. Salono įgulos narė dirba iš LR, o tai reiškia, kad šios kategorijos darbuotojos pagrindinė buvimo vieta yra laikoma LR. Jai yra taikomi LR socialinės apsaugos teisės aktai.

Taikytini teisės aktai neturėtų būti keičiami, kai ribotam laikotarpiui paskiriama kita pagrindinė buvimo vieta. Reglamente Nr. 987/2009 nustatyta, kad taikytini teisės aktai turėtų būti nustatomi būsimajam 12 mėnesių laikotarpiui, neturėtų būti svarstoma dėl jų pakeitimo, kai pasikeičia darbo sąlygos, išskyrus, kai asmens padėtis pasikeičia neatpažįstamai.¹²³ Pateikime šios situacijos pavyzdį. Lėktuvo piloto gyvenamoji vieta yra Estijoje. Pilotas darbine veikla užsiima dviejose skrydžius teikiančiose įmonėse, yra jose įdarbintas. Vienos iš jų buveinė yra Austrijoje, o kitos – Čekijoje. Skrydžių paslaugas teikiančios įmonės Z pagrindinė buvimo vieta yra Austrijos oro uostas, o įmonės X – Čekijos oro uostas. Tai reiškia, kad pilotas turi 2 pagrindines buvimo vietas, viena kurių – Austrijoje, o kita – Čekijoje. Valstybę, kurios socialinės apsaugos teisės aktai turėtų būti taikomi, remiantis Reglamento Nr. 987/2009 16 straipsniu, nustato gyvenamoji VN, tai

¹²¹ 1991 m. gruodžio 16 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 3922/91 dėl techninių reikalavimų ir administracinės tvarkos suderinimo civilinės aviacijos srityje. OL, 1991 specialusis leidimas, 7 skyrius, 1 tomas, p. 348.

¹²² 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

¹²³ *Ibid.*, 14 straipsnis, 10 dalis.

yra, Estijos kompetentinga įstaiga.¹²⁴ Pastaroji įstaiga aiškinasi, ar esminė (žymi) veiklos dalis yra atliekama Estijoje. Tai ji gali atlikti, atsižvelgdama į lėktuvo pakilimus, nusileidimus. Nustačius, kad didelė darbinės veiklos dalis yra atliekama Estijoje, taikomi jos socialinės apsaugos teisės aktai. Pateikime dar vieną pavyzdį. Laikinoji įdarbinimo bendrovė, kuri yra įsisteigusi Maltoje, įdarbina salono įgulos darbuotoją liepos mėnesį ir išsiunčia jį darbinę veiklą vykdyti į ES skrydžio paslaugas teikiančią įmonę. Pastaroji įmonė savo veiklą vykdo atsižvelgdama į klientų srautus. Dažniausiai įmonė keleivius skraidina iš Portugalijos, dėl to rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais salono įgulos darbuotojo pagrindinė buvimo vieta yra Lisabona. Vėliau salono įgulos darbuotojas yra siunčiamas į Graikiją. Darbine veikla Graikijoje darbuotojas užsiims taip pat kelis mėnesius, o jo pagrindinė buvimo vieta bus Atėnai. Matome, kad salono įgulos nario pagrindinė buvimo vieta kinta praėjus 2 mėnesiams. Taikytinus teisės aktus turi nustatyti salono įgulos nario gyvenamoji valstybė ir jų negalima keisti ateinančius 12 mėnesių. Laikykime, kad Maltoje darbuotojas nevykdo esminės (žymios) savo veiklos dalies ir bendrovė, kuri yra įsisteigusi Maltoje nėra laikinojo įdarbinimo įmonė. Šiuo atveju vis vien yra taikomi Maltos socialinės apsaugos teisės aktai.

Būtina pabrėžti, kad pagrindinės buvimo vietos kriterijus yra naudojamas tik tuo atveju, kai ši vieta yra ES teritorijoje ir iš jos asmuo vykdo savo darbinę veiklą. Pavyzdžiui, tokiu atveju, kai šios kategorijos darbuotojas skraido iš ES į Jungtinius Arabų Emyratus, tačiau kiekvieną kartą sugrįžta į ES, tai yra, savo darbo laikų seką pradeda vienoje iš VN ir ją joje užbaigia, taikomas pagrindinės buvimo vietos kriterijus. Jeigu pagrindinė buvimo vieta yra ne ES valstybė, darbinė veikla yra vykdoma iš trečiosios valstybės, šio kriterijaus pritaikyti negalime. Neturi reikšmės tai, kad asmuo, kuris vykdo darbinę veiklą iš trečiosios valstybės, yra vienos iš VN pilietis. Susiklosčius situacijai, kai ES pilietis gyvena ne jos teritorijoje, tačiau yra priskiriamas prie skrydžių salono įgulos ar personalo darbuotojų ir savo darbinę veiklą vykdo iš pagrindinės buvimo vietos, kuri yra ES teritorijoje, atitinkamos VN kompetentinga įstaiga, kurios teritorijoje yra pagrindinė buvimo vieta, yra atsakinga minėto piliečio atžvilgiu. Tokiu atveju, kai VN šia veikla iš pagrindinės buvimo vietos užsiima teisėtai joje gyvenantis trečiosios valstybės pilietis, jam yra taikomi pagrindinės buvimo vietos valstybės teisės aktai, nes šis asmuo patenka į asmeninę Reglamento Nr. 1231/2010 taikymo sritį.¹²⁵

¹²⁴ *Ibid.*, 16 straipsnis.

¹²⁵ 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės. OL, 2010 L 344, p. 1.

Taigi, pagrindinis kriterijus, kurį reikia įvertinti, siekiant nustatyti skrydžio įgulos ir salono įgulos nariams taikytiną teisę, yra pagrindinė buvimo vieta. Ji suprantama kaip vieta, iš kurios darbuotojas vykdo, pradeda ir baigia savo darbinę veiklą. Jeigu pagrindinė buvimo vieta yra dažnai keičiama, šios kategorijos darbuotojas turi kelias pagrindines buvimo vietas, taikomi ne pagrindinės buvimo vietos VN teisės aktai. Tokiu atveju, taikytini socialinės apsaugos sistemos teisės aktai nustatomi pagal bendrąsias taisykles, taikomas darbuotojams, dirbantiems ne mažiau kaip dviejose VN.

2.3.3. Savarankiškai dirbančių asmenų padėtis, dirbant ne mažiau kaip dviejose ES valstybėse narėse

Asmuo, kuris užsiima savarankiška veikla dviejose arba daugiau VN yra toks asmuo, kuris tuo pačiu metu arba pakaitomis atlieka tos pačios arba kelių nevienodų rūšių savarankišką veiklą dviejose ar daugiau VN. Veiklos rūšis, kuria užsiima asmuo, nėra svarbi, tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad taikant koordinavimo reglamentų nuostatas į labai mažos apimties arba papildomo pobūdžio veiklą nėra atsižvelgiama, jeigu ji matuojant laiko ir iš jos gaunamų pajamų atžvilgiu yra mažareikšmė.¹²⁶ Tai nereiškia, kad už šią mažareikšmę veiklą nereikia mokėti socialinių draudimo įmokų, jeigu ši pareiga asmeniui numatyta, atsižvelgiant į tam tikros valstybės socialinės apsaugos teisės aktus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tuo pačiu metu arba pakaitomis dviejose ar daugiau VN savarankiškai dirbantys asmenys skiriasi nuo asmenų, kurie yra laikinai siunčiami dirbti į kitą VN. Pastarieji asmenys darbinę veiklą priimančioje VN vykdo vieną baigtinį, apibrėžtą laikotarpį.

Asmenims, savarankiška veikla užsiimantiems daugiau negu vienoje VN, yra taikomos tos pačios taisyklės kaip ir samdomiems darbuotojams. Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnio 2 dalis nustato, kad asmuo, kuris normaliomis aplinkybėmis užsiima savarankiška veikla dviejose arba daugiau VN, yra laikomas gyvenamosios valstybės socialinės apsaugos sistemos dalyviu, jam taikomi gyvenamosios VN socialinės apsaugos sistemos teisės aktai, jeigu joje jis atlieka esminę dalį savo vykdomos darbinės

¹²⁶ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

veiklos.¹²⁷ Matome, kad dviejose ar daugiau VN savarankišką veiklą vykdančiams asmenims, gyvenamojoje valstybėje yra taikomas analogiškas esminės darbo dalies kriterijus. Jis vertinamas taip pat, kaip ir samdomų darbuotojų atžvilgiu - kaip didelė darbinės veiklos dalis. Savarankiška veikla užsiimantis asmuo gyvenamojoje valstybėje vykdo didžiąją dalį savo darbinės veiklos, tačiau ji nebūtinai turi sudaryti pagrindinę jo viso atliekamo darbo dalį. Norint išsiaiškinti, ar savarankiškai dirbantys asmenys gyvenamojoje VN atlieka didžiąją dalį savo darbinės veiklos, atsižvelgiama į šiuos kriterijus: gautas pajamas už suteiktas paslaugas ar prekes, išdirbtą laiką, suteiktų paslaugų skaičių.¹²⁸ Įvertinus visus šiuos rodiklius ir nustačius, kad bent 25 proc. jų yra identifikuojami gyvenamojoje VN, galime teigti, kad asmuo gyvenamojoje VN vykdo didžiąją dalį savo savarankiškos veiklos. Šis pateiktas kriterijų sąrašas, į kurį reikia atsižvelgti, sprendžiant dėl didelės veiklos dalies nustatymo gyvenamojoje VN, nėra baigtinis. Jis yra orientacinio pobūdžio. Prireikus, galima atsižvelgti ir į kitas svarbias aplinkybes, kurios gali įtakoti didelės veiklos dalies nustatymą gyvenamojoje VN.

Analizuojamame Reglamento Nr. 883/2004 straipsnyje yra nustatyta, kaip pasielgti susiklosčius situacijai, kai nei vienoje iš VN, kuriose asmuo atlieka esminės savarankiškos veiklos dalis, negalime nustatyti jo gyvenamosios vietos. Ši situacija yra sprendžiama kitaip, nei samdomų darbuotojų atveju. Šiuo atveju asmeniui yra taikomi tos VN socialinės apsaugos sistemos teisės aktai, kurioje galime nustatyti asmens interesų centrą arba, kurioje yra vykdoma šio asmens savarankiška veikla. Įgyvendinamojo Reglamento Nr. 987/2009 14 straipsnio, 9 punktas apibrėžia interesų centro sąvoką.¹²⁹ Jame nustatyta, kad interesų centras yra nustatomas atsižvelgiant į visus asmens vykdomos savarankiškos veiklos požymius: pastovią ir/ar laikiną verslo patalpų buvimo vietą; VN, kuriai asmuo moka mokesčius nuo visų savo gaunamų pajamų, neatsižvelgiant į jų šaltinį; įprastai atliekamos savarankiškos darbinės veiklos rūšį ir trukmę; suteiktų prekių ar paslaugų kiekį; asmens atskleistus ketinimus, atsižvelgiant į visas faktines aplinkybes. Svarstant, kurios VN teisės aktai turėtų būti taikomi, vertėtų atkreipti dėmesį į būsimosios savarankiškos darbinės veiklos vykdymą per ateinančius 12 mėnesių.

¹²⁷ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

¹²⁸ Europos Komisija. Praktinis vadovas. *Teisės aktai, taikytini Europos Sąjungoje (ES), Europos ekonominėje erdvėje (EEE) ir Šveicarijoje* [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/10636_lt-practical-guide-may-2014.pdf.

¹²⁹ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

Neatmetama galimybė atsižvelgti ir į praėjusius 12 mėnesių, jeigu jie atskleidžia ir leidžia įvertinti anksčiau aptartus kriterijus.

Kompetentingoms valstybių įstaigoms yra palikta nuspręsti, kuriais kriterijais vadovautis, kai stengiamasi nustatyti socialinės apsaugos sistemą, kuri bus taikoma asmeniui. Kaip ir taisyklėse, nustatančiose taikytiną teisę samdomiems darbuotojams, valstybių nesutarimai dėl taikytinos teisės yra sprendžiami bendru sutarimu.

Taigi, samdomiems darbuotojams, kurie dirba bent dviejose VN, yra taikomos tos pačios taisyklės dėl taikytinos socialinės apsaugos sistemos nustatymo. Skirtumas tik tas, kad tokiu atveju, kai nei vienoje iš VN, kurioje yra atliekama esminė darbinės veiklos dalis, negalime aptikti asmens gyvenamosios vietos, taikytina teisė yra nustatoma atsižvelgiant į interesų centro buvimo vietą, kuri nustatoma atsižvelgiant į savarankiškos veiklos požymius, kurie kompetentingų įstaigų nuožiūra gali būti pasirenkami skirtingai.

2.3.4. Atvejai, kai asmuo vienoje ES valstybėje narėje dirba kaip samdomas darbuotojas, o kitoje - kaip savarankiškai dirbantis asmuo

Terminai „samdomas darbuotojas“ ir „savarankiškai dirbantis asmuo“ turėtų būti suprantami ir taikomi atsižvelgiant į socialinių apsaugos sistemų teisės taikymo aspektą, atsiribojant nuo šių sąvokų išaiškinimų, kuriuos pateikia darbo teisė.¹³⁰ Reglamento Nr. 2004/13 straipsnio, 3 dalis, kaip ir ankstesnis Reglamentas Nr. 1408/71 nustato, kad asmenims, kurie vienoje VN dirba samdomą darbą, o kitoje – užsiima savarankiška veikla, yra taikomi tos VN socialinės apsaugos sistemos teisės aktai, kurioje dirbama pagal darbo sutartį.¹³¹ Šios taisyklės įtvirtinimas ES koordinavimo nuostatose leidžia teigti, kad didesnė socialinė apsauga yra suteikiama asmenims, dirbantiems pagal darbo sutartį.

Taikant ankstesnį Reglamentą Nr. 1408/71 pasitaikydavo atveju, kai tam tikros valstybės prašydavo išimties iš šios taisyklės. Atsižvelgiant į šių valstybių prašymus, Reglamento Nr. 1408/71 14 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad atvejais, kurie nurodyti Reglamento Nr. 1408/71 VII priede, asmuo, kuris VN dirba pagal darbo sutartį,

¹³⁰ Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 30 January 1997 *E.J.M. de Jaeck/Staatssecretaris van Financien* C-340/94, EU:C:1997:43.

¹³¹ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

yra laikomas tos valstybės socialinės apsaugos sistemos dalyviu, o toje valstybėje, kurioje dirba savarankiškai – jos socialinės apsaugos sistemos dalyviu.¹³² Šia nuostata buvo įtvirtinta vienos valstybės socialinės apsaugos sistemos teisės aktų taikymo principo išimtis. VN, kurioje asmuo užsiėmė savarankiška veikla, taikė savo socialinės apsaugos sistemos teisės aktus savarankiškomis darbinėms veikloms, kurios buvo atliekamos jos valstybės teritorijoje. Toji valstybė, kurioje asmuo dirbo pagal darbo sutartį, taikė savo socialinės apsaugos sistemos teisės aktus darbinėms veikloms pagal darbo sutartį, kurios buvo atliekamos jos valstybės teritorijos ribose. Vieno iš pagrindinių principų, įtvirtintų koordinavimo nuostatose, išimtis buvo įtvirtinta tam, kad asmenys neišvengtų įmokų mokėjimo už savo atliekamą savarankišką veiklą sugalvoję, jog ja reikėtų užsiimti toje VN, kurios socialinė apsaugos sistema nenumato socialinio draudimo įmokų mokėjimo, kai joje užsiimama tokio pobūdžio veikla. Vienoje iš bylų ESTT konstatavo, kad tokia Reglamento Nr. 1408/71 įtvirtinta principo išimtis buvo teisėta, neprieštaravo ir dabar SESV 45 ir 48 straipsniuose įtvirtintam laisvo asmenų judėjimo principui Bendrijoje bei priemonėms, kurių imasi institucijos, tam kad būtų įgyvendintas šis principas.¹³³

Reglamente Nr. 883/2004 negalime aptikti nuostatų, kurios nustato vienos socialinės apsaugos sistemos teisės aktų taikymo principo išimčių. Kaip ir minėta anksčiau, dirbant dviejose VN, vienoje iš jų – kaip samdomam darbuotojui, kitoje – užsiimant savarankiška veikla, taikomi tos valstybės socialinės apsaugos sistemos teisės aktai, kurioje asmuo dirba pagal darbo sutartį. Tačiau tokiu atveju, kai asmuo pagal darbo sutartį dirba daugiau negu dviejose VN, taikomos bendrosios nuostatos darbuotojams, kurie dirba dviejose ar daugiau VN (šios nuostatos aptartos 2.3.1. skirsnyje). Galime pateikti šios situacijos pavyzdį. Sakykime, kad asmuo X 19 valandų per savaitę, pagal darbo sutartį dirba VN x, 9 valandas pagal darbo sutartį ir savarankiška veikla užsiima gyvenamojoje VN y. Atlikę šios situacijos vertinimą galime teigti, kad, jeigu VN y darbinė veikla pagal darbo sutartį neatitinka didelės veiklos dalies kriterijaus, taikomi VN x teisės aktai.

Taigi, įtvirtinta taisyklė, suteikianti pirmenybę taikyti darbo vietos valstybės socialinės apsaugos teisės aktus, yra įrodymas, kad yra gerinamos taisyklės, nustatančios taikytinus teisės aktus asmenims, dirbantiems dviejose ar daugiau VN. Galime svarstyti,

¹³² 1971 m. birželio 14 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. OL, 1971 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 35.

¹³³ Judgment of the Court of 19 March 2002 *Inasti/Claude Hervein, Hervillier SA and Guy Lorthiois, Comtexbel SA C- 393/99*, EU:C:2002:182.

ar nebūtų geriau šią taisyklę papildyti didelės veiklos dalies kriterijumi, kuris turėtų būti aptinkamas darbo vietos valstybėje tam, kad būtų taikomi jos socialinės apsaugos teisės aktai. Tai padėtų išvengti šios taisyklės fiktyvaus taikymo.

2.4. Komandiravimo atskyrimas nuo tuo pačiu metu atliekamo darbo dviejose valstybėse narėse

Darbo vietos valstybės teisės aktų taikymas darbuotojams, kurie savo darbdavio nurodymu trumpam laiko tarpui yra siunčiami į kitą VN, yra suprantamas kaip komandiravimas. Tokios situacijos pavyzdys galėtų būti lektorius, kuris dirba valstybės x universitete, siuntimas į y valstybę pristatyti universiteto pasiekimų. Daug administracinių nepatogumų ir socialinių išmokų gavimo problemų sukeltų praktika, jei socialinės apsaugos sistema būtų keičiama laikotarpiui, kai asmuo trumpam, apibrėžtam laiko tarpui išvyksta dirbti į kitą VN. Dėl šių priežasčių yra nustatyta *ex loci laboris* principo taikymo išimtis – laikinas siuntimas dirbti. Komandiravimo taisyklės turi būti suprantamos ir taikomos ne laikantis darbo teisės nuostatų, o sąlygų, kurios yra įtvirtintos Reglamento Nr. 883/2004 12 straipsnio 1 dalyje.¹³⁴ Joje apibrėžta komandiravimo samprata nurodo, kad tai situacija, kurioje darbdavys savo darbuotoją siunčia į kitą VN tam, kad jo vardu būtų atlikta trumpalaikė užduotis. Pastarajame Reglamento Nr. 883/2004 straipsnyje yra išvardintos sąlygos ir jei jos visos egzistuoja, privalome taikyti komandiravimo nuostatas:

- 1) darbuotojas į kitą VN yra siunčiamas dirbti savo darbdavio vardu;
- 2) darbdavys paprastai tęsia savo darbinę veiklą siunčiančioje VN;
- 3) darbuotojas savo darbinę veiklą atlieka kaip samdomas darbuotojas ir yra laikomas siunčiančiosios VN socialinės apsaugos sistemos dalyviu;
- 4) darbuotojas nėra siunčiamas pakeisti kito asmens;
- 5) darbuotojas į kitą VN yra siunčiamas ne ilgesniam kaip 24 mėnesių laikotarpiui.¹³⁵

Reglamento Nr. 987/2009 14 straipsnio, 7 punkte įtvirtinta, kad turint tikslą nustatyti komandiravimo atvejus, įtvirtintus Reglamento Nr. 883/2004 12 straipsnio 1 ir 2 dalyse,

¹³⁴ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

¹³⁵ *Ibid.*, 12 straipsnis.

darbo veiklos laikotarpis vienoje ar daugiau VN yra lemiamas.¹³⁶ Reikia atlikti visapusišką aplinkybių vertinimą, išsiaiškinti, ar siunčiant darbuotoją veikla bus vykdoma nuolat, ar tik tam tikrą laiko tarpą, o galbūt tai veikla, kuri turi būti vykdoma tik vieninteliam veiksmui. Jei komandiruojamas asmuo yra samdomas darbuotojas, siekiant nustatyti, ar yra tenkinamos komandiravimo nuostatos, turi būti išanalizuota darbo sutartis.

Tais atvejais, kai darbuotojas įprastai dirba vienoje VN ir pradeda užsiimti darbine veikla kitoje, susiduriame su situacija, kurioje reikia nustatyti, taikomos komandiravimo nuostatos ar taisyklės, leidžiančios nustatyti taikytiną teisę tuo pačiu metu, dviejose VN dirbantiems asmenims. Tam, kad būtų aiškiau, būtina paminėti, kad šis klausimas gali būti sprendžiamas tik tuomet, kai yra tenkinamos visos komandiravimo sąlygos. Koordinavimo reglamentuose nėra aiškiai apibrėžta, kada komandiravimo atvejis gali pavirsti į situaciją, kai tam pačiam darbdaviui įprastai dirbama dviejose VN. Galima būtų teigti, kad, kai per komandiravimo laikotarpį priimančioje valstybėje darbuotojas daro pertraukas, per kurias jis užsiima darbine veikla siunčiančioje valstybėje, darbas paprastai yra atliekamas dviejose valstybėse.¹³⁷ Dėl tokių situacijų vertinimo yra pasisakęs ESTT¹³⁸. Jis sutinka su teiginiu, kad tokiais atvejais visų pirmiausia reikėtų vertinti, ar yra tenkinamos komandiravimo sąlygos. Reikėtų atsižvelgti, ar priimančioje valstybėje asmuo nedirba ilgiau nei 24 mėnesius. Jei komandiravimo sąlygų pritaikyti negalime, turėtų būti atsižvelgta į Reglamento Nr. 883/2004 13 straipsnį¹³⁹, kuriame aptariamos dviejose ar daugiau VN dirbantiems asmenims taikytinos teisės nustatymo taisyklės. Be to, tokiu atveju, kai įmonės darbuotojai tuo pačiu metu nevykdo darbinės veiklos įmonės įsisteigimo valstybėje ir dėl šių priežasčių netaikomos siuntimo dirbti į kitą valstybę nuostatos, iš karto iškyla klausimas, ar tokios įmonės darbuotojai tuo pačiu metu vykdo darbinę veiklą dviejose VN.

Svarbu yra išsiaiškinti pagrindinius skirtumus, kurie leidžia atriboti komandiravimą nuo tuo pačiu metu vykdomos veiklos dviejose VN. Kaip minėta anksčiau, gyvenamosios VN teisės aktai turi būti taikomi tuo atveju, kai asmuo turi vieną darbdavį ir didelę

¹³⁶ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.

¹³⁷ PENNING, F. *European Social Security Law*. 6th edition. United Kingdom: Intersentia, 2015, p. 124.

¹³⁸ Judgment of the Court (Second Chamber) of 16 February 1995 *Calle Grenzshop Andresen GmbH & Co. KG /Allgemeine Ortskrankenkasse für den Kreis Schleswig-Flensburg* C-425/93, EU:C:1995:37.

¹³⁹ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

veiklos dalis yra vykdoma gyvenamojoje valstybėje. Taikytina teisė gali keistis, atsižvelgiant į komandiravimo taisykles. Žinoma, kad kiekviena valstybė, leisdama socialinės apsaugos teisės aktus, turi teisę nustatyti darbinės veiklas, kuriomis užsiimdami asmenys, įvykdę tam tikras įstatymais nustatytas sąlygas, įgyja teises į socialinio draudimo išmokas. To negalima pritaikyti komandiravimui. Pastaruoju atveju, minėtas veiklas gali nustatyti tik siunčiančioji valstybė, o ne priimančioji valstybė, kurios teritorijoje komandiruojamas asmuo dirba. Vadinasi, savarankiška veikla užsiimantys asmenys, kurie yra laikinai siunčiami į kitą valstybę vykdyti panašios veiklos, priimančios valstybės teisės aktų nustatyta tvarka gali būti prilyginami samdomiems darbuotojams.

Taigi, nuo tada, kai yra pradedamos taikyti komandiravimo taisyklės, klausimas, ar asmuo yra laikomas dviejose valstybėse tuo pačiu metu dirbančiu asmeniu, neturi būti svarstomas. Pasibaigus siuntimo dirbti į kitą valstybę laikotarpiui ar, kai nustatoma, jog nebeegzistuoja visos komandiravimo sąlygos, vėl gali būti taikomos taisyklės dėl taikytinos teisės nustatymo darbuotojams, kurie dirba dviejose ar daugiau VN.

3. SOCIALINIS DRAUDIMAS ES, KAI DIRBAMA ES IR NE ES VALSTYBĖSE

3.1. ES ir trečiųjų šalių tarptautiniai susitarimai socialinės apsaugos srityje

ES galimybė imtis veiksmų tarptautinėje socialinės apsaugos srityje yra įtvirtinta SESV 216 straipsnyje, kuris nustato, kad ES turi teisę sudaryti susitarimus su viena ar keliomis tarptautinėmis organizacijomis ar trečiosiomis šalimis, kai tai numatyta ES sutartyse ar kai susitarimas yra reikalingas tam, kad pagal ES politiką būtų įgyvendintas ES sutartyse numatytas tikslas arba, kai tai numatyta teisiškai įpareigojančiame Bendrijos akte, gali daryti poveikį bendrosioms nusistovėjusioms Bendrijos taisyklėms ar keisti jų taikymo sritį.¹⁴⁰ VN nėra linkusios prarasti kompetencijos tarptautiniuose santykiuose, todėl norint realizuoti SESV 216 straipsnyje¹⁴¹ įtvirtintą galimybę, visos ES VN ir viena ar daugiau trečiųjų valstybių arba tarptautinių organizacijų turėtų priimti bendrą susitarimą. Turėtume išsiaiškinti, ar šie veiksmai yra įtvirtinti praktikoje. Jeigu egzistuoja tokie tarptautiniai susitarimai, kokią įtaką socialinės apsaugos srityje jie turi ES piliečių socialiniam draudimui, jei jie nusprendė dirbti ES ir trečioje valstybėje narėje.

Akivaizdu, kad neįmanoma tokia situacija, jog visos ES valstybės atskirai sudarytų tarptautinius susitarimus socialinės apsaugos srityje su kiekviena trečiąja valstybe, į kurios teritoriją nustatyti dideli darbuotojų migracijos srautai. Tai būtų nelogiška, derybos kompetentingoms institucijoms užimtų daug laiko ir pastangų. Dėl šių priežasčių tarp ES teisės aktų, kurie yra priimti socialinės apsaugos srityje, galime rasti teisinių dokumentų, kuriais stengiamasi įtvirtinti vienodų sąlygų suteikimą VN ir trečiųjų šalių piliečiams. Pavyzdžiui, 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos Nr. 2011/98/ES 12 straipsnyje nurodyta, kad: TCN, gyvenantys bet kurioje ES valstybėje, turi būti vertinami taip pat, kaip ir tos VN piliečiai, kurioje jie gyvena; jei jie persikelia gyventi į trečiąją šalį arba trečiojoje šalyje gyvena maitintojo netekę tokių darbuotojų šeimos nariai, kurie įgyja tų darbuotojų teises, gauna su senatve, negalia ir mirtimi susijusias įstatyme nustatytas pensijas, grindžiamas darbuotojų ankstesniu darbu ir įgyjamas pagal Reglamento (EB) Nr. 883/2004 3 straipsnyje nurodytus teisės aktus, tokiomis pačiomis sąlygomis ir tokių pačių dydžių, kaip ir atitinkamų VN piliečiai, kai jie

¹⁴⁰ 2012 m. spalio 26 d. sutarties dėl Europos sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL, 2012 C 326, p. 1

¹⁴¹ *Ibid.*

persikelia gyventi į trečiąją šalį.¹⁴² Šioje direktyvoje įtvirtinta nuostata leidžia teigti, kad VN piliečiams, persikėlusiams gyventi į trečiąją valstybę, kaip ir TCN, turėtų būti užtikrinama vienoda socialinė apsauga, suteikiamos analogiškos socialinės apsaugos teisės, o socialinio draudimo išmokos, jiems išreiškus norą - eksportuojamos. Galime tik numanyti, kad kaip ir ES valstybėse, taip ir trečiosiose šalyse galimos situacijos, kai nacionalinių socialinių apsaugos sistemų teisės aktai neužtikrina išmokų eksporto. Jei socialinės apsaugos išmokos nėra eksportuojamos VN piliečiams, ši teisė nesuteikiama ir TCN. Atitinkamai įgytos teisės į socialinio draudimo išmokas nėra perkeliamos ir ES valstybių piliečiams, dirbantiems ar dirbusiems trečiojoje valstybėje. Svarbu paminėti, kad ši ES direktyvoje įtvirtinta nuostata nepasižymi abipusiškumu, todėl galime tik svarstyti, ar ES valstybei, kaip ir savo valstybės piliečiams, TCN suteikus tokias pat socialinės apsaugos teises į išmokas, jos bus suteiktos ir ES piliečiams, jiems dirbant trečiojoje valstybėje. Tokia situacija gali susiklostyti, jeigu trečioji valstybė neprilygina užsienio piliečių saviesiems, taip tiesiog išstumdamą juos iš savo socialinės apsaugos sistemos. Taigi, minėta ES direktyva VN piliečiams neužtikrina išmokų eksporto, pavyzdžiui, pensijų, jeigu ši teisė suteikiama TCN.

Priėmus Reglamentą Nr. 1231/2010, išplėsta Reglamento Nr. 883/2004 asmeninė taikymo sritis. Į ją įtraukti TCN, kurie legaliai dirba ES. Nustatytas vienodas ES piliečių ir TCN traktavimas veikia tik ES VN, neapima trečiųjų valstybių. Akivaizdu, kad ES piliečiai, kurie įrodo savo sumokėtas socialines draudimo įmokas trečiojoje valstybėje, tuo pagrindu įgiję socialinio draudimo išmokas, nori jas išlaikyti ateityje. Jie to negali padaryti. ES nėra įtvirtintos sistemos, kuri aiškiai nustatytų, jog darbo (draudimo) stažo laikotarpiai, kurie yra įgyti trečiosiose valstybėse, yra sumuojami su įgytaisiais ES VN, Šveicarijoje, Islandijoje, Norvegijoje ar Lichtenšteine, o tai sukelia labai daug problemų, susijusių su pensijų pripažinimu.

ES priimtose direktyvose, reglamentuose ir kituose teisės aktuose negalime aptikti nuostatų, kurios yra susijusios su abipusiais ES valstybių ir tam tikrų trečiųjų valstybių įsipareigojimais. ES institucijų priimti teisės aktai teisinį poveikį turi tik VN socialinių apsaugos sistemų viduje. ES teritorijoje ir koordinavimo reglamentų teritorinėje taikymo zonoje teisėtai dirbantiems VN ar TCN suteikiamos teisės yra vidinės. Šie dokumentai neužtikrina ES piliečių teisių, kai jie dirba arba dirbo trečiosiose valstybėse. Šį teiginį puikiai iliustruoja toliau pateikiamas pavyzdys. Darbuotojas iš trečiosios valstybės

¹⁴² 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/98/ES dėl vienos prašymų išduoti vieną leidimą trečiųjų šalių piliečiams gyventi ir dirbti valstybės narės teritorijoje pateikimo procedūros ir dėl valstybėje narėje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių darbuotojų bendrų teisių. OL, 2011 L 343 p. 1.

legaliai dirba ES. Vadovaujantis ES teise, TCN, kaip ir tos valstybės, kurioje jis dirba piliečiams, yra suteikiamos tokios pačios teisės socialinės apsaugos srityje. Jei VN teisės aktai jos piliečiams suteikia teisę įgytas socialinės apsaugos teises eksportuoti į trečiąsias valstybes, ši teisė turėtų būti suteikiama ir TCN. Minėtas pavyzdys veda prie išvados, kad, jei ES taisyklės nėra taikomos jos piliečiui, kuris dirba trečiojoje valstybėje, pastaroji valstybė gali nepripažinti jokių teisių ES piliečiui arba neleisti eksportuoti įgytų pripažintų teisių, pavyzdžiui, pensinių, asmeniui panorus grįžti į VN. Dėl šių priežasčių ES reikėjo imtis veiksmų tam, kad būtų išsaugomos ES piliečių socialinės teisės į išmokas, kai jie išvyksta dirbti į trečiąsias valstybes, nepriklausomai nuo to, jie yra komandiruojami, tuo pačiu metu dirba ES ir ne ES valstybėse.

Pirmosios užuomazgos, siekiant įtvirtinti išorinį koordinavimo nuostatų veikimą, yra aptinkamos Asociacijos ir stabilizacijos susitarimuose tarp ES ir Alžyro, Izraelio, Maroko Karalystės, Tuniso, Makedonijos Respublikos, Juodkalnijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Albanijos ir Turkijos. 2000 m. sausio 24 d. Tarybos ir komisijos Sprendime Nr. 2000/682/EB teigiama, kad ES valstybių piliečiai, kartu gyvenantys jų šeimos nariai socialinės apsaugos srityje neturėtų patirti diskriminacijos pilietybės atžvilgiu, turėtų būti vertinami taip pat, kaip ir Maroko Karalystės, kurioje jie dirba, piliečiai. Socialinės apsaugos sritys, kuriose negalima diskriminacija pilietybės atžvilgiu, turėtų apimti: ligos ir motinystės, invalidumo, senatvės ir maitintojo netekimo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, mirties, nedarbo, šeimos išmokas. Visi socialinio draudimo (darbo) stažo, gyvenimo laikotarpiai turėtų būti sudedami tam, kad būtų įgytos teisės į socialinio draudimo išmokas. ES piliečiai, pagal Maroko Karalystės socialinės apsaugos teisės aktus, išsaugotas teises į socialinio draudimo išmokas turėtų teisę eksportuoti į Bendriją. ES VN darbuotojams ir jų šeimos nariams, kurie yra Maroko Karalystės piliečiai ir dirba ES teritorijoje, turėtų suteikti tokias pačias teises, atsižvelgiant į tas, kurios yra suteikiamos ES VN piliečiams, dirbantiems Maroko Karalystėje.¹⁴³ Nors 2010 ir 2012 m. ES Taryba pasiekė politinį susitarimą dėl sprendimų projektų, dėl pozicijų, kurias turėtų priimti atitinkamose ES ir minėtų trečiųjų valstybių, tarp jų ir Maroko Karalystės, asociacijos Tarybose, tam, kad aptartame ES sprendime įtvirtintos nuostatos įpareigotų Maroko Karalystę, jos turėjo būti patvirtintos Maroko Karalystės ir ES Stabilizacijos ir asociacijos taryboje, tačiau šis susitarimas nebuvo pasiektas. Dėl šių priežasčių aptartame sprendime įtvirtintos nuostatos ES piliečiams,

¹⁴³ 2000 m. sausio 24 d. Tarybos ir komisijos Sprendimas Nr. 2000/682/EB, EAPB dėl Europos ir Viduržemio jūros šalių susitarimo, įkuriančio Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Maroko karalystės asociaciją, patvirtinimo. OL, 2000 specialusis leidimas, 11 skyrius, 33 tomas, p. 175.

dirbantiems ar dirbusiems Maroko Karalystėje, neužtikrina jokių socialinių apsaugos teisių į socialinio draudimo išmokas, jų išsaugojimą ar eksportą. Pateikime vieną iš ES Tarybos pasiūlymų, pavyzdžiui, 2012 m. gruodžio 06 d. ES Tarybos sprendimas dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasi Stabilizacijos ir asociacijos taryboje, įsteigtoje Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Albanijos Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimu dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatų priėmimo.¹⁴⁴ Minėtame sprendime aptariami anksčiau minėti ES teisės aktų trūkumai, kurie yra susiję su abipusiškumo stoka, vienodas darbuotojų, nepriklausomai nuo jų pilietybės, legaliai dirbančių Bendrijoje, kartu su jais gyvenančių šeimos narių traktavimas socialinės apsaugos srityje, teisių į pensijas išsaugojimo ir eksportavimo į trečiąsias valstybes klausimai, aptarti ir klausimai susiję su ES piliečiais, kurie legaliai dirba trečiosiose valstybėse, išmokų eksporto į Bendriją, nediskriminavimo ir prilyginimo TCN klausimai. Tačiau ir ši pozicija nebuvo patvirtinta Albanijos Respublikos. Dėl šių priežasčių ES VN piliečiams, kurie dirba Albanijos Respublikoje, jokia šios šalies įsipareigojimu nėra užtikrinta, kad jų teisės į socialinio draudimo išmokas, įgytos Albanijos Respublikoje, gali būti išsaugomos, eksportuojamos, ar numatomas kitoks jų nepraradimo mechanizmas. Taigi, nė vienas Europos Tarybos sprendimas dėl pasiūlymų, siekiančių pagerinti ES piliečių socialinę apsaugą minėtose trečiosiose valstybėse, įtvirtinančių socialinės apsaugos koordinavimo nuostatas tarp ES ir atitinkamų trečiųjų valstybių, nebuvo patvirtintas Stabilizacijos ir Asociacijos Tarybų. Jiems neįsigaliojus, sprendimuose įtvirtintos nuostatos nesuteikia jokios socialinės apsaugos ES piliečiams, dirbantiems trečiosiose valstybėse.

Tam tikros ES Tarybos ir minėtų trečiųjų valstybių aptartos sąlygos įtvirtintos Reglamente Nr. 1231/2011, pavyzdžiui, TCN draudimo (darbo) stažo, gyvenimo laikotarpių įvairiose VN sumavimas, galimybė gauti šeimos išmokas už jos narius, kurie gyvena VN kartu su TCN. Tačiau, kaip ir anksčiau buvo užsiminta, šios nuostatos vis dar nėra įtvirtintos trečiosiose valstybėse.

Kituose tarptautiniuose susitarimuose, kuriuos ES yra sudariusi su Egiptu, Libanu, Jordanija ir Sirija negalime aptikti koordinavimo nuostatų, kurios įtvirtintos susitarimuose su Alžyru, Maroku ir Tunisu. Pavyzdžiui, 2004 balandžio 21 d. ES Tarybos sprendimo Nr. 2004/635/EB dėl Europos Sąjungos ir Viduržemio jūros regiono šalių susitarimo,

¹⁴⁴ 2012 m. gruodžio 06 d. Tarybos sprendimas Nr. 2012/773/ES dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasi Stabilizacijos ir asociacijos taryboje, įsteigtoje Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Albanijos Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimu, dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatų priėmimo. OL, 2012 L 340, p.1.

steigiančio Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Egipto Arabų Respublikos asociaciją, sudarymo 62 straipsnyje nustatyta, jog abi susitarimo šalys vienodai vertina savo valstybės darbuotojus, legaliai gyvenančius ir dirbančius kitoje susitariančioje valstybėje.¹⁴⁵ Šiuo susitarimu šalys įsipareigoja, bet kurios iš jų prašymu inicijuoti derybas dėl abipusių dvišalių susitarimų, dėl egiptiečių ir VN darbuotojų socialinių apsaugos teisių, kai jie dirba atitinkamose susitariančių valstybių teritorijose. To paties susitarimo 65 straipsnis nustato, kad siekiu sustiprinti bendradarbiavimą socialinės apsaugos srityje susitariančios valstybės turėtų vykdyti projektus ir programas, gerinančias socialines ir sveikatos apsaugos sistemas.¹⁴⁶ Minėtame susitarime su Egiptu, o taip pat susitarimuose su Libanu ir Jordanija, pirmenybė teikiama migracijos srautų mažinimui ir padėties gerinimui VN ir atitinkamose trečiosiose valstybėse. Susitarimuose įtvirtintomis nuostatomis siekiama, kad darbuotojai neišvyktų dirbti į kitą (-as) susitariančią (-ias) šalis, o ne socialinės apsaugos teisių užtikrinimo migruojantiems darbuotojams.

Tarp ES institucijų priimtų teisės aktų galime aptikti ir kitų dokumentų, skatinančių abipusį koordinavimo nuostatų veikimą. Vienas iš jų - 2012 lapkričio 14 d. Europos Komisijos komunikatas Nr. COM(2012) 153 *final* dėl ES socialinės apsaugos sistemų koordinavimo išorės aspektų.¹⁴⁷ Šiame ES dokumente nurodyta, kad ES galėtų priimti susitarimus su trečiosiomis valstybėmis, kuriose pastebimas didelis ES piliečių darbas. Šie susitarimai galėtų spręsti klausimus dėl dvigubų socialinių draudimo įmokų, kurias tuo pačiu metu ES ir trečiojoje valstybėje yra priversti mokėti darbuotojai migrantai, įgytų teisių į pensijas eksportavimo. Ar vadovautis šiais susitarimais, VN galėtų spręsti savo nuožiūra. Kita ES institucija - Europos Parlamentas, 2013 m. kovo 14 d. rezoliucijoje Nr. 2012/2131(INI) dėl migrantų integracijos, jos poveikio darbo rinkai ir socialinės apsaugos sistemų koordinavimo išorės aspektų¹⁴⁸ yra pasisakęs dėl ES migrantų, dirbančių ar dirbusių trečiosiose valstybėse įgytų socialinių išmokų išsaugojimo. Pastaroji institucija skatina ES Komisiją priimti teisės aktus, kuriais socialinis apsaugos koordinavimas turėtų abipusį poveikį, saistytų ir trečiąsias valstybes.

¹⁴⁵ 2004 balandžio 21 d. Tarybos sprendimas Nr. 2004/635/EC dėl Europos Sąjungos ir Viduržemio jūros regiono šalių susitarimo, steigiančio Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Egipto Arabų Respublikos asociaciją, OL, 2004 specialusis leidimas, 51 tomas, 11 skyrius, p. 38.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 65 straipsnis.

¹⁴⁷ 2012 m. kovo 30 d. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui COM(2012) 153 final dėl ES socialinės apsaugos sistemų koordinavimo išorės aspektų [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0368>.

¹⁴⁸ 2013 m. kovo 14 d. Europos Parlamento rezoliucija Nr. 2012/2131(INI) dėl migrantų integracijos, jos poveikio darbo rinkai ir socialinės apsaugos sistemų koordinavimo išorės aspektų. OL, 2016 C 36, p. 91.

Taigi, ES institucijų priimti teisiniai dokumentai socialinės apsaugos srityje yra vidiniai, taikomi tik ES teritorijoje ir koordinavimo reglamentų taikymo zonoje. Nors tarp ES tarptautinių susitarimų su trečiosiomis valstybėmis galime aptikti koordinavimo nuostatų išorės aspektų, jos nebuvo priimtos atitinkamų trečiųjų valstybių, šios valstybės neįsipareigojo taikyti šių susitarimų. Dėl šių priežasčių ES VN piliečiai, kurie dirbo ar dirba trečiosiose valstybėse, jokio teisinio instrumento pagrindu neturi galimybės išsaugoti įgytų socialinių apsaugos teisių ir socialines draudimo išmokas, jų eksportuoti į ES VN, sudėti draudimo (darbo) stažo, gyvenimo laikotarpius, įgytus trečiojoje valstybėje, su draudimo (darbo) stažo, gyvenimo laikotarpiais, įgytais ES VN.

3.2. Dvišalių tarptautinių sutarčių įtaka iš ES migruojančių darbuotojų socialinėms teisėms

Daugelis socialinės apsaugos klausimų, susijusių su migruojančių darbuotojų iš/į trečiąsias valstybes ar VN, yra įtvirtinti atitinkamų valstybių dvišaliuose tarptautiniuose susitarimuose. Šie tarptautiniai susitarimai skiriasi, ES mastu nėra derinama, kokios bendrosios sąlygos ar sudėtinės dalys juose turėtų būti nurodytos. Kiekviena VN gina savo piliečių interesus ir šiuos susitarimus pasirašo atsižvelgdama tik į savo poreikius, neatsižvelgia į kitų valstybių interesus ir Bendrijos teisės aktų reikalavimus. Šių susitarimų asmeninė taikymo sritis dažniausiai apima pasirašiusiųjų valstybių piliečius, o materialinė – tik susitarime nurodytas socialinės apsaugos išmokas. Galime teigti, kad dvišalių tarptautinių susitarimų pasirašymo praktika yra nesuderinta bei nesusisteminta, kelianti aiškumo problemų darbuotojams migrantams. VN ir šiomis dienomis vis dar sudarinėja dvišales tarptautines sutartis, nes, akivaizdu, neįmanoma ir negalima tokia situacija, kad visos VN pasirašytų atskirus susitarimus su atitinkamomis trečiosiomis valstybėmis, kuriose pastebimas aukštas ES piliečių darbo indeksas.

Toliau analizuojama 1999 m. vasario 04 d. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl socialinės apsaugos, kurios esminės charakteristikos gali apimti visas dvišales tarptautines sutartis:

- 1) *asmenys, kuriems taikoma sutartis*: nuolat bet kurioje iš susitariančių valstybių teritorijų gyvenantiems asmenims, kuriems yra arba buvo taikomi vienos iš jų teisės aktai; minėtų asmenų šeimos nariams; pagal susitariančių valstybių įstatymus – maitintojo netekusiems asmenims;

- 2) *santykiuose su LR ir Baltarusijos Respublika taikoma*: ligos ir motinystės, bedarbio, laidojimo, šeimos pašalpoms; invalidumo, senatvės, ištarnauto laiko, maitintojo netekimo pensijoms; žalos atlyginimui;
- 3) *sutarties ypatumai*: tam, kad būtų įgyjamos sutartyje numatytos išmokos, LR ir Baltarusijos Respublikoje įgyti draudimo (darbo) stažo laikotarpiai gali būti sudedami; įmokų pagrindu susidariusias socialines išmokas asmuo gali gauti nepriklausomai nuo to, kad šiuo metu gyvena kitoje susitariančioje valstybėje nei ta, kurioje buvo mokamos socialinio draudimo įmokos; susitariančios valstybės socialinio draudimo išmokas jų gavėjams moka tiesiogiai; asmenys, kurie atitinka abiejų susitariančių valstybių reikalavimus dėl įmokinių pensijų gavimo, turi teisę gauti pensijas abiejose susitariančiose valstybėse.¹⁴⁹

Atsižvelgiant į anksčiau aptartą dvišalę tarptautinę sutartį ir į pačių dvišalių tarptautinių sutarčių prigimtį, galime išvelgti tam tikras problemas dėl jų siauros asmeninės taikymo srities bei limituotų išmokų sąrašo. Toliau pateikiami pavyzdžiai leis geriau suprasti dvišalių tarptautinių sutarčių sukeltas problemas darbuotojams migrantams:

- 1) Latvijos Respublikos pilietis 9 metus dirbo LR ir 11 metų Baltarusijos Respublikoje. Kadangi anksčiau aptarta sutartis užtikrina tik LR ir Baltarusijos Respublikos piliečių teisę į joje nurodytas išmokas, nepriklausomai nuo Latvijos Respublikos piliečio objektyvių įrodymų dėl 20 metų mokėtų socialinio draudimo įmokų, jis vis tiek neturėtų teisės į pensijas LR ir Baltarusijos Respublikoje, nes nėra jokio teisinio pagrindo susumuoti šiuos laikotarpius.
- 2) LR pilietis arba Baltarusijos Respublikos pilietis 8 metus dirbo LR, 6 metus dirbo Estijos Respublikoje ir 2 metus Baltarusijos Respublikoje. LR piliečiui bus taikomas Reglamentas Nr. 883/2004 ir pridedamos jo įmokėtos įmokos Estijos Respublikoje. Teisė į pensiją LR nebus įgyta. Įmokos, sumokėtos Baltarusijos Respublikoje bus apskaičiuotos atskirai, taikant dvišalę tarptautinę LR ir Baltarusijos Respublikos sutartį. Taip pat teisė į pensiją LR neįgyjama. Priešingai, jei LR ar Baltarusijos Respublikos pilietis turėtų galimybę sudėti LR, Estijos Respublikoje ir Baltarusijos Respublikoje įgytus draudimo (darbo) stažo laikotarpius, galbūt teisė į pensiją ir būtų įgyjama. LR teisinėje sistemoje įtvirtinta dvišalė LR ir Baltarusijos Respublikos tarptautinė sutartis dėl socialinės

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl socialinės apsaugos. *Valstybės žinios*, 1999-07-14, nr. 61-1979.

apsaugos nėra susieta su Reglamentu Nr. 883/2004, tam reikėtų teisinių priemonių, kurios jungtų ES ir Baltarusijos Respubliką. Šiose teisinėse priemonėse turėtų būti aptariami socialinio draudimo laikotarpių sumavimo ir kiti darbuotojams migrantams svarbūs klausimai.

Pateikti pavyzdžiai leidžia daryti išvadą, kad tarptautinio dvišalio susitarimo egzistavimas nebūtinai reiškia, kad bus išsaugotos ES piliečių socialinės teisės į išmokas, jeigu jie dirbo ar dirba ne tik ES, bet ir trečiojoje valstybėje. Tai tik dar labiau patvirtina toliau pateikiamas pavyzdys:

- 3) LR pilietis Maroke dirbo 22 metus, o LR 9 metus. Tarp šių dviejų valstybių nėra sudaryta dvišalė tarptautinė sutartis dėl socialinio draudimo, todėl darbuotojas nesikreipia dėl pensijos suteikimo. Atsižvelgiant į visas minėtus laiko tarpais atliktas pensines įmokas, skirtingose valstybėse įgyti draudimo laikotarpiai negali būti sudedami, nes tam nėra teisinio pagrindo.
- 4) Įmonės, kurios yra įsisteigusios ES valstybėse X ir Y komandiruoja savo darbuotojus 23 mėnesiams į trečiąją valstybę Z. Pastarosios valstybės teisės aktai numato, kad bet kuris darbuotojas, kuris dirba jos teritorijoje, turi mokėti socialinio draudimo įmokas. ES valstybių X ir Y teisės aktai numato, kad socialinio draudimo įmokos turi būti mokamos jose. Valstybės X ir valstybės Z dvišalėje tarptautinėje sutartyje yra numatyta, kad socialinio draudimo įmokos turi būti mokamos siunčiančioje valstybėje. Įmonė, kuri yra įsisteigusi valstybėje Y, socialinio draudimo įmokas už savo darbuotojus turės mokėti valstybėje Y ir valstybėje Z. Šiuo atveju didesnė socialinių įmokų našta tenka dvišalio tarptautinio susitarimo neturinčiai valstybės įmonei.

Vienoje iš ESTT bylų, kurioje ESTT pritarė bendrų ES veiksmų socialinės apsaugos koordinavimo srityje plėtojimui, jų veiksmingesniam poveikiui nei dvišaliuose VN tarptautiniuose susitarimuose, Prancūzijos pilietis dirbo Italijoje, Šveicarijoje ir Prancūzijoje ir galėjo įrodyti ten sumokėtas socialinio draudimo įmokas.¹⁵⁰ Šveicarija ir Prancūzija pripažino Prancūzijos piliečio teises į pensijų suteikimą. Šioms valstybėms nereikėjo atsižvelgti į draudimo (darbo) stažo laikotarpius, įgytus kitose valstybėse. Italija atsisakė asmeniui suteikti pensiją, nors galėjo atsižvelgti į laikotarpį, kuris buvo įgytas Prancūzijoje. Pasak Italijos kompetentingos įstaigos, nebuvo pasiektas reikiamas draudimo stažo laikotarpis, reikalingas pensijai įgyti. Vienintelė galimybė asmeniui šioje

¹⁵⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2002 m. sausio 15 d. sprendimas *Elide Gottardo/Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)* C-55/00, EU:C:2002:16.

valstybėje suteikti pensiją būtų buvusi, jei būtų atsižvelgta į draudimo laikotarpį, įgytą Šveicarijoje. Tam reikėjo pritaikyti dvišalį tarptautinį susitarimą tarp Italijos ir Šveicarijos, tačiau to padaryti nebuvo galima, nes šio susitarimo taikymo sritis apėmė tik susitariančių valstybių piliečius, o pareiškėjas buvo prancūzas. Šioje byloje dar kartą pabrėžiama dvišalių susitarimų problema, atkreipiamas dėmesys į pastovų jų taikymą tik susitarimą pasirašiusių šalių piliečiams. ESTT išaiškino, kad dvišalių tarptautinių sutarčių atveju VN negali nesilaikyti Bendrijos nustatytų taisyklių. Savo įsipareigojimus VN turi vykdyti atsižvelgdamos į Bendrijos teisę. VN, vykdydamos savo pareigas, nesvarbu, ar pagal susitarimą tarp dviejų VN ar susitarimą tarp vienos VN ir vienos ar daugiau trečiųjų valstybių, turi vykdyti įsipareigojimus, prisiimtus pagal Bendrijos teisę. VN neturi teisių veikti individualiai ar kartu, prisiimdamos įsipareigojimus trečiosioms valstybėms, jeigu jie turi įtakos, prieštarauja, keičia ES institucijų priimtų sprendimų taikymo sritį. Nesvarbu tai, kad trečioji valstybė nėra įsipareigojusi laikytis Bendrijos teisės. Teismas šioje byloje konstatavo, kad, kai VN sudaro dvišalę tarptautinę sutartį su trečiąja valstybe, kurios nuostatos įtvirtina galimybę atsižvelgti į draudimo laikotarpius, įgytus trečiojoje valstybėje tam, kad būtų įgytos teisės į pensijų suteikimą, diskriminacijos dėl pilietybės principas reikalauja, kad VN kitų VN piliečiams suteiktų tokias pačias teises, kaip ir savo VN piliečiams, tai yra, suteiktų teises, kurios įtvirtintos dvišalėje ar daugiašalėje tarptautinėje sutartyje. Savo atsisakymą VN galėtų pateisinti tik objektyviomis aplinkybėmis.

Grįžkime prie anksčiau pateikto pavyzdžio, kuriame Latvijos Respublikos pilietis dirbo LR ir Baltarusijos Respublikoje ir dėl asmeninės LR ir Baltarusijos Respublikos sutarties taikymo srities neįgijo teisių į pensijas šiose valstybėse. LR galėtų vadovautis anksčiau aptartos bylos išaiškinimu, tačiau ne Baltarusijos Respublika. Aptartasis sprendimas teisinę galią turi tik VN, todėl įpareigoja tik LR. Tikėtina, kad trečioji valstybė, šiuo atveju Baltarusijos Respublika, atsisakys priimti prašymus dėl Latvijos Respublikos piliečio, kuris nepatenka į asmeninę LR ir Baltarusijos dvišalio tarptautinio susitarimo sritį.

Taigi, galime teigti, kad siaura dvišalių tarptautinių sutarčių taikymo sritis užtikrina tik susitariančių valstybių piliečių socialines teises. Abipusiškumo politika socialinės apsaugos srityje su trečiosiomis valstybėmis turėtų būti plėtojama atsižvelgiant į ESTT praktiką, kitu atveju, įsipareigojimai, kuriuos yra prisiėmusios VN, suteiks teises į socialinių išmokų išsaugojimą tik mažam asmenų ratui.

IŠVADOS

1. Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo nuostatų modernizacija suteikė galimybę šio instrumento nuostatas taikyti platesniam asmenų ratui ir įvairesnėms socialinio draudimo išmokoms. ES koordinavimo nuostatos pradėtos taikyti TCN neaktyviems asmenims, socialinių draudimo išmokų sąrašas papildytas priešpensinėmis bei lygiavertės tėvystės išmokomis.
2. Jeigu ES lygmeniu nebūtų įtvirtintų koordinavimo nuostatų, asmenys, kurių darbo modelis yra susijęs su dviem ar daugiau VN, negalėtų pretenduoti į socialinio draudimo išmokų suteikimą, nes negalėtų susumuoti draudimo laikotarpių, socialinių draudimo išmokų eksportuoti į pasirinktą VN.
3. ES koordinavimo reglamentai VN socialinėse apsaugos sistemose negali uždrausti nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įtvirtintų skirtumus tarp VN suteikiamų socialinių draudimo išmokų, jų įgijimo sąlygų. Tai leidžia teigti, kad santykiuose, susijusiuose su socialiniu draudimu, VN teisė veikti yra platesnė nei toji, kuri suteikta ES institucijoms.
4. Reglamente Nr. 883/2004 įtvirtintas esminės darbo dalies kriterijus leidžia išvengti fiktyvaus socialinės apsaugos sistemos pasirinkimo. Darbuotojai, kurie dirba dviejose VN, negali išvengti darbo vietos valstybės teisės aktų taikymo, jei gyvenamojoje valstybėje užsiima nedidelės apimties veikla.
5. ES Koordinavimo reglamentuose įtvirtinti kriterijai, kurie yra susiję su gyvenamosios vietos, esminės darbo dalies, registruotos buveinės, interesų centro buvimo vietos nustatymu yra tik orientacinio pobūdžio. Priklausomai nuo to, ar pasirinksime taikyti juos visus, gali kisti taikytina teisė. Reikėtų nustatyti baigtinius kriterijų sąrašus arba tarp jų nustatyti tokius, kuriais privaloma vadovautis tam, kad panašios atliekamos darbinės veiklos keliose VN būtų vertinamos vienodai ir savavališkai nebūtų pasirenkama taikytina socialinės apsaugos sistema.
6. Reglamente Nr. 465/2012 įtvirtinta taikytinos teisės nustatymo taisyklė, kuri teigia: kai dirbama ne vienoje įmonėje arba ne vienam darbdaviui, kurių įsisteigimo vietos arba veiklos vietos yra ne vienoje VN ir jeigu viena iš jų yra asmens gyvenamoji VN, darbuotojas nėra laikomas apdraustu savo gyvenamojoje VN, jeigu joje neatlieka esminės dalies visos savo vykdomos darbinės veiklos, užtikrina, kad būtų išvengta situacijų, kai vėl dirbtinai taikomi gyvenamosios VN teisės aktai.

7. Taisyklė, suteikianti pirmenybę taikyti darbo vietos valstybės socialinės apsaugos teisės aktus, kai vienoje VN dirbama pagal darbo sutartį, kitoje – užsiimant savarankiška veikla, yra įrodymas, kad labiau yra ginamos asmenų, kurie dirba pagal darbo sutartį teisės. Teisingiau būtų šią taisyklę papildyti didelės veiklos dalies kriterijumi, kuris turėtų būti aptinkamas darbo vietos valstybėje tam, kad būtų taikomi jos socialinės apsaugos teisės aktai.
8. ES institucijoms, stengiantis, kad VN piliečių, kurie dirba trečiojoje valstybėje, teisės į socialinio draudimo išmokas būtų išsaugotos, eksportuojamos, užtikrintas vienodas jų traktavimas su TCN, reikėtų tobulinti ES koordinavimo nuostatų išorinį veikimą, nes šiuo metu jos veikia tik VN viduje. Tai jos galėtų padaryti sudarydamos tarptautinius susitarimus, kuriuose trečiojo valstybės aiškiai ir nedviprasmiškai įsipareigotų užtikrinti VN piliečių, dirbančių trečiojoje valstybėje, socialines teises.
9. Abipusiškumo politika socialinės apsaugos srityje su trečiosiomis valstybėmis turėtų būti plėtojama atsižvelgiant į ESTT praktiką. Ne tik ES institucijų tarptautiniai susitarimai, tačiau ir VN dvišaliai, daugiašaliai susitarimai su trečiosiomis valstybėmis neturėtų užtikrinti tik susitariančių valstybių piliečių teisių.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Tarptautiniai teisės aktai:

- 1) 1993 m. gruodžio 13 d. Tarybos ir Komisijos sprendimas dėl Europos ekonominės erdvės sutarties sudarymo tarp Europos Bendrijų, jų valstybių narių ir Austrijos Respublikos, Suomijos Respublikos, Islandijos Respublikos, Lichtenšteino Kunigaikštystės, Norvegijos Karalystės, Švedijos Karalystės ir Šveicarijos Konfederacijos. OL, 1994 specialusis leidimas, 19 tomas, 11 skyrius, p. 146.
- 2) Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl socialinės apsaugos. *Valstybės žinios*, 1999-07-14, nr. 61-1979.
- 3) 2000 m. sausio 24 d. Tarybos ir komisijos Sprendimas Nr. 2000/682/EB, EAPB dėl Europos ir Viduržemio jūros šalių susitarimo, įkuriančio Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Maroko karalystės asociaciją, patvirtinimo. OL, 2000 specialusis leidimas, 33 tomas, 11 skyrius, p. 175.
- 4) 2004 balandžio 21 d. Tarybos sprendimas Nr. 2004/635/EC dėl Europos Sąjungos ir Viduržemio jūros regiono šalių susitarimo, steigiančio Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Egipto Arabų Respublikos asociaciją. OL, 2004 specialusis leidimas, 51 tomas, 11 skyrius, p. 38.
- 5) 2009 m. gruodžio 31 d. Europos Bendrijos bei jos valstybių narių ir Šveicarijos Konfederacijos susitarimas dėl laisvo asmenų judėjimo. OL, 2009 L 353, p. 71.
- 6) 2011 m. sausio 18 d. ES ir Šveicarijos Jungtinio komiteto sprendimas Nr. 1/2011 dėl Europos bendrijos bei jos valstybių narių ir Šveicarijos Konfederacijos susitarimo dėl laisvo asmenų judėjimo, įskaitant baigiamąjį aktą. OL, 2011 L 72, p. 1.

Europos Sąjungos teisės aktai:

- 7) 2012 m. gruodžio 26 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. OL, 2012 C 326, p. 391.
- 8) 2012 m. spalio 26 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL, 2012 C 326, p. 1.
- 9) 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/98/ES dėl vienos prašymų išduoti vieną leidimą trečiųjų šalių piliečiams gyventi ir dirbti valstybės narės teritorijoje pateikimo procedūros ir dėl valstybėje narėje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių darbuotojų bendrų teisių. OL, 2011 L 343, p. 1.
- 10) 1971 m. birželio 14 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. OL, 1971 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 35.
- 11) 1972 m. kovo 21 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 574/72 nustatantis Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką. OL, 1972 specialusis leidimas, 5 skyrius, 1 tomas, p. 83.
- 12) 1991 m. gruodžio 16 d. Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 3922/91 dėl techninių reikalavimų ir administracinės tvarkos suderinimo civilinės aviacijos srityje. OL, 1991 specialusis leidimas, 7 skyrius, 1 tomas, p. 348.
- 13) 1996 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/71/EB dėl darbuotojų komandiravimo paslaugų teikimo sistemoje. OL, 1997 specialusis leidimas, 2 tomas, 5 skyrius.
- 14) 2003 m. gegužės 14 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 859/2003 išplečiantį Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 ir Reglamentas (EEB) Nr. 574/72 nuostatų taikymą trečiųjų šalių piliečiams, kuriems jos dar netaikomos dėl jų pilietybės. OL, 2003 specialusis leidimas, 4 tomas, 5 skyrius p. 317.
- 15) 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2004 specialusis leidimas, 4 skyrius, 30 tomas, p. 1.

- 16) 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 1.
- 17) 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 988/2009, iš dalies keičiantis Reglamentą (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir nustatantis jo priedų turinį (Tekstas svarbus EEE ir Šveicarijai). OL, 2009 L 284, p. 43.
- 18) 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės. OL, 2010 L 344, p. 1.
- 19) 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje Tekstas svarbus EEE. OL, 2011 L 141, p. 1.
- 20) 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 465/2012, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką Tekstas svarbus EEE ir ES–Šveicarijos susitarimui. OL, 2012 L 149, p. 4.
- 21) 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB tekstas svarbus EEE. OL, 2004 specialusis leidimas, 5 tomas, 5 skyrius.
- 22) 2013 m. lapkričio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/55/ES, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2005/36/EB dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo ir Reglamentas (ES) Nr. 1024/2012 dėl administracinio bendradarbiavimo per Vidaus rinkos informacijos sistemą (IMI reglamentas) Tekstas svarbus EEE. OL, 2013 L 354, p. 132.
- 23) 2012 m. gruodžio 06 d. Tarybos sprendimas Nr. 2012/773/ES dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasi Stabilizacijos ir asociacijos taryboje, įsteigtoje Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Albanijos

- Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimu, dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatų priėmimo. OL, 2012 L 340, p.1.
- 24) 2009 birželio 12 d. Administracinės komisijos sprendimas Nr. U1 dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 987/2009 54 straipsnio 3 dalies dėl bedarbio išmokų padidinimo dėl išlaikomų šeimos narių (Tekstas svarbus EEE ir EB bei Šveicarijos susitarimui). OL, 2010 C 106, p. 42.
- 25) 2015 m. gegužės 29 d. Komisijos ataskaita Tarybai Nr. COM(2015) 233 final dėl laisvo darbuotojų iš Kroatijos judėjimo pereinamojo laikotarpio nuostatų veikimo (pirmasis etapas: 2013 m. liepos 1 d. – 2015 m. birželio 30 d.).
- 26) 2013 m. kovo 14 d. Europos Parlamento rezoliucija Nr. 2012/2131(INI) dėl migrantų integracijos, jos poveikio darbo rinkai ir socialinės apsaugos sistemų koordinavimo išorės aspektų. OL, 2016 C 36, p. 91.

Specialioji literatūra:

- 27) BARNARD, C. *Europos Sąjungos materialinė teisė. Keturios laisvės. 2 knyga. Laisvas asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
- 28) TALAČKAITĖ, E. *Vieningo Europos socialinio modelio link: Europos Sąjungos socialinės apsaugos valdysenos koordinavimas: magistro baigiamasis darbas*. Socialiniai mokslai, politika ir diplomatija (01S). Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2013.
- 29) NAGEL, S.; KESSLER, F. *Social Security Law, Council of Europe*. The Netherlands: Kluwer Law International BV, 2010.
- 30) PENNING, F. *European Social Security Law*. 6th edition. United Kingdom: Intersentia, 2015.
- 31) POLTL, M.; and SPIEGEL, B. Arbitration under International Social Security Instruments. *Intertax*, t. 42, p. 194-201.
- 32) ROGOWSKI, R.; KAJTAR, E. The European Social Model and Coordination of Social Policy. An overview of policies, competences and new challenges at the EU level. From *Quality in Labour Market Transitions: A European Challenge*: TLM.NET Conference. Amsterdam, 2004, p. 12.
- 33) VERSCHUEREN, H. Cross-Border Workers in the European Internal Market: Trojan Horses for Member States' Labour and Social Security Law? *The*

International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations,
2008, t. 24/2, p. 167-199.

Teismų praktika:

- 34) Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2002 m. sausio 15 d. sprendimas *Elide Gottardo/Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)* C-55/00, EU:C:2002:16.
- 35) Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2004 m. kovo 23 d. sprendimas *Brian Francis Collins/Secretary of State for Work and Pensions* C-138/02, EU:C:2004:172.
- 36) Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. kovo 15 d. sprendimas *Heiko Koelzsch/Etat du Grand-Duche de Luxembourg* C-29/10, EU:C:2011:151.
- 37) Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. spalio 4 d. sprendimas *Format* C-115/11, EU:C:2012:606.
- 38) Judgment of the Court of 12 July 1973 *Anciens Etablissements D. Angenieux fils aine et Caisse primaire centrale d assurance maladie de la region parisienne/Willy Hakenberg* C-13/73, EU:C:1973:92.
- 39) Judgment of the Court of 13 July 1977 *Fonds national de retraite des ouvriers mineurs/Giovanni Mura* C-22/77, EU:C:1977:154.
- 40) Judgment of the Court (First Chamber) of 14 May 1981. *Giuseppe Romano/Institut national d assurance maladie-invalidite* C-98/80, EU:C:1981:104.
- 41) Judgement of the Court of 26 May 1982. *Commission of the European Communities/Kingdom of Belgium* C-149/79, EU:C:1982:195.
- 42) Judgment of the Court of 15 July 1986 *Pietro Pinna/Caisse dallocations familiales de la Savoie* C-41/84, EU:C:1986:1.
- 43) Judgment of the Court of 3 July 1986 *Lawrie-Blum/Land Baden Wurttemberg* C-66/85, EU:C:1986:284.
- 44) Judgment of the Court of 26 February 1991 *The Queen/Immigration Appeal Tribunal, ex parte Gustaff Desiderius Antonissen* C-292/89, EU:C:1991:80.

- 45) Judgment of the Court (Second Chamber) of 16 February 1995 *Calle Grenzshop Andresen GmbH & Co. KG/Allgemeine Ortskrankenkasse für den Kreis Schleswig-Flensburg* C-425/93, EU:C:1995:37.
- 46) Judgment of the Court of 22 November 1995. *Ioannis Vougioukas/Idryma Koinonikon Asfalisseon (IKA)* C-443/93, EU:C:1995:394.
- 47) Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 11 July 1996 *Siegfried Otte/Bundesrepublik Deutschland* C-25/95, EU:C:1996:295.
- 48) Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 30 January 1997 *E.J.M de Jaeck/Staatssecretaris van Financien* C-340/94, EU:C:1997:43.
- 49) Judgment of the Court of 26 January 1999 *Terhoeve/Inspecteur van de Belastingdienst Particulieren, Ondernemingen buitenland* C-18/95, EU:C:1999:22.
- 50) Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 25 February 1999 *Robin Swaddling/Adjudication Officer* C-90/97, EU:C:1999:96.
- 51) Judgment of the Court of 19 March 2002 *Institut national d'assurances sociales pour travailleurs indépendants (Inasti)/Claude Hervein, Hervillier SA and Guy Lorthiois, Comtexbel SA* C-393/99, EU:C:2002:182.
- 52) Judgment of the Court (Grand Chamber) of 18 December 2007 *Doris Habelt/Deutsche Rentenversicherung Bund* C-396/05, EU:C:2007:810.

Elektroniniai dokumentai:

- 53) 1952 m. birželio 4 d. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 102 dėl minimalių socialinės apsaugos standartų [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/1770_konv_del_mini_m_soc_aps_standartu_102.pdf.
- 54) 2012 m. kovo 30 d. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui COM(2012) 153 final dėl ES socialinės apsaugos sistemų koordinavimo išorės aspektų [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0368>.

- 55) 2015 m. gegužės 29 d. Komisijos ataskaita Tarybai Nr. COM(2015) 233 final dėl laisvo darbuotojų iš Kroatijos judėjimo pereinamojo laikotarpio nuostatų veikimo (pirmasis etapas: 2013 m. liepos 1 d. – 2015 m. birželio 30 d.) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2015:0233:FIN>.
- 56) European Komisija. Eurostat newsrelease. *Almost one – third of EU GDP spent on social protection* [interaktyvus]. Eurostat Press Office, 2015 [žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8510280/3-08122017-AP-EN.pdf/d4c48fca-834b-4b08-bdec-47aaa226a343>.
- 57) Europos Komisija. *Praktinis vadovas. Teisės aktai, taikytini Europos Sąjungoje (ES), Europos ekonominėje erdvėje (EEE) ir Šveicarijoje* [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/10636_lt-practical-guide-may-2014.pdf.
- 58) Europos Komisija [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=854&langId=lt>.
- 59) Europos Parlamentas. Socialinė apsauga kitose valstybėse narėse [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.3.4.html.
- 60) Eurostat. Migracijos ir gyventojų migrantų statistika [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics/lt.
- 61) European Union consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European community (2002), adopted on 25 March 1957 by the six Member States [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12002E/TXT>.
- 62) Treaty on European Union, adopted on 7 February 1992 by the Council of the European Communities and Commission of the European Communities) [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: https://europa.eu/europeanunion/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf.

- 63) European Interim Agreement ETS No. 012 on Social Security Schemes Relating to Old Age, Invalidity and Survivors, adopted on 11 December 1953 by the Committee of Ministers of the Council of Europe [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016800637b7>.
- 64) European Interim Agreement ETS No. 013 on European Interim Agreement on Social Security other than Schemes for Old Age, Invalidity and Survivors, adopted on 11 December 1953 by the Committee of Ministers of the Council of Europe [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016800637bc>.
- 65) BLAUBERGER, M.; and SHMIDT, S. *Welfare migration? Free movement of EU citizens and access to social benefits* [interaktyvus]. Austria/Germany: Creative Commons CC-BY, 2014 [žiūrėta 2018 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053168014563879>.
- 66) European Komisija. Eurostat newsrelease. *Almost one – third of EU GDP spent on social protection* [interaktyvus]. Eurostat Press Office, 2015 [žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8510280/3-08122017-AP-EN.pdf/d4c48fca-834b-4b08-bdec-47aaa226a343>.
- 67) Policy Department A: Economic and scientific policy. *Coordination of Social Security Systems in Europe* [interaktyvus]. Brussels, 2017 [žiūrėta 2018 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <https://publications.europa.eu/lt/publication-detail/-/publication/efb5b3ab-e6d3-11e7-9749-01aa75ed71a1/language-en>.
- 68) Eurostat. Migrant integration statistics – labour market indicators [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migrant_integration_statistics_%E2%80%93_labour_market_indicators.
- 69) Eurostat. Structure of social protection expenditure [interaktyvus; žiūrėta 2018 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: [http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=File:Structure_of_social_protection_expenditure,_EU-28,_2014_\(%25_of_total_expenditure\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=File:Structure_of_social_protection_expenditure,_EU-28,_2014_(%25_of_total_expenditure)_YB17.png).

70) EURES Lietuva [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ldb.lt/eures/DarboPasiulymai/Puslapiai/Sarasas.aspx>,

SANTRAUKA

Socialinis draudimas ES, kai asmuo dirba daugiau, negu vienoje ES valstybėje bei kai dirba ES ir ne ES valstybėse

Socialinių apsaugos sistemų koordinavimo reglamentai buvo ne kartą keičiami. Pagrindinė priežastis, dėl kurios pasirinkta keisti šio instrumento nuostatas - siekis užtikrinti nevaržomą darbuotojų judėjimą Bendrijoje ir uždrausti bet kokią jų diskriminavimą pilietybės atžvilgiu. Viena iš pagrindinių pirminėje ES teisėje įtvirtintų VN piliečių teisių – asmenų judėjimo laisvė, suteikia galimybę ieškotis darbo, įsidarbinti ar užsiimti savarankiška veikla dviejose ar daugiau VN.

Socialinių apsaugos sistemų koordinavimu nėra siekiama pakeisti nacionalinių valstybių socialinių apsaugos sistemų, jos yra koordinuojamos, o ne harmonizuojamos. Valstybės, savo nuožiūra, šiandien gali įtvirtinti socialinių draudimo išmokų klasifikaciją, išmokų suteikimo sąlygas, terminus, kuriais turi būti mokamos socialinio draudimo įmokos. Siekiant, kad būtų išvengta konfliktų dėl skirtingų nacionalinių socialinės apsaugos sistemų nuostatų taikymo, asmenims, dirbantiems dviejose ar daugiau VN, socialinio draudimo išmokos suteikiamos vadovaujantis koordinavimo reglamentuose įtvirtintais principais: vienos socialinės apsaugos sistemos taikymo; lygių galimybių; vienodo išmokų, pajamų, faktų ir įvykių vertinimo; laikotarpių sumavimo; įgytų teisių išsaugojimo; gero administravimo.

Darbuotojai, kurie dviejose ar daugiau VN užsiima darbine veikla, yra suprantami kaip asmenys, kurie nenutraukdami veiklos vienoje VN, tuo pačiu metu vykdo kitą, atskirą veiklą vienoje ar daugiau VN. Tokiais asmenimis laikomi ir tie, kurie nuolat pakaitomis, dviejose ar daugiau VN vykdo skirtingų rūšių veiklą.

Pagrindinė taisyklė, dėl taikytinų teisės aktų nustatymo darbuotojams, dirbantiems bent dviejose VN yra tokia: darbuotojai, kurie paprastai dviejose ar daugiau VN vykdo veiklą kaip samdomi darbuotojai, turėtų būti laikomi gyvenamosios VN socialinės apsaugos sistemos dalyviais, jei joje jie vykdo didelę (esminę) dalį savo visos vykdomos darbinės veiklos. Savarankiška veikla dviejose ar daugiau VN užsiimantiems asmenims yra taikomos tokios pačios taisyklės, kaip ir samdomiems darbuotojams, tačiau tokiu atveju, kai nei vienoje iš VN, kuriose asmuo atlieka esmines savarankiškos veiklos dalis,

negalime nustatyti jo gyvenamosios vietos, asmeniui yra taikomi tos VN socialinės apsaugos sistemos teisės aktai, kurioje galime nustatyti asmens interesų centrą. Neįprastas kriterijus dėl taikytinų teisės aktų nustatymo aptinkamas darbuotojams, kurie yra laikomi skrydžio įgulos ar salono įgulos nariai. Taikytina teisė šios kategorijos darbuotojams nustatoma, atsižvelgiant į pagrindinės buvimo vietos kriterijų.

Tarp ES institucijų priimtų susitarimų, kitų teisės aktų galime aptikti nemažai nuostatų, kuriose aptariamas išorinis ES koordinavimo taisyklių veikimas. Šiuose susitarimuose įtvirtintas vienodas ES piliečių, dirbančių trečiosiose valstybėse traktavimas, ES piliečių įgytų teisių į socialines draudimo išmokas išsaugojimas, galimybė jas eksportuoti. Kadangi nei vienas iš ES institucijų priimtų susitarimų nebuvo priimtas trečiųjų valstybių, minėtuose susitarimuose įtvirtintos nuostatos išlaiko vidinį savo poveikį, neužtikrina ES piliečių teisių į išmokas, kai norima jas įgyti trečiosiose valstybėse.

Šiomis dienomis vis dar pastebimas dvišalių tarptautinių sutarčių pasirašymas. Siaura šių susitarimų asmeninė taikymo sritis užtikrina tik šiuos susitarimus pasirašiusiųjų asmenų socialines teises, o materialinė - tik teises, į susitarime nurodytų išmokų išsaugojimą. Tai sukelia daug problemų darbuotojams migrantams, jei jie nėra nei vienos iš susitarimą pasirašiusiųjų valstybių piliečiai.

SUMMARY

Social insurance in the EU when a person works more than in one EU country and works in the EU and non-EU countries

Regulations on the coordination of social security systems have been amended on a number of occasions. The main reason why it has been chosen to change the provisions of this instrument was to ensure the free movement of workers within the Community and to prohibit any discrimination against them in relation to nationality. One of the main rights of MS citizens, enshrined in primary EU law is the freedom of movement, which provides the opportunity to seek employment, have employment or self-employment in two or more MS.

The coordination of social security systems does not aim to alter the national social security systems, they are coordinated rather than harmonized. At their own discretion, today, the states can establish the classification of social security benefits, the conditions for granting benefits and the terms on which social insurance costs are to be paid. In order to avoid conflicts due to the application of different national social security systems, individuals working in two or more MS will receive social security benefits in accordance with the principles laid down in the coordination regulations: application of one social security scheme; equal opportunities; equal payout, income, facts and events evaluation; aggregation periods; the preservation of acquired rights; good administration.

Employees who work in more than one MS are treated as individuals who, without interrupting their activities in one MS, simultaneously carry out another, separate activity in one or more MS. Such individuals are considered to be those who alternately, in two or more MS, carry out different types of activities.

The main rule for determining the applicable legislation for employees working in at least two MS is as follows: employees who normally work in two or more MS as hired employees should be considered as members of the social security system of the MS of residence if they have a significant (substantial) share of all their ongoing work in it. Self-employed individuals who work in two or more MS are subject to the same rules as hired employees, but in cases where in none of the MS, in which the person carries out essential parts of an individual activity, we can not determine his place of residence, the person is

subject to the social security system legislation of the MS in which we can establish the person's interest center. An unusual criterion for determining the applicable legislation is detected for personnel who are considered to be flight crew or cabin crew. The applicable law for employees in this category is determined by the criterion of the main place of their residence.

Among the agreements adopted by the EU institutions and other legislation, we can find a number of provisions that discuss the external functioning of EU coordination rules. In these agreements the following is embedded: the uniform treatment of EU citizens working in third countries, the retention of rights to social insurance benefits acquired by EU citizens, and the opportunity to export them. As none of the agreements adopted by the EU institutions were adopted by third countries, the provisions contained in these agreements sustain an internal effect and do not guarantee the rights of EU citizens to receive benefits in third countries.

Today, the signing of bilateral international treaties remains to be seen. The narrow scope of personal field of application in these agreements ensures the social rights of the signatories only, and the material ensures only the rights to protect the benefits specified in the agreement. This causes a lot of problems for migrant workers if they are not citizens of one of the signatory states.